Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 1
Şubat 1968 - 250 Kuruş

Memleketimizin

3 büyük mevduat bankasından

biri olan

YAPI ve KREDİ BANKASI

2 MİLYAR LİRA'yı

aşan mevduat,

1,5 MİLYAR LİRA'yı

aşan plasmanlar,

tamamı ödenmiş

80 MİLYON LİRA SERMAYE

49 MİLYON LİRA İHTİYAT VE KARŞILIKLAR

ve

158 ŞUBE

ile yeni yıla girmiştir.

*

Bankacılık ve kültür alanlarında

DAİMA EN İYİ HİZMET

yeni yılda da

YAPI ve KREDİ BANKASI'nın

temel prensibi olacaktır.

YAPI ve KREDİ BANKASI

bu güçlü durumunu,

elde ettiği bütün üstün başarılarını

sayın halkımızın

ilgi ve güvenine borçludur.

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

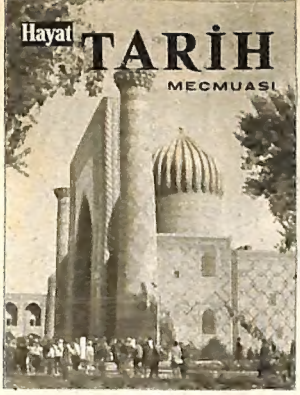

Semerkand'da Uluğ Bey Camii.
Fotoğraf: Şevket Rado

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Ömer Seyfeddin'in Bir Edebiyat Meraklısına Mektupları . . 4
Çorba Nasıl İçilir? 9
Uluğ Bey 12
Bir Şirket - i Hayriye Vardı 15
Seraskerler ve Harbiye Nazırları 22
Boşnaklar 25
Rus İhtilâli 28
Liman Von Sanders'in Hatıraları 35
Kurtuluş Savaşı'nda Ankara 42
İspanya 46
Tarihe Akan Bir Ay 53
İsmini Taşıdığınız İnsanların Hikâyesi 54
Rusya Hakkında Gizli Bilgiler 55
Resimlerle Eski Türkiye 58
Kitaplar Arasında 62
Hikâye Olan Gerçekler 64
Tarih Postası 65

Vilâyetlerimizin Tarihi

Diyarbakır 225
Burdur 231
Hakâri 234
Çanakkale 238
Ağrı 247
Ordu 251
Kırşehir 254

Hayat TARİH MECMUASI
Aylık Kültür Mecmuası
1 Şubat 1968 Yıl: 4 Cilt: 1
Sayı: 1 Sıra: 37

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

Edebiyat Tarihine Vesikalar: 1

ÖMER SEYFEDDİN'İN BİR EDEBİYAT MERAKLISINA MEKTUPLARI

Yayınlayan : ŞEVKET RADO

Çok kâğıt atıyoruz. Lüzumsuz kâğıtlar arasında lüzumlu kâğıtları da atıyoruz. Bilhassa tanınmış adamların aileleri o tanınmış adamlar öldükten sonra evvelâ kâğıtlarını atıyorlar; mektuplarını atıyorlar. Kadir bilmezlik buna derler işte.

Bugün ismini göklerde tutmak istediğimiz bir şairimizin, bir romancımızın, bir hikâyecimizin, bir kumandanımızın hayatı, düşünceleri, hadiseler karşısındaki tavrı, aşkı, kederi, sevinci, hiddeti, merakları, endişeleri hakkında hiç bir şey bilmiyorsak, bunları bilmediğimiz için de gerçek şahsiyetini meydana çıkaramıyorsak, bu yüzden, onların eserleri dışında, türlü vesilelerle yazmış oldukları mektupları saklamayı akıl edemediğimiz, insanları kahreden bir fütursuzlukla o mektupları lüzumsuz kâğıtlar sayarak atmış olduğumuz için çıkaramıyoruz.

Benim kâğıtlara meraklı olduğumu bilenler zaman zaman atılacak kâğıtları ellerine geçirirlerse, getirip satmak isterler. Bunların bazılarını okumadan, birkaç kuruş mukabilinde satın alırım. Bunların arasında pek ehemmiyetli kâğıtlar, mektuplar çıktığı olmuştur. Şimdi, Hayat Tarih Mecmuası'nın okuyucularına takdim ettiğim mektuplar da bana böyle gelmiştir. Onları bir yerden eline geçiren, bu mektupların Ömer Seyfeddin'in mektupları olduğunu biliyordu. Ama nerede bulduğunu söylemedi. İstediği parayı vererek hepsini satın aldım. Okuduğunuz zaman göreceksiniz ki, bu mektuplar, Türk edebiyatının en büyük hikâye üstadı Ömer Seyfeddin'in henüz 21 yaşı ile 23 yaşı arasında iken bir edebiyat meraklısına yazmış olduğu mektuplardır. Kendisi o sıralarda Kuşadası'ndaymış. Ömer Seyfeddin hakkında belki en ciddî etüdü yapmakta olan Tahir Alangu arkadaşımıza bu mektupları gösterdim. Ömer Seyfeddin'in bu mektupları o zaman bir edebiyat meraklısı olan tanınmış gazeteci Hakkı Tarık Us'a yazmış olduğunu söyledi.

Kime yazılmış olursa olsun, muhakkak olan şudur ki bu mektuplar Ömer Seyfeddin'in edebiyata yeni girdiği devri, o sıralarda edebiyat hakkında düşündüklerini, sevdiklerini, beğendiklerini ve beğenmediklerini meydana koymaktadır. Bilhassa bu mektuplar sade Türkçe'nin en büyük üstadı olan Ömer Seyfeddin'in başlangıçta ne kadar ağdalı bir dille yazmış olduğunu göstermesi bakımından şayanı dikkattir. Yine pek şayanı dikkat olan başka bir nokta, Ömer Seyfeddin'in 6 şubat 1321 (1905) ile, 4 aralık 1323 (1907) arasında iki sene içinde dilini ağdalı Osmanlı dilinden sadeliğe doğru akıtmış olmasıdır.

Daha esaslı bir incelemeye ne yazık ki vaktim olmadığı için elime geçmiş olan bu 9 mektubu daha fazla gizli kalmadan Ömer Seyfeddin'i tetkik edecek olan edebiyat tarihçilerimizin dikkatlerine arzediyorum.

Ömer Seyfeddin, karısı Câlibe Hanım ve kızı ile bir arada.

BİRİNCİ MEKTUP

7 Şubat 321 (1905) Kuşadası

DÜN gayr-i müterakkib (1) mektubunuzu aldım. Memnuniyetimden işte cevap vermek için gecikmiyorum. Bu gece, bütün leyâl-i sa'yimin refikı olan (2) yeşil örtülü vefakâr masamın başında, sevgili kitaplarımın başında, hakikî bir muhibb-i edebin hayâliyle hemhuzûr, en tatlı meşguliyetlerin ruhumuzda bıraktığı gaşy-i huzûz-ı mes'ûd (3) şu satırları yazmaya başlıyorum.

Mübalâğalı ve teveccühlerinizde tekrar ettiğiniz liyakatlara adem-i mâlikiyetle beraber perestişkâr-ı edebiyat (4) olduğum için hayatta, bu karanlık ve müphem yolda bir hemmesleğe (5) kendim gibi bir perestişkâra, bir sanayi-i nefîse müntesibine (6) rastgelince gayri ihtiyarî ibrâz-ı ihtirâm ve muhabbet ederim. Nezih ve zarif mektubunuza tarz-ı mukabelem hakkındaki düşüncenizde pek haksızlık etmişsiniz. Evvelâ sizi temin ederim ki her kimden olursa olsun aldığım mektuplara cevap vermek en samimî itiyadımdır. Bir gün, şimdi hoş gördüğünüz bu rişte-i muhâberemiz (7) bizzat sizin tarafınızdan koparıldığı vakit, münâsebet-i galbânemizi örtecek olan nisyân-ı vefâ (8) içinde lûtfen bu iddia-i îtiyâdımı derhâtır etmenizi temenni ederim.

Lâkin, rica ederim, bu temennimi sakın bir serzeniş gibi telâkki etmeyiniz. İlk mektubunuzda sizi tâ'cîz edecek kadar nezaketsiz değilim, buna mahzâ mektubunuzun son cümlesi sebeptir.

Şimdi itiraf etmekliğim lâzımdır ki bendeniz size, hatta hiç kimseye üstadlık edemem. Yalnız samimî bir el bulursam onu tutar, edebiyatın pertevşin ve emelperver hıyâbân-ı sa'y-ü ictihâdında (9) be-

raber koşarım. Naci, Safvet, İlhami, H. Sami, E. Avni (10) hep benim arkadaşlarımdır. Senelerce onlarla beraber çalıştık. Yazdıklarımızı yekdiğerimize okuduk, tenkid ettik. Eğer siz de ciddiyetle arzu ederseniz bir üstad gibi değil, iki refik gibi sa'yimizi teşrik ederiz (11).

Bunun için yekdiğerimizin şahsiyetini, rûh-ı şahsiyetini, efkâr ve temâyülât-ı edebiyesini anlamamız lâzım gelir. Meselâ siz bendenize en sevdiğiniz eserleri, en sevmediğiniz muharrirleri, şâirleri yazarsınız. Ona mukabil bendeniz de size yazarım. Aczimle düşünebildiğim şeyleri, edebîyât-ı sahîhenin füsunkâr yollarını size göstermeye çalışırım. Şimdi fikrimi anladınız ya!... Gönderdiğiniz şiiri iade etmeyeceğim, münâsebet-i gaibânemizin ilk hâtırası, muazzez bir yadigârı gibi yanımda saklayacağım. Mukabeleten işte küçük bir sone de ben leffediyorum (12).

Tahassüsât-ı edebîyenize (13) dair uzun mektuplarınızı okursam o vakit muhaberemiz bir esasa istinad edeceği için belki istifadeli olur. Kısa flattöri ile meşhûn (14) hoş mektuplar insanı muazzeb eder. Sanki onların siyah satırları altında birçok karlar, hâsılı bir şitây-ı resmiyyet vardır, ki ruhu dondurur. Ben dâire-i resmiyetten çıkmanızı kusûr addetmedikten başka bil'akis o daireden sıçramanızı, uzaklaşmanızı arzu ederim.

Çocuk Bahçesi'ndeki «.....» benimdir (15). Fakat yemin ederim ki pek, pek fena... Kamil Flamaryon'un bir romanına, Stella'nın kabına yazmıştım, arkadaşlarıma göndermiş bulundum, onlar da neşretmişler. Süheyl Feridun, Ç. Kemal, C. Nazmi, Ayın. Ha (16) benim nâm-ı müstearlarımdır. Bir de eserlerimi okuduğunuzdan bahsediyorsunuz... Rica ederim hangilerini?... Okunacak bir şey neşrettiğimi derhâtır edemiyorum. Nisbeten fena olmayanlar da arkadaşlarımda mahfuzdur ve gayr-ı matbûdur.

Resminize teşekkürler ederim; pek naziksiniz... «Hande-i Giryenâk» inizi (17) tashih değil, ikinci mektubumda tetkik ve teşrih etmek isterim. Muğlak bir mevzûa iltifat etmişsiniz.

Rica ederim bu perişan mektubu bir delir amikal (18) farzediniz. Asabî olduğum için çabuk ve fena yazarım, bütün arkadaşlarım yazılarımın okunamadığından şikâyetler ederler. Sizden de bu münasebetsiz kusurumun afvını istirham ile hatm-i kelâm eder ve edebiyatın bize bahşettiği serbestî-i samimîyetle ellerinizi sıkarım, beyim efendim.

H — Benim adresim:

Kuşadasında Mülâzım Ömer.

Ömer Seyfeddin

---

(1) beklenmeyen, (2) çalışma gecelerimin arkadaşı olan, (3) bahtiyar hazlarla kendinden geçerek, (4) edebiyata tapan, (5) aynı meslekten olan, (6) güzel sanatlara mensup olan, (7) mektuplaşma ipliği, dizisi, (8) bağlılık, sadakat unutulması, (9) çalışma ve kudreti yettiği kadar çalışma, (10) Enis Avni = Aka Gündüz, (11) çalışmamızı birleştiririz, ortaklaşa çalışırız, (12) bağlı olarak gönderiyorum, (13) edebî duygulanmalarınıza, (14) dolu, (15) bir mecmuanın adı. Bahis konusu mecmuadaki yazının adı okunamadı. (16) Arap harflerinden ikisinin adı, (17) ağlayan gülümseme (bir şiirin başlığı), (18) Fransızca: dostça sayıklama.

İKİNCİ MEKTUP

23 Şubat 321 (1905)

KARDEŞİM, büyük bir kusur işledikten sonra mübhem bir azâb-ı derûnî ile müteezzî olanlar gibi, müteredditt ve âcil, mektubuma başlıyorum; zannederim ki bir parça geciktim, bunu itiraf ederim. Fakat kaç gündür size uzun, mufassal, bir gazete kadar cevap yazmak için uzun ve sessiz bir zamanın hulûlüne intizar ediyordum. Bu zaman hulûl etmedi. Ve ben de onu beklemeye tahammül edemedim işte. Yazık ki yazacaklarım istediğin gibi olmayacak.

Efkâr-ı edebiyyemiz ve sevdiklerimiz için mütâlaanız pek kısa ve umumî, yalnız şunu ihtar edeyim ki Rauf, Ha. Nâzım, Hâlid Ziyâ, hassaten «Yakazât-ı Leyliye» şâiri (1) sevildikten sonra aynı muhabbetten Muallim Naci'ye, Ahmed Râsim'e bir hisse-i muhabbet ayırmak «İçtima-ı hazîn»e müsaade etmek demektir. Ahmed Midhat ve Mehmed Celâl için düşündükleriniz sırf şahsınıza ait ise şayan-ı tebriksiniz.

Eskilerden, zavallı eskilerden hiç, ama hiç bahsetmemişsiniz, sanki onların vü-

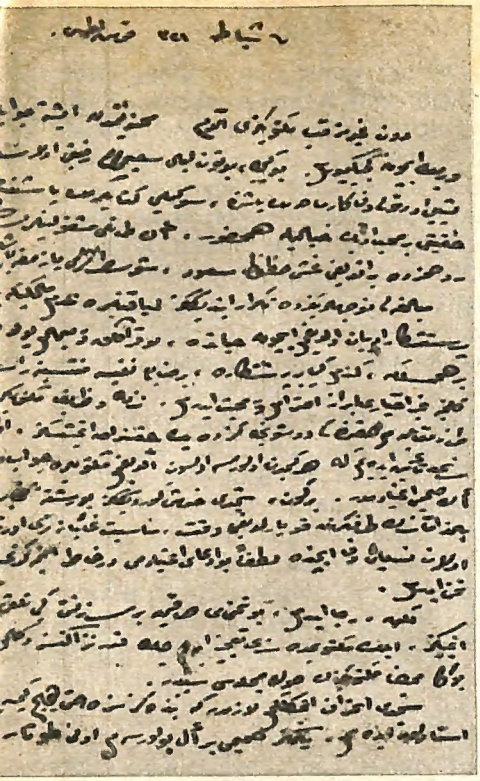

Yayınladığımız mektuplardan 7 şubat tarihli olanın ilk kısmı.

ÖMER SEYFEDDİN'LE MEKTUPLAŞAN EDEBİYAT MERAKLISININ YAZDIĞI HANDE-İ GİRYENÂK ŞİİRİ AŞAĞIDADIR.

HANDE-İ GİRYENÂK

Yüzünde izleri var, ihtiyâc-ı müfterisin
Gözünde mâtem-i zıcret zülâm-ı ye's-ü elem
Likaay-ı zerrini etmiş beyaz saçî tekfin
Sürüklenir düşünür derbeder zebûn-ı herem

Gezer sokakda ve bîtâb-ü rüftûr-ı kesel
Gelip geçenlerin etvâr-ı sâd-ü kâmından
Hayâtın onlara âid huzûr-ı râhatdan
Cerîhadâr olur âzerde bîmecâl-ü emel

«Nedir nedir bu felâket?» deyip bî-mihnetden
Şikâyet eylemek ister gülümser eşkâlûd
Zehirli handeler eyler enîninî mebhût
Ölüm dahâ iyidir şübhesiz bu zılletden

Fakat, o hep yaşamak ister hâsir-û dilgir
Muhîtinin bu haşin tenknây-ı târında
Evet bu mısra-ı berceste bir hakîkatdir
«Beşer hayâtı sever tâ ser-î mezârında.» (*)

(*) Rübâb-ı Şikeste'den.

cudu yokmuş gibi. Edebiyat müzesini kıymettar ve nefis eserleriyle dolduran Fuzûlî'ler, Nef'î'ler, Bâkî'ler, Nedîm'ler, bütün bunlar san'atımız noktai nazarından o kadar tarihî, o kadar şâyân-ı tetebbûdurlar ki (2) unutmak kabil olamaz. Bence onları unutmak, eserlerini taklit etmek kadar münasebetsizlik ve haksızlıktır. Evet, bu gün bir gazel yazmak, Nef'î'yâne bir kasîde söylemek ne kadar cehalete, ne kadar mahdûdiyyet-i fikre (3) delâlet ederse o rengîn heyâkil-i edebîye-i nisyân (4) içinde bırakmaya müsaade etmek sanâyî-i nefîseden hisseyâb-ı teessür ve tahassüs (5) olamayan bir adamın âsâr-ı atîka-i mîmârîye karşısındaki vehm-i lâkaydîsine benzer. Vâkıa bugünkü mânây-ı edebiyat ile yüz sene evvelki mânây-ı edebiyat arasında gayr-i kabil-i iktihâm uçurumlar, faslolunamaz derinlikler var. O vakit bir neşîdenin sırf beste-i elfâzı hissolunurmuş, bugün ise hassaten güfte-i efkârı, mevzû-ı mündericâtı (6) düşünülür, muhâkeme edilir.

Muallim Naci'nin nazireleri, kasîdeleri, hattâ lugatları, Avrupa bâzâr-ı sefîl-i ticâretinde (7) meşhur ve eski heykeltıraşların âsâr-ı nefîselerini takliden alçıdan imal olunan oyuncaklara benzer ki, asliyle aralarında ne kadar müşâbehet (8) olsa onların kıymetine bir pâre zammedemez.

Hâsılı (9) bu mesele geniş ve fizyolocyaya temas ettiği için diğer bir hasbıhâle bırakalım. Şimdilik Galib Dede ile, Sultan Cem'in dîvânını okumanızı tavsiye ederim. Aşkı terennüm eden neşidelerle, elemle ağlayan bir ruh göreceksiniz.

Bahsettiğiniz eserlerime gelince, bunları mümkün değil derhâtır edemiyorum (10). Belki isimlerini yazarsanız aklıma gelir. Mâhâzâ ehemmiyeti yok, bunlarla izâa-i vakt etmeyin (11). «Hande-i Giryenâk» inizi arzu ettiğiniz gibi leffen (12) iâde ediyorum. Göreceksiniz ki başkasının kalemi, eserinizdeki tarz-ı tefekküre ne kadar muhalif hareket eder.

Sorduğunuz: «Bir kitabın, bir eserin mütâleasiyle tarîk-ı istifadesi (13) ve bir eserin sûret-i tahrîr ve tanzîmi (14)» sualine cevap vermek için birkaç mektubum kifayet etmez. Geliniz bugün yalnız şu sualinizi tavzih edelim: Evvelâ bir kitabın mütâleası... Umumî «kitap» lafzı altında birçok şeyler içtima eder: Riyaziye, coğrafya, tarih, felsefe, fıkıh, ilâh ve ilâh... Sonra dîvânlar, romanlar, tercümeler, sergüzeştler, seyahatnameler. Daha bin türlü şeyler... Bunları okurken dikkat kuvvetini muhtelif suretlerde sarfetmek icabeder. Aynı dikkat-i mütesâviye ile (15) bir kitabı okumak mümkün değildir. Meselâ bir riyaziye kitabı okurken düsturlara daha ziyade sarf-ı dikkat edersiniz. Bu her kitapta başka... Sonra bütün bu kitaplar ya tedris gibi mecburî bir istibdâd-ı iktisâb ile (16) yahut arzûy-ı istifâde ile okunur; sonuncusu da iki kısma inkısâm eder (17): Ya tetebbû için, yahut onun gibi yazabilmek için... Her iki halde dikkat kuvvetini başka başka tarzlarda sarfetmek icabeder. Fakat sizin ne yolda istifade etmek istediğinizi bilmediğimden tafsilât veremem.

Gelelim «bir eserin sûret-i tanzim ve tahririne». Kitap gibi ve eser nâmı tahtında bir çok şeyler yazılabilir. Meselâ felsefî, yahut tarihî bir eser vücuda getirmek için «not almak» usûlü vardır. Romanların, romantik, realist tarzındaki eş' ârın (18) ve âsâr-ı edebîyenin ayrı ayrı eşkâl-i tetebbuu (19) vardır ki hepsinden birden bahis mümkün değildir.

Bu seferlik yalnız nazma, san'at, şiir ve nazma dair birkaç satır yazmak isterim, bir manzumenin bedi' bir surette güzel ve hakikî bir tarzda, nasıl yazılabileceğini sonra konuşuruz.

Bakınız, Ayın. Naci, H. Sami ile bir şiir ibdaına (20) dair mubahase ederken Naci ne derdi: «Bedâyî ve mahâsin-i tabîatten (21) bir şey tasvir etmek istiyorsunuz. Meselâ akşam rüzgârlarını. Bunu düşündüğünüz, hissettiğiniz akşam yazmazsınız. Aradan üç, dört gün geçer ve daima bu mevzuu düşünürsünüz. Bu mevzuun intibaat ve teessürâtı hayâlât ve ânât-ı tahassüsîyenizle imtizâc eder (22). Bunu sonra yazdığımız vakit ilk yazacağımız, yani hissettiğimiz saat yazacağımızdan daha bedîî (23) ve daha güzel olur.»

Naci'nin diğer bir tavsiyesi: «Daima bir şiirin son mısralarını, son kıt'asını güzel, bedîî, beliğ (24) yazmaya çalışınız. Kaarî (25) sizden memnun ayrılsın ve imzanızı hissinizle müteessir olarak okusun. Ne kadar güzel bir şiir yazmış olsanız son kıt'a, son mısra bir parça nâkıs, bir parça tatsız olursa ilk defa duyduğu teessür ve telezzüz (26) hemen söner ve sizi sevmez.»

Mektubum uzadı ve kâğıtta yer kalmadı. Vahdet-i mevzu ve imtizâc-ı tabîat (27) meselesini sonra müzakere ederiz. Nâm-ı müstearlarımla eser denilebilecek bir şey neşretmedim. Yalnız (C. Nazmi) imzasıyle (Canbazın Aşkı) serlevhalı büyük hikâyemi neşrettim ki küçüklük hayatıma, edebiyata çalıştığım ilk günlere ait olduğu için bence pek kıymettardır. Süheyl Feridun imzasıyle eski İzmir gazetelerinde «Sâhir'e karşı» serlevhalı eseri neşrettim ki, Sâhir'le aramızdaki bir tesadüf-i hâkîdir (28). Diğerleri İstanbul'da mukaddemâ (29) neşrolunan müteaddit gazetelerde âdî, ehemmiyetsiz manzumeler, tercümeler.

İzmirli Ahmed Celil Bey'i tanımıyorum. Yalnız İstanbul'da bir heveskâr-ı edebin ondan bahsederken: «Şişmanca, daima şen, lâkayd» dediğini derhâtır eder gibi oluyorum, belki yanılıyorum.

Artık cevaplarınızın uzun olması temenniyatiyle hatm-i kelâm eyler (30) ve uzattığınız eli bütün rûhumla sıkar ve tebcîl ederim kardeşim.

Ömer Seyfeddin

(Devamı var)

---

(1) Cenab Şehâbeddin, (2) incelenmeye, okunmaya değer, (3) düşünce sınırlılığı, (4) o renkli edebiyat heykellerini unutma, (5) güzel sanatlardan duygu ve tesir alma, (6) bilhassa düşüncelerin sözü, içindekilerin konusu, (7) Avrupa'nın sefil ticaret pazarında, (8) benzerlik, (9) netice itibarıyle, (10) hatırlıyamıyorum, (11) vakit kaybetmeyin, (12) bağlı olarak, (13) faydalanma yolu, (14) düzenlenme ve yazılma şekli, (15) aynı seviyede dikkatle, (16) öğrenme, edinme zorlaması, (17) ayrılır, bölünür, (18) şiirlerin, (19) okuma, inceleme şekilleri (20) örneksiz bir şey ortaya konulmasına, (21) tabiatın güzellikleri ve eşsizliklerinden, (22) duygu anlarınızla uyuşur, (23) eşsiz güzellikte, (24) açık, (25) okuyucu, (26) zevk ve tesir alma, (27) tabiat uyuşumu ve konu birliği, (28) toprağa ait tesadüf, (29) evvelce, (30) sözü bitirir.

Çorbayı Nasıl İçerdik

Yazan : Ord. Prod. Dr. A. Süheyl Ünver

ŞUNA inanıyorum ki, az söyleyenler ve az yazanlar özlü konuşuyor. Bilmeyenler de uzun uzun neler söyler... Meselâ bir yemek bahsi açıldı mı, eskiden bir kâsedeki çorbaya kaşığımızı daldırarak yediğimizi, ağızları temiz olmayanların salyalarıyle karışan çorbaları herkesin içtiğini, hayalî nefretlerimizle tekrar ederiz. Halbuki emin olun vakıa böyle değil. Mazimize dönemeyiz. Ama onun ince taraflarını bilmeyerek inkârımız da «ben soysuzum» demektir. Yok böyle şey...

Evet, yemekte çorbaya kaşık böyle sokulmalı diye yazılı bir tüzük yoktur. Yok ama, ananesi var. Tarihimizin, medeniyetimizin şifahî tüzükleri yok değil ki... İşte bu ananedir. Bir millet esaslı ve mükemmel ananelerle idare edilir.

Biz eski ananeyi yıktık. Fakat ona lâyık yenisini koyamadık. Sanki her tarafı medenî imiş gibi gelsin Garp'tan. İyi olanları değil, kötüleri de makbulümüz, diyoruz.

Hani yemek yemeden önce el yıkama ananemiz? Bunu yemekten sonra da yapmamız ne oldu? Ya pis sokaklarda yürüdüğümüz ayakkabılarla evlerimize girmek. Geri kafalı cevap hazır: Siliyoruz. Efendim nereye ve nasıl?

GARP MEDENİYETİ ŞARK MEDENİYETİ

Medeniyet, körükörüne Garbı taklit etmek değildir. İşte Japonlar: dünyanın en medenî milletlerinden biri. Onlar şekilde kalmamışlar. Kafalarını medenîleştirmişler, ama 500 sene önceki âdetlerini muhafaza ediyorlar. Hiç de maziden nefret etmiyor, üstelik geri de kalmıyorlar.

Japonlar'ın bir yemek yiyişi var: Sanki bir mâbedde ibâdet ediyorlar, dersiniz. Bugün, Japonya'da yemek faslı bundan farksızdır. Tarihte de bizim medeniyetimizin parlak, tıpkı ibâdet gibi şekilleri var, çorbaya sokulacak kaşığa kadar dikkat etmişiz.

Hepimiz biliyoruz ki kaşığın önce sapı vardır. Sonra bu sapın ucu yarı yumurta

Eski bir Türk sofrası (solda). Vehbi'nin Sürnamesinden bir minyatür. Ünlü ressam Levni'nin yaptığı bu minyatür ziyafet sofrasında çorba içilmesini tasvir ediyor (sağda).

biçiminde bir oyukla sona erer. Kaşık, eskiden sağlam ağaçtan ve bağadan yapılırdı. Şimdi madenî yapılıyor. Doğrusu bu iş pek ileri gitti. Temizlenmesi ve kaynaması kolay. Hem de ne bozulur, ne paslanır. Artık eskiye dönemeyiz. Yalnız şunu unutmayalım ki, bugün değil, eskiden de çorba, pilav, hoşaf ve sütlaç gibi tatlıların ayrı kaşıkları vardı. Gelecek yemeklere göre değiştirilirdi. Bağadan yapılan kaşıklar daha çok sulu tatlılarda kullanılırdı.

KAŞIK NASIL TUTULUR?

Çorba kaşığı çukurunun sağ ve sol kenarları ile ucu vardır. Günümüzde bu gibi yiyecekleri ve içecekleri önümüze çekilen ayrı tabaklarda yediğimize göre, kaşığın istediğimiz tarafını ağzımıza sokarız. Ama eskiden öyle değildi. Çorba içmenin de bir usulü vardı. Eskiden kaşığın ucundan bir şey içilmezdi. Kaşığın dıştaki sağ kenarı çorbaya daldırılmaz, sadece sathına değdirilir ve hafifçe eğip yarısına kadar batırılarak alınırdı. Bundan sonra içenin tarafındaki sol kenarı ortasına dudak değdirilerek içilirdi. Yani kaşığın dudağa değen tarafı çorbaya sokulmazdı. Anane bunu ayıp sayar, iğrenç bulurdu. Şüphesiz bu ihtar edilemezdi ama çirkinliği, hoşa gitmeyen bakışlarla hafifce ifade edilirdi. Biz, eskiden müşterek yemeklerimizde, hatta evlerimizde bu derece rabıtalı idik.

TARİHLERİMİZİN NOKSAN TARAFI

Bu ufak bahis, behemehal yazdırılması üzerinde durduğumuz medeniyet tarihimizin bir ufak faslıdır.

Tarihlerimiz yanlış bir teşhisle padişahlarımız devirlerine bağlanarak, yalnız harp ve darp, idâre adamlarının iyi ve kötü tarafları yazılmış. Bizler her asırda, ne yer ne içerdik? Ev hayatlarımızı, içtimaî düzenimizi, ilim ve medeniyet çalışmalarımızı millet olarak, bunlara meraklı küçük bir zümreyi istisna edin, bilmiyoruz. Bu işittiklerimizi millet olarak toplayalım, ya yayınlayalım yahut yazanlara bildirmeyi bir vatan borcu sayalım.

ULUĞ BEY

Yazan : Yılmaz Öztuna
Fotoğraflar : Şevket Rado

ULUĞ Bey, 22 mart 1394 günü Sultâniye şehrinde doğdu. Büyük Türk Hâkanı Sultan Şahruh Mirza'nın ilk çocuğu idi. Doğduğu zaman, büyük babası Timur, hayattaydı. Kendisine «Muhammed Taragay (Turgay)» adı verildi. Büyüyünce «Sultan Alâüddevle Uluğ Bey Mirza Gürkân» diye anılmaya başlandı. Kısaca «Uluğ Bey» diye tarihe geçti.

Doğduğu zaman babası Sultan Şahruh henüz 16,5, annesi Gevherşâd Hâtun Tarhan ise 16 yaşlarında idiler. Uluğ Bey, terbiye ve yetişmesi için, üvey büyük annesi Saray-Mülk Mihriban Hanım'a verildi. Timur, bu torununun doğmasına çok sevinmiş ve kendisine, babasının adı olan Turagay'ı, bizzat vermişti.

Büyük babası Timur öldüğü zaman, Uluğ Bey on bir yaşındaydı. Bir müddet sonra babası Şahruh, imparator oldu. O devirde Timurlu devleti, yeryüzünün en kudretli imparatorluğu idi. Uluğ Bey de, babasının büyük oğlu sıfatıyle, veliaht ilân edildi.

Sultan Şahruh, babasının başkenti Semerkand'ı bırakmış, Horasan'ın en büyük şehri olan ve o çağda dünyanın en kalabalık şehri haline gelen Herât'ı merkez yapmıştı. Semerkand merkez olmak üzere muazzam Mâverâünnehir ülkesinin umumî valiliğini, hükümdarlık selâhiyetleriyle Uluğ Bey'e verdi. Uluğ Bey, Semerkand tahtına oturduğu zaman (13 mayıs 1409) henüz 15 yaşında idi.

Uluğ Bey'in Mâverâünnehir hükümdarlığı 40 yıl, 6 ay, 12 gün sürdü ve 12 mart 1447'de babasının ölümüyle son buldu. Bu defa, doğrudan doğruya Büyük Türk Hâkanlığı tahtına çıktı. Fakat büyükbabasının başkenti Semerkand'da oturmaya devam etti. Babasının başkenti Herât'a gitmedi.

Uluğ Bey'in imparatorluğu kısa sürdü: 2 yıl, 8 ay, 13 gün. 25 kasım 1449'da oğlu Sultan Abdüllatif Mirza tarafından, bir kaatile kılıçla öldürtüldü. 55 yaşını 8 ay ve 3 gün geçiyordu. Semerkand'da «Gûr-i Emîr» denen türbeye, büyükbabası Timur'un yanına gömüldü. 25 yaşlarında bulunan kaatil oğlu Sultan Abdüllatif'in imparatorluğu çok sürmedi: 4 ay, 13 gün sonra o da öldürüldü.

4 oğlu ve 9 kızı olan Uluğ Bey'in erkek tarafından nesli 1464'te kesildi. Kız tarafından daha devam etti. Timuroğulları, diğer dallardan yürüdü.

Uluğ Bey, 8 defa evlendi. Zevcelerinin çoğu Timuroğulları'ndan veya Cengizoğulları'ndan idi. İlk izdivacı, Timur'un emri ile, onun huzurunda 10 ekim 1404'te oldu. Uluğ Bey, kendisinden bir yaş kadar küçük yakın akrabası Öğe Beğim'le evlenmişti. Henüz 10,5 yaşındaydı. Tabiatıyle bu evlenme, bir nikâh töreninden ibaretti. Gerçek düğün, 1411'de 16 yaşına geldiği zaman oldu. Uluğ Bey'in büyük kızı Hanzâde Beğim, bu izdivacından doğdu.

Uluğ Bey, büyük babası ve babası gibi büyük kumandan, büyük devlet ve siyaset adamı, büyük hükümdar değildi. Siyasî ve askerî kabiliyetleri yetersiz değilse de, sınırlıydı. Fakat tarihe bıraktığı isim, çok büyük oldu. Yalnız Türk tarihinin değil, dünya medeniyet tarihinin en

büyük simalarından biri olarak telâkki edildi.

BÜYÜK BİR BİLGİN

Uluğ Bey'e ölümsüz bir şöhret kazandıran cephesi, dünyanın sayılı astronomi ve matematik bilginlerinden biri olmasıdır. Bu mevzudaki büyük eseri **Zîc-i Cedîd-i Sultânî** adını taşır. Farsça yazılmış, muhtemelen gene Uluğ Bey tarafından Türkçe ve Arapça tercümeleri yapılmıştır. Bu eserinde bilgin hükümdar, kendi rasathanesinde bizzat veya emrindeki astronomlar (Kadı-zâde-i Rûmî Hasan Çelebî, Gıyâseddin Cemşîd, Muîneddin Kâşânî, Salâhaddin vs.) tarafından yapılmış orijinal müşahedelerle, astronomiye büyük yenilikler getirmiş ve yaptığı hesaplardan daha dakikleri, ancak XVIII. asırda Avrupa'da yapılabilmiştir. Uluğ Bey'in bu eseri, Avrupa'da büyük itibar kazanmış ve Batı astronomisini etkilemiştir. 1642'den 1648'e kadar Oxford Üniversitesi'nde astronomi profesörü olan John Greaves, Uluğ Bey'in eserini okutmuştur. **Zîc-i Cedîd-i Sultânî**, Hyde tarafından Latince'ye çevrilerek 1665'te Oxford'da basılmıştır. Sharpe, ikinci defa Latince'ye tercüme etmiştir (Oxford, 1767). Eserin metnini, Fransızca tercümesi ile beraber A. Sédillot 3 cilt halinde yayınlamıştır (Paris, 1839, 1847, 1853). İngilizce tercümesi Edward Ball Knobel tarafından yapılmıştır (Washington, 1917). G. Marr, eserin yeni bir Fransızca tercümesini vermiştir (Leningrad, 1926). Vakhtang tarafından da Gürcü diline çevrilmiştir. Zîc'in diğer kısmî tercüme ve şerhlerini buraya saymaya lüzum yoktur.

Uluğ Bey, tarih bilgini olarak da tanınmıştır. Farsça yazdığı **Ulus-ı Erba'a-i Çingizî** veya **Şeceretu'l Etrâk (Türkler'in Soykütüğü)** adlı bir tarihi vardır.

Kaynaklarımız, bu Türk hâkanının dinî ve edebî ilimlerde de bilgin olduğunu kaydetmektedir.

Uluğ Bey, hemen bütün Timuroğulları gibi, imarcılığı ve mimarî zevki ile de tarihe geçmiştir. Yaptırdığı eserleri burada saymaya imkân yoktur. En mühimlerinden birkaçını anmak kâfidir:

Hânkaah-ı Uluğ Bey denen yapı, İslâm mimarîsinin en büyük tekkesi olup, devrinin akademisi idi. Bu anıtın kubbesi, dünyada yapılmış en yüksek kubbedir (Lucien Bouvat, **Encyclopédie de l'Islâm,** IV, 1.048 a). — **Mukattâ** veya **Mescid-i Uluğ Bey,** 1420'de tamamlanmış, bilhassa

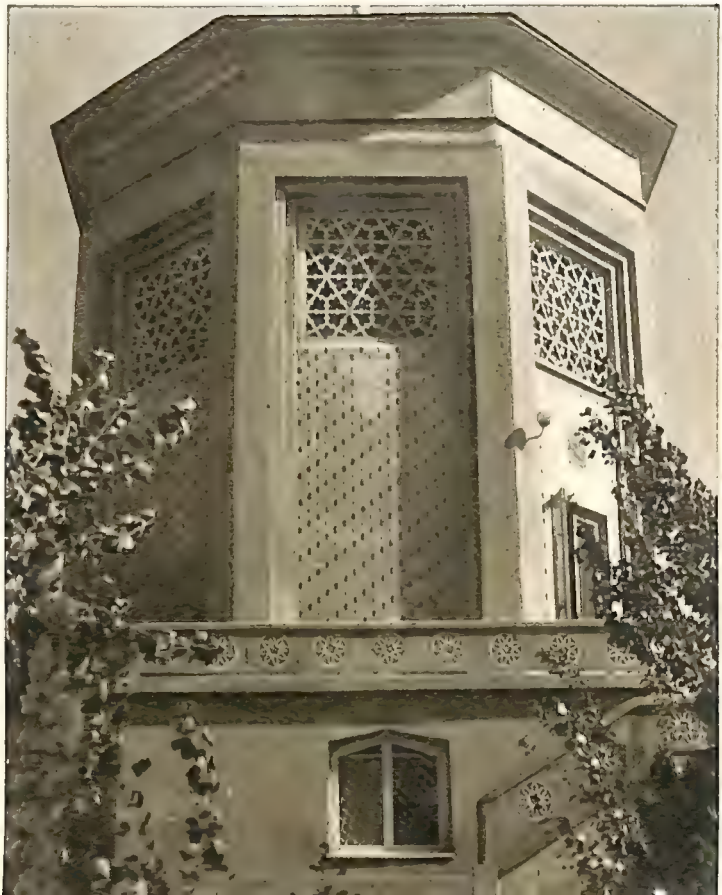

Semerkand'da Uluğ Bey müzesi (Uluğ Bey'in yaptırdığı rasathane, müzenin yanındadır).

Timur'un Semerkand'daki mezarı.

iç tezyinatı ile tanınan çok güzel bir camidir. — **Şâhzende Camii,** 1434'te yapılmıştır. — 1424'te yapılan **Medrese-i Uluğ Bey,** İslâm dünyasının en büyük üniversitelerinden biriydi. Bu medresenin hamamının mozaik ve çinileri, Türk sanatının en üstün eserleri arasındadır. — **Saray-ı Çihil-Sütûn,** dört kuleli muhteşem bir saraydır; **Görünüşhâne** denen tören (muâyede) salonu 30×16 metre = 480 metre karedir. **Çinîhâne** denen pavyonu, Çin mimarîsinden ilham alınarak yapılmıştır. — **Rasad-Hâne-i Uluğ Bay,** Ortaçağ dünyasının tanıdığı en büyük rasathanedir. Bilgin imparator ve arkadaş derecesinde tuttuğu astronom Ali Kuşçu, bu binanın planları ile bizzat meşgul olmuşlardır (Ali Kuşçu, sonradan Fâtih Sultan Mehmed'in davetiyle İstanbul'a gelip yerleşmiş, çok değerli astronom ve matematikçiler yetiştirmiştir).

Bu eserlerin çoğu bugün bir harabeden farksızdır. Yukarıda sayılanların hepsi, Semerkand'dadır. Ruslar, uzun yıllar yıkılmaya terkettikleri bu âbidelerin, turistik değeri olduğunu farkederek, son yıllarda onarmaya başlamışlardır.

Uluğ Bey, büyük bir kitap meraklısı, bütün ilim ve sanatları en geniş ölçülerde himaye eden bir imparator olarak da meşhurdur.

ULUĞ BEY'İN KARDEŞİ

Uluğ Bey'in 3,5 yaş küçük kardeşi Gıyâseddin Baysungur Mirza da, dünya medeniyet tarihinin seçkin isimlerinden biridir. 15 eylül 1397'de Herat'ta doğmuş, 20 aralık 1433'te aynı şehrin Bâğ-ı Sefîd Sarayı'nda ölmüş, annesi Gevherşâd'ın yaptırdığı ünlü medresenin avlusuna gömülmüştür. 36 yaşını 3 ay ve 5 gün geçiyordu. Ölümüne kadar 16 yıl, babası Büyük Türk Hâkanı Sultan Şahruh'un sadrâzamlığını yapmıştır. Türkçe, Farsça ve Arapça'da şair, edebiyat bilgini ve devrinin en büyük hattatıdır. Hâfız Ebrû'nun **Zübdetü't - Tevârîh** adındaki pek mühim Timuroğulları tarihi, onun emriyle yazılmış, Firdevsî'nin **Şeh - Nâme**'sinin tenkidî nüshası, onun başkanlığındaki bir heyet tarafından düzenlenmiştir. Herat Akademisi'nin başı ve Avrupa'da **Timurlu Rönesansı** denen akımın öncülerindendir. Genç yaşta ölümü, babası Şahruh'u matemlere boğmuştur. Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman Bey'in kızıyle evlenmiş, üç oğlu ve bir kızı olmuştur. Küçük oğlu Sultan Bâbur Mirza (Hindistan imparatoru Timuroğlu Bâbur Şah değil!) sonradan imparator olmuştur (1450-1457). Torunlarından üçü de imparatorluk tahtına oturmuşlardır.

Gerek Uluğ Bey'in, gerek Baysungur Mirza'nın anneleri Gevherşâd Hâtun-Ağa (İmparatoriçe) da, mimarîye ve güzel sanatlara düşkünlüğüyle tanınmış, mühim siyasî rol oynamış, çok aydın bir Türk kadını idi. Meşhur Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf Bey'in anne bir, baba ayrı üvey kızkardeşidir. 1457'de, her iki oğlunun ölümlerinden sonra, 79 yaşında öldürülmüştür. Herat'ta yaptırdığı, Türk medeniyetinin en büyük mimarî anıtlarından biri olan medresesinin yanında inşa edilen muhteşem türbesine gömülmüştür.

Bir Şirket-i Hayriye Vardı

Yazan: Ertan Ünal

BOĞAZİÇİ'NİN asırlar boyu devam eden, şairlere, yazarlara ilham kaynağı olan şiirli sükûnu, XIX. asrın ortalarında bir gün Şirketi Hayriye'nin kuruluşu ile kayboldu. Yerini çark gürültülerinin, vapur düdüklerinin ve dumanlarının doldurduğu bir başka dünyaya bıraktı. Boğaziçi'nde yıllar yılı bir yakadan öbürüne yolcu taşıyan birbirinden güzel, usta işi, sülün gibi zarif iki çifte piyadelerin, pazar kayıklarının yerini, yandan çarklı Şirketi Hayriye gemileri aldı. Artık Boğaziçi'nde kayık devri kapanmış, buharlı gemi devri açılmıştı.

Şirketin kuruluşundan önce, Boğaziçi pek gelişmemişti. İstanbul'un öbür semtlerinden ayrı bir dünya gibiydi. Devamlı sakinleri, yani yaz kış burada oturanlar, geçimlerini denizden sağlayan balıkçılardı, bir de görevleri icabı, İstanbul'da bulunan yabancılar. Bu yabancılar, aldıkları özel izinle Boğaziçi'nde, Büyükdere'de oturduklarından kısa zamanda o çevrenin gelişmesine yol açmışlardı. Şirketin kuruluşundan önce, Boğaziçi'ne işleyen yabancı bandıralı iki gemi de onları görevlerine götürüp getirirdi.

Vatansever iki Türk, Fuad ve Cevdet Paşalar, bir anonim şirket kurarak, hem Boğaz'daki yolcu nakliyatını yabancıların elinden almayı, hem de Boğaziçi'ni geliştirmeyi düşündüler. Yurdumuzda ilk anonim şirket olan «Şirketi Hayriye» işte bu düşünceyle ilk defa bu iki devlet adamının zihninde şekillendi.

FEVÂİD-İ OSMANİYE

1850 yılından önce de Boğaz'a vapur işliyordu. Yalnız bu vapurlar, İngiliz ve Rus vapurlarıydı. Bu iki ülkenin bandırasını taşıyan vapurlar, sadece Boğaz'a değil, imparatorluğun çeşitli limanlarına da seferler yapmaktaydılar. Ancak vapur sayısı çok azdı ve daha ziyade yabancılar taşınıyordu.

Bunun üzerine hükümet, daha 1844 yılında Fevâid-i Osmaniye'yi kurarak, yolcu taşıma inhisarını yabancıların elinden almıştı. Yönetimi Mustafa Fazıl Paşa ve Bogos Bey'e verilen Fevâid-i Osmaniye, Boğaziçi'ne sık seferler yapamıyordu, vapur ve yolcu durumu buna imkân vermemekteydi. Seferler, yolcu azlığı yahut yokluğu yüzünden kışın kaldırılıyordu. Bazı kaynaklar, 1849 yılında Boğaziçi'ne üç geminin çalıştığını, bunlardan birinin Fevâid-i Osmaniye idaresine ait **Hümapervaz** adlı gemi olduğunu, diğerlerinin de İngiliz ve Rus bandıralı olduğunu kaydederler. Fevâid-i Osmaniye vapurlarının kendilerine has özellikleri vardı. Meselâ, kuruluşundan bu yana 5 yıl süreyle dış hatlara sefer yapan vapurlara kadın yolcu alındığı halde, bugünkü deyimle,

şehir hatlarına işleyen vapurlara İslâm kadınları alınmamıştır. Ancak 1849 yılında Boğaz'a işleyen diğer gemiler, hanımları da taşımaya başladığından bu yasaktan vazgeçilerek vapurlara ayrı bir bölümde oturmak şartıyle İslâm kadınları alınmaya başlandı. Rus vapurunun İslâm kadın yolcuları taşıması ise yasaklandı. Fevâid-i Osmaniye daha sonraları Şirketi Hayriye'nin kuruluşuyle çalışma alanını Kadıköy yakasına, adalara ve dış hatlara inhisar ettirmiş, Boğaziçi'ni yeni kurulan bu şirkete bırakmıştır.

KAYIKLAR

Kayık, asırlarca Boğaziçi'nin ayrılmaz bir parçasını teşkil etmiştir. Türk oymacılık sanatının ince örnekleriyle bezenmiş, özellikle Türk kırmızısı rengini taşıyan piyade, pazar kayığı, iki çifte, üç çifte v.s. gibi çeşitli şekillerde adlandırılan kayıkların ilkbahar ve yaz aylarında müşterisi bol olurdu. Her biri ayrı birer şaheser olan saltanat kayıkları ise başka bir âlemdi. Dalgaların üstünde süzüle süzüle gidişi halkta büyük heyecan uyandırırdı. Boğaziçi, edebiyatımıza yalnız denizi, mehtabı, yalılarıyle değil, kayıklarıyle de girmiştir.

Şirketi Hayriye vapurlarının işlemesinden sonra, Boğaziçi'nde kayıklara olan ilginin gün geçtikçe azaldığını görmekteyiz. Halk, yavaş yavaş da olsa, bu emektar nakil vasıtasını terketmeye, o çağa göre yepyeni bir buluş ve medeniyet örneği olan şirket vapurlarına binmeye başlamıştır. İlk zamanlarda sadece bir özenti, bir merak yüzünden olan bu rağbet, sonraları ciddî bir alışkanlık halini almış, kayıklar iyiden iyiye terkedilmiştir.

Şirket vapurlarının işlemeye başlaması ile bu buharlı teknelerin ekmeklerini ellerinden alacağını hisseden kayıkçılar daha sonraları direnme hareketleri yapmışlardır. Bu işe ilk başlayan Üsküdarlı kayıkçılardır. Şirket vapurlarının geliş saatlerinde yoluna çıkan, çalınan ihtar düdüklerine aldırış etmeyen, yol vermeyen kayıkçılar, vapurları taşlamaktan bile çekinmediler. Boğaz'da münferit olarak görülen bu nevi hareketler şüphesiz şirket vapurlarının işleyişine tesir etmedi.

ŞİRKETİN KURULUŞU

1850 yılında resmen kurulan şirketin sermayesi, her biri üçer bin kuruş olan 2 000 hisseye bölünmüştü. 100 hisse alan Sultan Abdülmecid'in emrine uyarak, bütün devlet ileri gelenleri, nazırlar, zamanın zenginleri, şirket hisselerinden, malî durumlarına göre birer parça aldılar. Şirketin tarihinden bahseden eserlerde, Valide Sultan'ın 50, Mustafa Reşid Paşa, Dâmad Mehmed Ali Paşa, Fethi Paşa, Yusuf Kâmil Paşa ve eşinin de 20'şer hisseyle şirkete ortak olduğunu görüyoruz. Bütün bunların yanısıra, Mustafa Reşid Paşa, şirketin bir halk şirketi olmasını istediğinden İstanbullu vatandaşları da bu ortaklığa katılmaya çağırmıştı. Bu suretle kuruluşu biten şirketin idaresi, altı yıl süreyle **Antuvan Kalcıyan ve Agop Bilezikçiyan** adında iki tüccara ihale olundu. Daha sonraları bu süre dolmadan 1854 yı-

Şirketi Hayriye'nin işlettiği ilk araba vapurlarından biri.

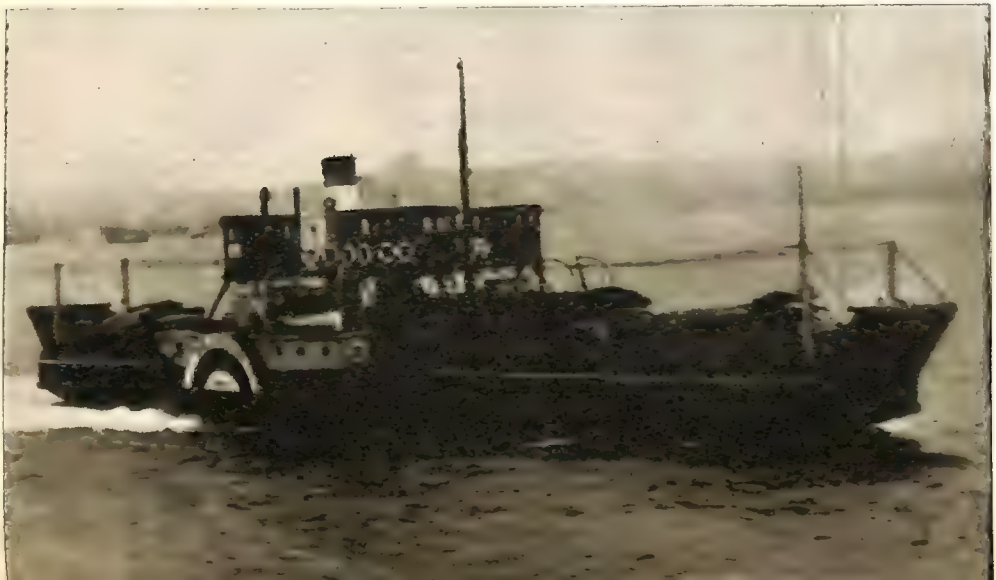

Asrımızın başlarında yapılmış bir Boğaziçi gravürü.

lında mukavelenin feshedilerek, doğrudan doğruya şirketin nam ve hesabına çalışılmaya başlandığını görmekteyiz.

Kuruluşu tamamlanan şirket, ilk olarak **Manulaki** adında bir tüccarın Londra'da bulunan oğlunun aracılığıyle İngiltere'de **Robert White** fabrikasına 6 vapur ısmarladı. 1853 yılı ortalarında gelerek, Boğaziçi'nde sefere başlayan bu vapurların her biri yaklaşık olarak 8 000 altına mal olmuştu. Yeni vapurlara **Rumeli, Tarabya, Göksu, Beylerbeyi, Tophane, Beşiktaş** adları verildi. Artık Boğaziçi'nde yepyeni bir devir açılmış, ananevî bir nakil aracı olan kayıklar, gözden düşmeye başlamıştı. Kısa bir süre sonra, görülen büyük ilgi üzerine, bu vapurlara yenileri eklendi. 1858 yılında **İstinye, Mirgün, Anadolu,** 1859 yılında **Kandilli, Beykoz, Sudâver** vapurları hizmete konuldu. Diğerleri gibi, tekneleri ahşap olan bu vapurların makineleri 60 beygir gücündeydi.

BOĞAZİÇİ GELİŞİYOR

Hiç şüphesiz Şirketi Hayriye Boğaziçi'nin gelişmesinde önemli bir unsur olmuştur. O yıla kadar ulaşım imkânsızlığı yüzünden Boğaziçi'ni devamlı bir oturma mahalli olarak kabul etmeyen halk, şirketin kuruluşuyle, yavaş yavaş Boğaziçi'ne rağbete başladı. Şirket her semte bir iskele kuruyor, halkın ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışıyordu. Bu yüzden, Boğaz'da devamlı ikamete başlayanlar oldu. Kısa bir süre içinde, Boğaz'ın iki yakası ihtişamlı köşkler ve yalılarla süslendi.

Muhafazakâr İstanbul halkının ananevi bir nakil aracı olan kayıkları terkederek, vapurlara binmeye başlaması birden olmamıştır. Yepyeni bir nakil aracı olan vapurların o çağlarda deniz trafiği diye bir şey pek bilinmediğinden Boğaziçi'ne alışması da zor olmuştur. Bunun ilk belirtileri, çoğalan deniz kazalarıdır. Bazı kimseler iskele yerine, vapurlara kayıklarla yanaşıyor, kıçtan ve baştan nereden yer bulurlarsa oradan giriyorlar, oturacak yer bulamayınca, kaptan köşküne kadar, her yere çıkıyorlardı. Bunun yanı sıra, kayıkların, geçim kaynaklarını ellerinden alan vapurların sık sık yoluna çıkmaları, önlerinden çekilmemeleri de kazalara sebep olmaktaydı. Bu yüzden, vapurlarda intizamın sağlanması için ilk zamanlar birer zaptiye eri konulması zarureti hasıl oldu. Zaptiyelere karşı gelenler yakalanarak nezarete götürülüyor, orada cezalandırılıyordu. Ancak zamanla halk alışınca bu tedbirlere lüzum kalmadı. Vapurlara ilk zamanlar, isim yerine numara konulmuştu. Yine ilk yıllarda vapurları, İngiliz makinistler çalıştırıyordu. Ancak, kısa bir süre sonra onların yerini Türk makinistleri aldı. Kaptanlar, kazaları önleyebilmek için bir talimatname mucibince hareket ediyor, bu talimatname dışına çıkanlara çeşitli cezalar veriliyordu. **«Boğaziçi ve Haliç Dersaadet iskelelerine yolcu taşımakta olan vapur kaptanlarının suret-i hareketlerini mübeyyin talimat»** adlı bir de talimatnâme yapıldı.

VAPURDA SOBA BAŞI SOHBETİ

Sirketi Hayriye'nin ilk vapurları bazı bakımlardan çok iptidaî idi. Meselâ ilk vapurlarda kaptan köprüleri bugünkü gi-

bi kapalı değildi. Yazın belki açık bir kaptan köprüsünde gecenin serinliği içinde vapur yönetmek kolay oluyordu ama, kışın, hele fırtınalı havalarda kaptanlık yapmak büyük bir olaydı. Rüzgâr, yağmur ve kardan korunmak için kaptanlar, çoğunlukla pöstekilerden yapılmış, kocaman kaputlar, gocuklar giyiyorlardı. Bu gocuklar bazan yağmurdan, bazan kardan, son iskeleye kadar sırılsıklam olurdu. Fırtınalı havalarda kaptanlık ise, büyük maharet isteyen işti. Nitekim, 1865 yılında Adalar'a sefer yapan Şirketi Hayriye vapurlarından Kandilli kaptanına fırtınalı havalarda vapuru birkaç kere güç durumdan kurtarması üzerine, bir madalya verilmiştir.

Vapurlarda, çağımızdakilerde olduğu gibi elektrik, kalorifer vs. konfor yoktu. Akşam güneş batar batmaz, tayfalar birer, ikişer kamaraların, güvertenin ışıklarını yakarlardı. Yolcular, bu pek de kuvvetli olmayan ölgün ışıklar altında birbirlerinin yüzlerini seçemeden seyahat ederlerdi. Kışın ise vapurun umumî salonu olarak kullanılan büyük kamarada yakılan soba, yolcular arasında büyük bir samimiyet yaratır, sıcak sobanın çevresine kümelenen bu birbirini tanımayan kişiler, yol boyunca sohbet ederek kaynaşırlardı.

Sobanın iyi çekmemesi halinde ortalığı kaplayan kesif dumandan yolcular güverteye kaçarak kurtulurdu. Pek iyi bilinmemekle beraber, kaloriferli ilk vapurun «**Tarzınevin**» olduğu sanılmaktadır.

«EFENDİ - UŞAK» BİLETLERİ

Şirketi Hayriye vapurlarında yolcu ücretleri özel birkaç tarifeyle tesbit edilmişti. Bugün olduğu gibi yedi yaşına kadar olan çocuklardan o zaman da ücret alınmıyor, öğrenci, memur ve siviller için ayrı ücret tarifeleri uygulanıyordu. Bunlar içinde en ilgi çekici olanı, uşaklarıyle beraber yolculuk yapan şahıslar hakkındaki tarifeydi.

1276 tarihli Şirketi Hayriye yolcu tarifesinden Dersaadet'ten (İstanbul'dan) Kandilli'ye gidecek olan bir şahsın uşağı ile birlikte aylık olarak 250 kuruş ödemesi gerektiğini okuyoruz. Daha uzak iskelelerde ise bu ücret 300 kuruşa kadar yükselmekte, birden fazla uşak olması halinde ise, ücret düşmektedir. Bu da şirketin ayrı bir özelliği. Şirket o yıllarda Boğaziçi'nde oturan zenginlerin, İstanbul'a uşaklarıyle birlikte ineceğini düşünerek ücret konusunda ikisini tek bir tarifeye tabi tutmuş, hatta kolaylık olsun diye aylık abonman usulü ihdas etmişti. Diğer taraftan bu tarife, şirketin Türk halkının

Şirketi Hayriye'nin 59 sayılı gemisi.

alışkanlıklarına saygı duyduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

VÜKELÂ VE İTFAİYE VAPURLARI

Şirketi Hayriye'den bahsederken, vükelâ vapurundan da söz etmek yerinde olur. Şirketin kuruluşunun ilk yıllarında Boğaziçi'nde oturan devlet erkânı için bir vapur tahsis edilmiş, buna vükelâ (vekiller) adı verilmişti. Vükelâ vapuru, her sabah Kanlıca iskelesinden, o civardaki Bâbıâlî ricalini aldıktan sonra, Bebek iskelesine gider, burada karşı yakadan kayıkla gelen erkânı alıp, Sirkeci'ye hareket ederdi. Akşamları vapur aynı yolcularla Kanlıca'ya dönmekteydi.

Şirketin kuruluşunun ilk yıllarında Boğaziçi'nde bir vapur itfaiye görevi için devamlı olarak geceleri nöbet tutmaya başlamış, bu âdet yıllarca devam etmiştir. Bu vapur, Üsküdar iskelesinde sabaha kadar bekler, Boğaziçi'nde herhangi bir yangın zuhurunda bütün tulumbacıları sandıklarıyle birlikte alıp yangın mahalline giderdi. En başta Lülecihendek sandığı, Galatasaray sandığı v.s. olmak üzere, tulumbacılar vapura üşüşür, yol boyunca, yangının nasıl söndürüleceği konusunda heyecanlı münakaşalar olurdu. Yangın söndürüldükten sonra devrin namlı tulumbacıları, terlerini yine vapurda silip, yorgunluklarını giderirlerdi. Bu itfaiye görevini en sık ifa eden vapurlar 41 ve 42 numaralıydı.

İLK ARABA VAPURU

Şirket, kuruluşundan bir süre sonra çalışma alanını genişletmeyi düşündü ve 1285 Hicrî yılında İngiltere'den gelen bir araba vapuru Kabataş'la Üsküdar arasında çalışmaya başladı. Bu tarihe kadar sadece mavnalarla yapılan araba ve çeşitli yük nakliyatı, kısa bir süre içinde tamamen araba vapurunun sırtına yüklendi. 26 numaralı olan araba vapurunun ilk seferinde, orduya ait top arabalarını taşıdığı bazı kaynaklarda zikredilmektedir. Araba vapurunun sefere başlamasıyle daha önce kayıkçıların yaptığı gibi, bu defa da mavnacılar karşı koymaya çalıştılar. Mavnacılar yeni işlemeye başladığı aylarda sık sık araba vapurunun yoluna çıkarak, iskelelere yanaştığı sırada da taşlayarak, kaptanları yıldırmaya çalıştılar.

MEŞHUR KAPTANLAR

Şirketin kaptanları, bütün Boğaz halkının tanıdığı ve sevip saydığı simalar arasına girmişti. Ancak bunlar arasından birkaçı özellikleriyle, diğerlerinin arasından sıyrılmış, bugün bile süregelen bir şöhret bırakmışlardır. Bugün hikâyeleri hâlâ halk arasında anlatılagelen, adları dilden dile dolaşan bu kaptanların başlıcaları sakalı yüzünden «Sakallı Kaptan» diye adlandırılan **Macaroviç, George, Şeref ve Ömer Kaptanlar'dır.**

Bunlardan ilki yani Macaroviç, şirket vapurlarında 1870 yılından 1905 yılına kadar aralıksız 35 yıl kaptanlık yapmıştı. Sakalı ve favorileri yüzünden «Sakallı Kaptan» diye de anılan Macaroviç seferlerinde seter cinsi kocaman köpeğini yanından hiç ayırmaz, bu köpek vapurun iskeleye yanaşış ve ayrılışında daima yanında bulunurdu. Bu yüzden köpek de sahibiyle birlikte kısa zamanda meşhur olmuştu. Ancak sahibiyle beraber bu köpeğin namını bütün Boğaziçi'ne yayan, bir başka olay vardır ki anlatmaya değer.

HAÇI ÇALAN KÖPEK

Kesin olarak bilinmeyen bir yıl, Arnavutköy'ün eski iskelesi civarında Ortodokslar'ın haçı suya atma töreni yapılırken, tesadüf bu ya Kaptan Macaroviç de vapuriyle iskeleye yanaşıyor. Etraf hınca hınç kalabalık, kayıklar içinde dini bütün Ortodokslar ortadaki kayıkta bulunan sırmalı cübbeli papazın hareketlerini büyük bir dikkatle izlemekte. Papaz haçı suya atar atmaz tören icabı etraftaki kayıklardan haçı kurtarmak için denize atılanları gören Kaptan Macaroviç'in köpeği de kendisini denize atar. Haçı, dindar Rumlar'dan önce ağzına alıp karaya çıkar. Peşinden kalabalık ve öfkeli Rum grubunu sürükleyen köpek bir süre koşmaya devam eder, ancak velvele ile arkasından koşan halkın gürültüsünden ürkerek haçı bırakıp ortadan kaybolur. Olaydan sonra Macaroviç kaptanın, öfkeli halkın kendisine herhangi bir tecavüzünden korktuğu için günlerce, hattâ haftalarca vapurda yattığı söylenir. **A. Cabir Vada**'nın bir eserinde anlattığı bu hikâyenin doğruluk derecesi malûmumuz değildir.

George kaptan da, şirketin meşhurları arasına girmiştir. Ahmed Rasim bir yazısında, ondan uzun uzun bahsetmiş ve kaptanlıktaki maharetini övmüştür. İngiliz olan bu zat, dikkatiyle ün salmıştı. Meslek hayatı süresince hiç kaza yapmayan George kaptanın vapurunu son derece dikkatli yönettiği, denizin üstünde bir martı görse ona göre manevra yaptığı bugün bile söylenir.

Diğer iki ad arasında bulunan Ömer Kaptan da, ilk Müslüman kaptanı olmak bakımından ayrı bir özellik taşır. Şirketin kuruluş yıllarında İngiltere'den gelen gemilerle beraber, kaptanların çoğu da yabancıydı. İşte Ömer kaptan, bu yabancı

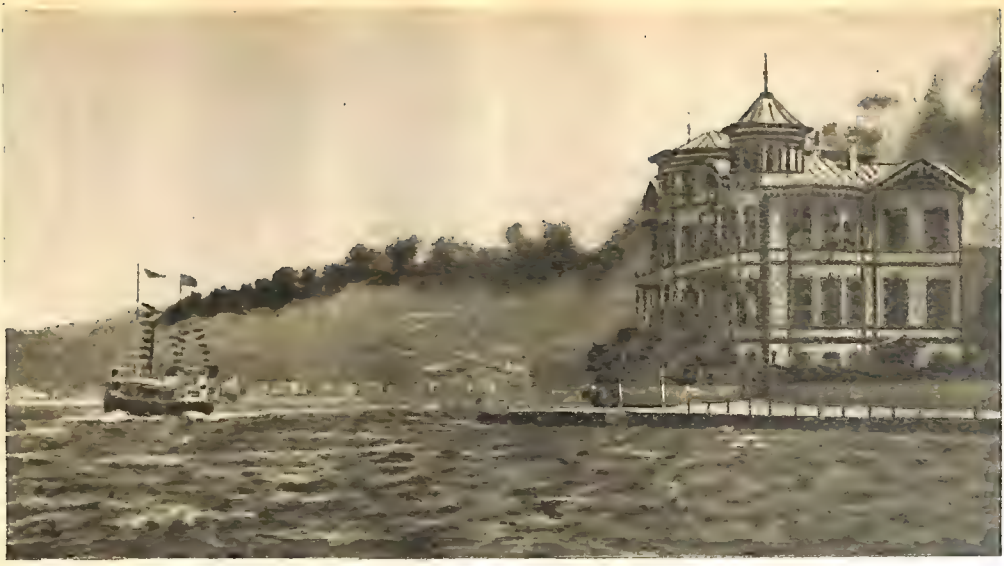

50 yıl kadar önce Boğaziçi'nde sefer yapan gemilerden biri.

kaptan alışkanlığını bozmuş, şirkette Türk ve Müslüman kaptan çığırının öncüsü olmuştur.

Şeref Kaptan adını ise, bugün 45'den yukarı olan her Boğazlı bilir. Boğaziçi halkının çok sevdiği bir zat olan Şeref Kaptan'ın, vapuru geçerken, semt halkı ve çocuklar, kendisine sevgi gösterisinde bulunur, o da onlara düdük çalarak cevap verirdi. Şeref kaptanın çok sevilmesinin bir ayrı sebebi de nüktedanlığı idi. Özel gezintilerde şirkete koşulan başlıca şart, gezilecek vapurun «Şeref'in vapuru» olmasıydı. Rivayete göre Şeref kaptan, vapurla geçerken, yalılardan kendisine uzatılan tepsilerden kahveyi alır, içer, bazan da uzatılan baklavaları yermiş. Yalan bile olsa, adına bu tür tatlı rivayetler çıkartılan Şeref kaptan, ölünce de son yolculuğunu vapurla yaptı. Misafirlik için gittiği bir yakınının evinde öldüğü için cenazesi vapurla köyüne gönderdildi.

DIŞ HATLARDA YENİ SEFERLER

Şirket kuruluşundan bir süre sonra çalışma sahasını genişletti, önce İzmit'e vapur işletmeye başladı. Daha sonra buna Tekirdağ hattı da eklendi. Hicrî 1322 yılında ise bu hatlara bir yenisinin Selânik ve Kesendre körfezleriyle, sahillerinin de eklendiğini görüyoruz. Böylece, Şirketi Hayriye, mahallî bir işletme olmaktan çıkarak imparatorluğun dört bir yanında çalışan büyük bir işletme haline geldi. Bu tarihlerde **Ekl** ve **Parnll** adlı iki yabancı vapurun da aynı hatlarda çalıştığını Halûk Şehsuvaroğlu, şirket üzerine yazdığı bir makalesinde zikretmekte, ancak vapurların bandırası hakkında bilgi vermemektedir.

İlk zamanlar, Şirketi Hayriye, Adalar'a vapur işletirken, daha sonraları bu hak elinden alınmış, bu hatta vapur işletmek hakkı Fevâid-i Osmaniye'ye tanınmıştı. Bu yüzden, şirket vapurları Kadıköy ve Adalar'a sefer yapamaz olmuşlardı. İki şirket arasındaki hava, bu sebeplerle gerginleşti. İki şirketin vapurları limanda sık sık yarışa kalkarak yolcuları heyecana vermeye başladılar. 1872 yılının karlı bir ocak günü hava muhalefeti sebebiyle yolcularını Şirketi Hayriye'ye ait Üsküdar iskelesine çıkarmak isteyen Fevâid-i Osmaniye vapurlarına, şirket memurlarının güçlük çıkarıp hakaret etmeleri de bu yüzden olmuştur.

Bütün bu geniş çalışmalara rağmen, şirketin kâr edip etmediği hakkında pek kayda rastlanmıyor. Aksine, o devreye ait gazete haberlerinde, şirketin yolcu ücretlerine sık sık zam yaptığını okuyoruz. Özellikle Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'ndan sonra şirketteki malî burhan artmış, gelir, gideri kapamadığı için şirket çok kötü günler geçirmiş, iflâs tehlikesiyle karşılaşmıştır. Bu buhran, 1919 yılında had safhaya ulaşmış, şirketin hisse senetlerinin değeri çok düşmüştür.

Nitekim, 2 kasım 1335 (1919) tarihli bir gazetede şu haberi okuyoruz:

«ŞİRKETİ HAYRİYE'NİN ZAMLARI

Şirketi Hayriye'nin geliri, masraflarını kapatmadığı için seferlerini tatile mecbur kaldığı birkaç gün önceki gazetelerde yazılmıştı. Haber aldığımıza göre, hükümet, seferlerin kaldırılmasının Boğaziçi halkı için yaratacağı müşkülâtı göz önüne alarak, Şirketi Hayriye'nin vapur ücretlerine bir miktar daha zam yapılmasını kabul etmiş ve bu hususta teklifi hazırlamıştır. Hükümet, memur ve öğrencileri bu son zamma dahil etmemiştir.»

ŞİRKET, ULAŞTIRMA BAKANLIĞINA DEVREDİLİYOR

Şirketin zararının gün geçtikçe artması, giderini karşılamaması üzerine, devlete intikali fikri üzerinde durulmaya başlandı. Bu düşünceyle, şirket hissedarları 19 haziran 1944'de olağanüstü bir toplantıya çağrıldılar. Hayli gürültülü geçen bir toplantıdan, uzun müzakerelerden sonra, şirketin, ulaştırma bakanlığına devri kararlaştırıldı. Ortaklardan yuvarlak rakamla 22 bin hisse sahibi devrin lehinde, 4 bin devrin aleyhinde oy kullanmış, 4 bini de çekimser kalmıştı. Alınan karar gereğince şirket, 12 mayıs 1944 tarihinden itibaren ulaştırma bakanlığına devredilmiş oluyor, bakanlık da buna karşılık hissedarlara 2,5 milyon lira ödemeyi taahhüt ediyordu. Bakanlık, ayrıca mevcut kadrolar üzerinde bir değişiklik yapmamayı ve memurlara yeni haklar tanımayı da kabullenmişti. Denizcilik Bayramı olan 1 temmuz günü, şirket vapurlarındaki rakamların, Denizyolları İdaresi'nin (eski adıyle Fevâid-i Osmaniye'nin) forsıyle değiştirilmesi kararlaştırıldı.

Ancak, mukavele imzalanacağı sırada çıkan bir anlaşmazlık yüzünden bu değiştirme ameliyesi yapılamadı. Memur emeklileri hakkındaki maddelerde bir anlaşmaya varılamaması sebebiyle mukavele imzası geri kalınca, ulaştırma bakanı Ali Fuad Cebesoy, gemilere el konulduğunu açıkladı. Böylece, 94 yıllık şerefli bir geçmişi olan Şirketi Hayriye resmen 12 mayıs 1944'te, fiilen 1 temmuz 1944'te tarihe karışıyor, yerini Denizyolları İdaresi'ne bırakıyordu. Şirket, bu tarihten sonra da bir süre ulaştırma bakanlığının kontrolü altında çalışmış, ancak daha sonra tamamıyle Denizyolları İdaresi'ne devredilmiş, numaraların yerine fors takılmıştı.

Şirketi Hayriye'nin ilk vapurlarından birkaçı yakın zamana kadar çalışmaya devam etmiş, daha sonra yerlerini modern gemilere bırakmışlardır.

Şirketi Hayriye zamanından kalıp, halen Denizcilik Bankası'nın işlettiği gemilerden ikisi Karaköy rıhtımında.

Seraskerler ve Harbiye Nazırları

Yazan : Tümamiral Fahri Çoker

OSMANLI İmparatorluğu'nun ilk devirleri, ülkenin genişletilmesi için fetih hareketleriyle geçtiğinden padişahlar, sadrâzam ve diğer devlet erkânı ile birlikte ordunun başında bulunmuşlar ve silâhlı kuvvetleri bizzat sevk ve idare etmişlerdir.

Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra bu görev, devlet idaresinde padişahın mutlak vekili sayılan sadrâzamlara verilmiş ve seferin devamı sırasında kendilerine «serdâr-ı ekrem» denilmiştir. Sadrâzamın katılmadığı seferlerde, askerin komutasına memur edilenlere ise genel olarak «serdar» veya «serasker» unvanı verilmekle beraber, Ömer Paşa, Abdülkerim Nâdir Paşa gibi, Sadrâzam olmedıkları halde kendilerine bu unvanlar tevcih edilen komutanlar da olmuştur.

Bütün ordunun başı olarak «serasker» unvanı, tarihimizde ilk defa, yeniçeri ocağının kaldırılmasında (17 haziran 1826) büyük gayret ve fedakârlığı görülen, Yeniçeri Ağası, Hüdavendigâr ve Kocaeli sancakları mutasarrıfı ve Boğaz'ın Rumeli sahilleri muhafızı Hüseyin Paşa'ya verilmiş ve kendisine «Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Seraskeri» denilmiştir.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, önce İstanbul'da sekiz tertip olarak kurulmuş ve 1256 kişiden ibaret olan her tertip bir binbaşının komutasına verilmiştir. 1828 yılında tertiplerin adı «alay»a çevrilmiş ve her alayın eğitim ve yönetimi bir «miralay», taburlar «binbaşı» ve evvelce saf denilen bölükler de bir «yüzbaşı»nın komutasına tevdi olunmuştur. Sonradan mevcutları çoğaldığı için alaylar merkezleri İstanbul ve Üsküdar olarak ikiye ayrılmış ve İstanbul'dakine «hassa», diğerine «mansûre» adı verilip her ikisinin başına «ferik» rütbesinde birer komutan atanmıştır.

İlk hassa feriki olan Ahmed Fevzi Paşa (Firarî)* 25 haziran 1832'de hassa müşiri olmuş kendisini ilk mansûre feriki olan Vasıf Paşa ve sonra da Dâmad Mehmed Said Paşa'nın mansûre müşirliği izlemiştir.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin miktarı her yıl artarak .I. Mahmud'un 30 haziran 1839'daki ölümüne kadar 118 400 kişiye baliğ olmuş, bunlardan hassa askeri yine İstanbul'da bulundurulmakla beraber mansûre piyade ve süvari alayları hem İstanbul ve hem de memleketin diğer önemli askerî bölgelerine dağıtılmıştır.

1839'da yayınlanan Gülhane Hattı'nı müteakip kabul edilen «Kuvve-i Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi» ile ordu kuruluş ve konuşunda değişiklikler yapılmakla beraber «serasker» unvanı ve görevleri aynı kalmış ancak 14 zilhicce 1258 (13 ocak 1843) tarihinde, seraskerlik kaldırılıp ordunun yönetimi bir süre Asâkir-i Mansûre Müşiri Reşid Paşa'ya bırakılmıştır. (16 eylül 1843)'te Hasan Rıza Paşa, tekrar serasker unvanıyle bu makama getirilmiş, kendisinin ayrılmasıyle 11 temmuz 1880'de Hüseyin Paşa'nın da «harbiye nazırı» olarak tayini yapılmıştır.

SERASKERLER VE HARBİYE NAZIRLARI

11 ocak 1881'de Gazi Osman Paşa, yine «harbiye nazırı» unvanıyle bu makama tayin olunmuş, (30 kasım 1882)'de Hüseyin Hüsnü Paşa iki gün harbiye nazırlığı yaptıktan sonra Gazi Osman Pa-

---

** Kapdân-ı Deryâ bulunduğu sırada, Sultan Mecid'in cülûsunda rakibi Hüsrev Mehmed Paşa'nın sadarete getirilmesinden ve kendisine kötülük yapılacağından korkarak 3 temmuz 1839' da, emrindeki donanma ile İskenderiye limanına gelmiş, Mehmed Ali Paşa'ya iltica etmiştir. Bu itibarla kendisine «firarî» adı takılmıştır.*

şa tekrar serasker unvanını almıştır.

Seraskerlik, Mehmed Said Paşa'nın yedinci defa sadârete tayininde 22 temmuz 1908 tarihli hatt-ı hümâyûn ile kesin olarak kaldırılmış ve 17 yıla yakın bir süredir serasker olan ve «Cihan Seraskeri» diye anılan Müşir Mehmed Rıza Paşa azil ve «serasker» unvanı «harbiye nezareti» olarak değiştirilmiştir. Bu suretle 82 yıl, Osmanlı devletinin yalnız askerlik alanında değil, devlet idaresinde de büyük etkileri görülmüş olan bu makam, tarihe karışmıştır.

Seraskerler, Osmanlı kabinelerinin sadrâzam ve şeyhulislâm'dan sonra en büyük rüknü olarak daima itibar görmüş, sadâret hatlarında seraskerlikten «hizmet-i celile», «memuriyet-i mûtena» «memuriyet-i mühimme» olarak bahsedilmiştir.

1826'dan 1908'e kadar 82 yıl içinde 56 defa değişiklik olmakla beraber bu sürede serasker nasbedilenlerin adedi 27'den ibarettir. Birden fazla olarak Hasan Rıza Paşa (8 sene), Mütercim Mehmed Rüştü Paşa (5 sene), Hüseyin Avni ve Gazi Osman Paşalar (4 sene), Mehmed Namık ve Abdülkerim Nâdir Paşalar (3 sene), Hüsrev Mehmed, Halil Rıfat, Mehmed Said, Mehmed Ali, Ahmed Esad, Mustafa Sıtkı, Ali Saib ve Hüseyin Hüsnü Paşalar ise (2 sene) seraskerlik yapmışlardır.

Son serasker Mehmed Rıza Paşa, devamlı olarak 16 yıl, 10 ay ve 17 gün makamda kalmak suretiyle en fazla seraskerlik yapmış, harbiye nazırı unvanıyle bu makama gelen Hüseyin Hüsnü Paşa ise «2» gün makamda kalmıştır.

Sadaretle, seraskerliği şahıslarında birleştiren Mehmed Fuad ve Hüseyin Avni Paşalar'ın sadrâzam olarak görevli bulundukları sırada seraskerlik işlerinin yönetimi için birer serasker kaymakamı atanmış, bu usul seraskerlerin herhangi bir suretle merkezden ayrılmalarında da uygulanmıştır.

Harbiye nazırlarına gelince:

22 temmuz 1908'den, Osmanlı devletinin zeval bulduğu 4 kasım 1922 tarihine kadar 14 yıl içinde harbiye nazırı olarak atanmış bulunanların sayısı 22 olmakla beraber makam değişikliği 27'dir.

Ali Rıza, Mahmud Şevket, Nâzım, Ahmed, İzzet ve Ferid Paşalar 2'şer defa bu makamı işgal etmişlerdir. Enver Paşa 4 yıl, 10 ay ve 11 gün olarak en çok süre harbiye nazırlığı yapmış, Ethem Paşa ise 14 gün bu makamdan kalmıştır.

1826 - 1922 yılları arasında serasker ve sonra harbiye nazırı olarak atanmış bulunan zevat, göreve başlayış sırasıyle şunlardır:

Serasker Hüseyin Avni Paşa

SERASKERLER:

1.	Ağa Hüseyin Paşa	17 haziran 1826
2.	Hüsrev Mehmed Paşa	2 mayıs 1827
3.	Halil Rıfat Paşa	11 kasım 1836
4.	Mehmed Said Paşa	10 mart 1838
	Halil Rıfat Paşa (2.)	3 temmuz 1839
5.	Mustafa Nuri Paşa	10 mayıs 1840[1]
6.	Hasan Rıza Paşa	16 eylül 1843
7.	Süleyman Refet Paşa	8 ağustos 1845
	Hüsrev Mehmed Paşa (2.)	17 ocak 1846
	Mehmed Said Paşa (2.)	24 aralık 1846
	Hasan Rıza Paşa (2.)	13 mayıs 1848
8.	Mehmed Ali Paşa	10 mart 1849
9.	Mehmed Rüştü Paşa	17 mayıs 1851
	Mehmed Ali Paşa (2.)	15 mayıs 1853
	Hasan Rıza Paşa (3.)	3 Ocak 1854
	Mehmed Rüşdü Paşa (2.)	4 haziran 1855
	Hasan Rıza Paşa (4.)	20 kasım 1856
10.	Kâmil Paşa	2 ağustos 1857
	Mehmed Rüşdü Paşa (3.)	16 ağustos 1857
	Hasan Rıza Paşa (5.)	23 ekim 1857
11.	Mehmed Namık Paşa	30 haziran 1861
	Mehmed Rüşdü Paşa (4.)	28 eylül 1861
12.	Hacı Râşid Paşa	3 ocak 1863
13.	Mehmed Fuad Paşa	14 şubat 1863[2]
	Hasan Rıza Paşa (6.)	5 haziran 1866
	Mehmed Rüşdü Paşa (5.)	11 şubat 1867
	Mehmed Namık Paşa (2.)	29 şubat 1868
14.	Hüseyin Avni Paşa	9 şubat 1869
15.	Ahmed Esad Paşa	10 eylül 1871
16.	Abdülkerim Nâdir Paşa	31 ocak 1872
17.	Mustafa Sıtkı Paşa	15 nisan 1872
18.	Yâver Paşa	17 temmuz 1872
	Ahmed Esad Paşa (2.)	12 ekim 1872
	Hüseyin Avni Paşa (2.)	15 şubat 1873[3]
19.	Ali Saib Paşa	25 nisan 1875
	Hüseyin Avni Paşa (3.)	21 ağustos 1875
	Hasan Rıza Paşa (7.)	1 ekim 1875
	Mehmed Namık Paşa (3.)	22 kasım 1875
	Hasan Rıza Paşa (8.)	11 ocak 1876
20.	Derviş İbrahim Paşa	20 nisan 1876
	Abdülkerim Nâdir Paşa (2.)	6 mayıs 1876
	Hüseyin Avni Paşa (4.)	12 mayıs 1876
	Abdülkerim Nâdir Paşa (3.)	17 haziran 1876[4]
21.	Redif Paşa	3 eylül 1876
22.	Mehmet Rauf Paşa	25 aralık 1877
23.	Mehmed İzzet Paşa	18 nisan 1878
24.	Mahmud Celâleddin Paşa	26 mayıs 1878
	Mustafa Sıtkı Paşa (2.)	4 haziran 1878
25.	Gazi Osman Nuri Paşa	4 aralık 1878
26.	Hüseyin Hüsnü Paşa	11 temmuz 1880
	Gazi Osman Nuri Paşa (2.)	11 ocak 1881
	Hüseyin Hüsnü Paşa (2.)	30 kasım 1882
	Gazi Osman Nuri Paşa (3.)	2 aralık 1882
	Ali Saib Paşa (2.)	25 eylül 1885
	Gazi Osman Nuri Paşa (4.)	21 ağustos 1891
27.	Mehmed Rıza Paşa	4 eylül 1891[5]

HARBİYE NAZIRLARI

1.	Ömer Rüşdü Paşa	22 temmuz 1908
2.	Recep Paşa	7 ağustos 1908
3.	Ali Rıza Paşa	27 ağustos 1908
4.	Nâzım Paşa	10 şubat 1909
	Ali Rıza Paşa (2.)	13 şubat 1909
5.	Edhem Paşa	14 nisan 1909
6.	Salih Hulûsi Paşa	28 nisan 1909
7.	Mahmud Şevket Paşa	12 ocak 1910[6]
	Nâzım Paşa (2.)	29 temmuz 1912
	Mahmud Şevket Paşa (2.)	23 ocak 1913[7]
8.	Ahmed İzzet Paşa	18 haziran 1913[8]
9.	Enver Paşa	3 ocak 1914
	Ahmed İzzet Paşa (2.)	14 ekim 1918[9]
10.	Abdullah Paşa	11 kasım 1918
11.	Cevad Paşa	19 aralık 1918[10]
12.	Ömer Yâver Paşa	20 ocak 1919
13.	Ferid Paşa	24 şubat 1919[11]
14.	Ahmed Abuk Paşa	4 mart 1919[12]
15.	Şâkir Paşa	2 nisan 1919
16.	Şevket Turgut Paşa	19 mayıs 1919
	Ferid Paşa (2.)	29 haziran 1919
17.	Nâzım Paşa	21 temmuz 1919
18.	Süleyman Şefik Paşa	13 ağustos 1919
19.	Cemal Paşa (Mersinli)	2 ekim 1919[13]
20.	Fevzi Paşa (ÇAKMAK)	8 şubat 1920[14]
21.	Hüseyin Hüsnü Paşa	28 ağustos 1920
22.	Ziyaeddin Paşa	21 ekim 1920[15]

---

(1) *Seraskerliğin lağvı sebebiyle memuriyeti 16 ocak 1843'te sona ermiştir.*

(2) *3 haziran 1863'ten itibaren sadaretle birlikte.*

(3) *14 şubat 1874'den itibaren sadaretle birlikte.*

(4) *28 temmuz 1876'da görevinden ayrılmış, seraskerlik, kaymakamla yönetilmiştir.*

(5) *22 temmuz 1908'de seraskerlik kaldırılmış ve kendisi azlolunmuştur.*

(6) *9 temmuz 1912'de istifasıyle bahriye nazırı Hurşid Paşa vekâlet etmiştir.*

(7) *Sadaretle birlikte.*

(8) *5 ekim 1913'te istifasıyle bahriye nazırı Çürüksulu Mahmud Paşa vekâlet etmiştir.*

(9) *Sadaretle birlikte.*

(10) *13 ocak 1919'da istifasıyle Ali Rıza Paşa vekâlet etmiştir.*

(11) *4 mart 1919'da istifasıyle Ahmed Avni Paşa vekâlet etmiştir.*

(12) *8 mart 1919 tarihinde göreve başlayıncaya kadar nafia nazırı Ahmed Avni Paşa vekâlet etmiştir.*

(13) *21 ocak 1920'de istifa üzerine vekâletle yönetilmiştir.*

(14) *5 nisan 1920'de istifasıyle bahriye nazırı Said Paşa vekâlet etmiş, 24.IV.1920'de Sadrâzam Dâmad Ferid Paşa, harbiye nezareti vekâletini uhdesine almıştır.*

(15) *Saltanatın ilgasıyle 4 kasım 1922'de görevi sona ermiştir.*

Ahmed Cevdet Paşa'nın «Tezâkir»inden Sayfalar:

100 yıl önceki Boşnak tipleri.

Boşnaklar

Boşnaklar alış verişte senet kullanmazdı. Evlilik münasebetlerinde çok geniş fikirliydiler.

AHMED Cevdet Paşa'nın, bugün maalesef tamamı neşredilmemiş olan ve 21 defter tutan el yazması «Tezâkir-i Cevdet»'inde yakın tarihimize ışık tutan çok önemli bahisler vardır.

Türk Tarih Kurumu, bu çok değerli müşahedelerin mühim bir kısmını (40 tezkireden 39'unu) neşretmiş, henüz tamamlayamamıştır.

Tezâkir-i Cevdet'ten aşağıda vereceğimiz örnekler, orijinal el yazması nüshadan, Paşa'nın, çok önemli rol oynadığı Bosna-Hersek ıslahatına ait izlenimlerinden yer yer sadeleştirerek alınmıştır.

VESİKALAR NASIL ELE GEÇTİ?

Cevdet Paşa'nın kitapları ve bu arada Tezâkir-i Cevdet külliyatı, kızı Fatma Aliye Hanım'ın vefatından sonra Sahaflar Çarşısı'nda satılığa çıkarılmıştır. Tanınmış sahhaf Nizameddin Aktuç, bu belgelerin değerini ilk defa keşfetmiş ve hemen İstanbul Şehir ve İnkılâp Müze ve Kütüphanesi'ni haberdar etmiş, böylece bu değerli eserin oraca satın alınmasını sağlamıştır.

S.B

Bosna'ya iki taraftan ticarî mal naklolunurdu. Şöyle ki: İstanbul'dan, Selânik ve Yenipazar yolu ile ve Avusturya - Macaristan'dan Svornik yoluyle yine Bosnasarayı'na mal götürülürdü. Bu mallardan yol üzerinde liva ve kazaların hisseleri ayrılmaz, onlar dahi, sair liva ve kazalar gibi ticarî mallarını Bosnasarayı'ndan

alırlardı. Bu yüzden, Bosnasarayı ticaret merkeziydi. Bosna kıtası, Bosna, Travnik, Biatseh, Banyaluka ve Svornik sancaklarından müteşekkil olup, Hersek Sancağı dahi, bu eyalete bağlı idi. Halbuki ticaret mahkemesinin hasılâtı mahkeme kâtibinin maaşına bile kâfi gelmiyordu. Maaşların açık kalması yüzünden mahkeme reisliğinden tarafıma şikâyet olundu. Bu şikâyet hayretimi mucip oldu. Hemen ticaret mahkemesine giderek defterleri tetkik etim. Hiç bir ay 350 kuruştan fazla hasılat olmamış. Bu miktar dahi nadiren 350 kuruşa yükselmiş. Hasılatın ekseri 150-200 kuruştan ibaret olduğunu hayret ve taaccüple gördüm.

Tahkikat neticesinde de yerli tacirlerin mahkemeye müracaat etmedikleri anlaşıldı. Bunun üzerine artık Bosna ticaretinin ne yolda cereyan edegeldiğini öğrenmek lâzım geldi. Teftişlerim neticesinde anlaşıldı ki, gerek İstanbul ve gerek Avrupa emtia ve eşyasını getirenler, ancak Saraybosna tüccarı olup mülhak liva ve kazalar tacirleri Saray'a gelerek mağazalardan alıp memleketlerine naklediyorlar. Meselâ liva tacirlerinden biri Saray'a gelip bir tacirin mağazasına müracaat eder. Kendisine lâzım olan malları tespit eder. Bütün bu malları mağaza kâtibi sırasıyle bir pusulaya yazar ve hizalarına da fiyatlarını kaydeder. Bir yandan da denkler bağlanır, malların hepsi, kâtibin tanzim ettiği pusula ile tacire verilir. O da bedelini ödemeden alıp gider.

Arasıra, Saray tüccarı tarafından çıkarılan tahsildara, taksitini verir ve verdiği paralara mukabil de birer ilmühaber alır. Elhâsıl mülhak liva ve kaza tacirleri Saray'dan üçer, beşer bin kuruşluk mal alıp pusulasıyle beraber memleketlerine götürürler ve bu muamele esnasında ne senede, ne de şahide lüzum görülür. Şayet malı alanlar borçlarını inkâr etseler, elde senet olmadığı için malı satan hiç bir hak iddia edecek durumda değildir. Halbuki ticaret mahkemeleri senetler ve şahitler üzerine hüküm verirler. Böyle koskoca bir eyaletin ticarî muamelesi senetsiz, şahitsiz nasıl dönüyor? Bu ciheti çok merak ettim. Saray tüccarından Mehmed Ağa isminde bir zat vardı. Onu çağırdım. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

— Veresiye vermiş olduğun mallardan dolayı ne kadar alacağın var?

— On bin keseden ziyade.

— Elinde senedin, şahidin var mı?

— Hayır, âdet olmamış.

— Ya, müşterilerden biri borcunu inkâr edecek olursa ne yaparsın?

Bu suale şaştı, gülerek cevap verdi:

— Bu kadar malı denklerle mağazadan kaldırıp pusulasıyle beraber götürdü. Nasıl inkâr edebilir?

— Ya, bunlardan biri vefat ederse paranız batmaz mı?

— Vefat ederse, bizim pusulamız terekesinde çıkar ve veresesi borcunu öder.

Filhakika, Saray tüccarıyle alış - verişi olanlardan biri vefat ederse, terekesinde çıkan pusula ve ilmühaberler derhal Saray'a gönderilip borcu ödenir. Şayet yetimi varsa, tüccarın alacağı ödenmedikçe hâkim, terekesini takrir ettirmezmiş. Bun-

Bosnasarayı'ndan bir görünüş.

Bosna - Hersek'te şirin bir kasaba: Konyiç.

ca senedir Saray tüccarından kimsenin alacağı inkâr olunmamış.

Bir ara Bosna Sancağı çiftliklerinden 42 vekil çağırtarak, ağaların çiftliklerinden aldıkları arazi ücretinin memleketçe mutad olan nisbetinin ne olduğunu anlamak için evvelâ İslâmlar'a sordum:

— Bosna'da akçanın kesesine kaç kuruş faiz alıyorsunuz?

— Haşa, biz faiz almayız, böyle haram para yemeyiz.

Sonra Hıristiyanlar'a aynı suali sordum. Şöyle cevap verdiler:

— Faiz almak Yahudiler'e mahsustur. O da yeni çıktı. Biz, İslâm ve Hıristiyan birbirimize ödünç para veririz; faiz almayız. Senet alıp vermek dahi âdetimiz değildir.

BOSNA'DA ERKEK - KIZ İLİŞKİLERİ

Bosna'da iklim soğuk olduğu için burada çocuklar geç yetişir ve hayli yaşlanmadıkça baliğ olmazlar. Erkeklerle kızlar arasında âşıklık usulü caridir. Bu yolda birbirleriyle gayet serbest ve açık olarak muhavere ederler. Fakat, 15 yaşındaki kızlar henüz yetişmiş sayılmadıkları için bunlar âşıklık muamelesinde bulunmazlar. Ekseriya 17 ve 18 yaşından sonra âşıklık ile vakit geçirirler. Ne kadar yaşlansalar, evlenmedikçe, İslâm kızları dahi ferace giymeyip açık gezerler. Ama nikâhlandığı gibi feracelenip artık kimse yüzünü göremez ve kızların böyle açık saçık gezmesi asla iffete münafi addolunmaz. Boşnakların erkekleri ve kızları pek ziyade iffetli ve ismetli kişilerdir. Henüz ahlâkı bozulmamış bir kavimdir.

Bu âşıklık usulüne bazıları itiraz eyledikleri halde eskiden beri melûf oldukları bir muamele olduğundan bu âdetin kaldırılması kaabil değildir. Çünkü âdet, insana tabiat-i saniye olduğundan tebdili ne mertebe güç olduğu vazıhattandır.

Hattâ delikanlılar daima kızların haneleri etrafına gidip pencereden lâkırdı ederler. Yahut kız, sokak kapısına inip delikanlı ile görüşür ve bazen ona kahve veya su verir. Yahut da delikanlı avlu içine girip, kız ona, abdest almak için ibrik, namaz kılmak için seccade getirir. Lâkin burada kazara birinin parmağı diğerinin eline dokunacak olursa bu, âdeta nikâh hükmünde tutulur ve hemen nikâh akdettirilir.

Velhâsıl, erkek ve kız hayli vakit âşıklık ederek birbirinin tavr-ı mişvarını öğrenip ve birbirini sevip izdivaca karar verirler ve böyle âşıklık yolunda olan nikâhlar mahkemede akdolunur.

Bundan velileri infial izhar ederse de çok geçmeyip barışarak güvey ve gelini hanelerine alırlar. İnfialleri de câlî olup hakikat-i halde bu muameleden hoşnut kalırlar. Binaenaleyh, düğün ederek kız kocaya verenler pek az bulunur. Bu cihetle kızlar kendi kendilerine böyle âşıklık yolunda koca bulmaya muhtaç olurlar ve bu bapta pek ziyade maharetleri vardır.

Hıristiyan kızlarının velileri, kızlarını satarcasına âşıklarından bir hayli akça almak gibi fena bir âdetleri olduğundan Hıristiyan kızları koca bulmak için güçlük çekerler.

Yarım asır önce çarlığın devrilmesine yol açan

Rus İhtilâli

Yazan : Claude Anet
Türkçesi: Mehmet A. Kayabal

Bu sayımızda yayınlamaya başladığımız notlar, 1917 yılı ilkbaharında, Paris'te çıkan «Petit Parisien» gazetesi hesabına Rusya'da bulunduğu sırada ihtilâli bizzat yaşayan Fransız gazetecisi Claude Anet tarafından kaleme alınmıştır.

Petrograd, 7 mart

HAD safhaya varan taşıt imkânsızlıkları yüzünden, günlerden beri yeteri kadar kömür gelmiyor. Millî savunma için çalışan fabrikalardan bazısı üretimini azalttı, bazısı da kapısına kilit asmak zorunda kaldı. Binlerce işçi sokakta.

Un da yok. Hizmetçim, iki ekmek alabilmek için sabahın ayazında tam dört saat bekledi. Fırınların önündeki kuyrukların sonu gelmiyor. Sabrına hayran kalacağınız kalabalıktan arada sırada bağrışmalar, itirazlar yükseliyor. Soğuktan, kadınlar tirtir titreşiyor, çocuklar bayılıyor. Termometre iki ay süren şiddetli kıştan sonra, hâlâ —15°!

İhtilâlci Sosyalist Skobelef, Fransa'da öfkeli halkın galeyana gelip, kralların tahtını silip süpürdüğünü söylemeye cesaret ediyor. Aynı partiden Kerenski, hükümetin aczinden bahsedip, acil tedbirler alınmasını istiyor. Hükümete ayrılan sıralarda kimse yok. Duma mensuplarının tenkitleri sırasında hep böyle oluyor. Hükümet, meclisi küçük gördüğünü, tenkitlere muhatap olduğu zamanlar ortada görünmeyerek gösteriyor.

Gece hükümet, Petrograd (bugünkü Leningrad) sokaklarına afişler yapıştırarak un stoklarının normal olduğunu, şehre önemli miktarda un geldiğini ve herkesin ihtiyacının karşılanacağını bildiriyor. Toplantı olmasın diye Kazaklar, geçenleri devamlı yürümeye zorluyorlar. Atlarını o kadar ustaca kullanıyorlar ki, kimseye dokunmuyorlar bile. Kazaklar iri yapılı, sarışın, güler yüzlü çocuklara benziyorlar. Polis hareketsiz, kayıtsız .

Şimdilik ciddî bir şey yok, ama endişenin arttığı seziliyor.

Saat dörde doğru Nevski'de işler bozulmaya başlıyor. Başlarında kızıl bayraklarla, işçi kafileleri ortalıkta görünüyor. Polis işe karışmamak için emir almış olmalı ki, hiç bir yerde işçi gruplarını dağıtmaya kalkışmıyor.

9 mart

Petrograd'da sorulan soru hep aynı: «Bu bir kargaşalık mı? Yoksa bir ihtilâl mi?» Gazeteler bir şeyden bahsetmiyor.

Polisler ve Kazaklar, nümayişçilere karşı hâlâ sabırlı. İşçiler: «Kahrolsun Hükümet!» diye bağırıyorlar. Arada «Kahrolsun Savaş» diye bağıranlar da var. Belki de bunlar tahrikçi. Kadının biri tam önümde Kazaklara sesleniyor:

— Ekmek bulamıyorum diye öldürecek misiniz beni?

«Petit Parisien»'e haber iletmek için merkez postanesine gidiyorum. Acaba telgraflarımı gönderiyorlar mı?

İHTİLÂL GÜNÜ

12 mart

Bu sabah gazeteler çıkmadı. Haber yokluğu duruma daha da trajik bir hava katıyor. Hizmetçim, pazardan elleri boş döndü. Fırınlar kapalı. Ekmek yok.

Rus meslektaşıma telefon ediyorum. Bana şu ciddî haberi veriyor: Volhini kışlasında asker isyan etmiş, subaylarına ateş açıp, sokağa fırlamışlar. Ateş edildiğini kendisi görmemiş, ama kışlarının avlusundan silâh sesleri geliyormuş.

Saat on birde evden çıktım. Kalabalık bir asker grubunun geçtiği Litheini sokağından silâh sesleri geliyor.

Üzerimdeki ilk intiba, ümitsizlik. Ülkenin dış düşmana karşı birlik olması gerektiği bir anda, en azından aylarca sürebilecek bir anarşi! Aklıma Dvina'nın buz tutmuş kıyılarına kadar sokulan Almanlar geliyor. Yoksa bugün asıl galip gelen Almanlar mı? Petrograd sokaklarında sıkılan her kurşun, Rusya'ya cephede sıkılan on bin Alman kurşunundan daha çok zarar veriyor.

Manzara muhteşem. Gazetecilik damarım kabardığı için, birkaç fotoğraf çekmek istiyorum. Ama askerler hoyratça mani oluyor ve makinemdeki filimleri alıyorlar.

İHTİLÂLİN İLK GAZETESİ

Sabahın ikisinde «Haberler» adı altında yayınlanan ihtilâlin gazetesini getirdiler. Sadece bir yüzü basılmış, koca bir yaprak. Başlığında şöyle yazıyor:

12 mart

«Gazeteler çıkmıyor, olaylar çok çabuk gelişiyor, halkın olup bitenlerden haberdar olması şart.»

Bunun altında karargâhın tebliği. Sonra Duma'yı, Paskalya tatilinin sonuna kadar tatil ettiğini bildiren Çar'ın emirnamesi. Onun da altında şunlar okunuyor:

«Duma'nın kararı: Konsey, acele olarak toplanmış ve Çar'ın tatil kararı üzerine şu açıklamayı yapmıştır:

«Çarlık Duması feshedilmeyecektir. Bü-

Rus Çarı II. Nikola bir tören sırasında. Çar, zayıf yaradılışlı, kudretsiz bir insandı. 1918 temmuzunda bütün ailesiyle birlikte öldürüldü.

tün temsilciler yerlerinde kalacaklardır.»

Daha sonra isyan haberleri. Duma toplantısından haberler: «Okhrana» (Gizli Polis)'in yokedildiği de burada yazılı!

Ve işçi temsilcilerinin bir çağrısı. Altında bir diğer davet: «Yoldaşlar! Halka iltihak eden askerler sabahtan beri sokakta ve aç haldedir. Karınlarını doyurmak için gayret sarfedilmektedir, ama ihtiyaçları hemen karşılamak zordur. Yoldaşlar! İşçi Konseyi, elinizden geldiği kadar bu askerlerin karnını doyurmasını sizlerden bekler.»

■

Artık bütün Petrograd ihtilâlin elinde. Piyer ve Pol kalesi ihtilâlcilere geçiyor. Kazaklar da kendilerine katılıyorlar.

DUMA'DA

13 mart,

Saat on bir buçuğa doğru Duma'ya gidiyorum. Sokak hareketli. Karmakarışık askerler, silâhlı işçiler, yoldan geçenler, kadınlar. Adliye Sarayı yanmaya devam ediyor. Alevler pencerelerden çıkıyor. Askerlerden biri haykırıyor:

— Adliyenin arşivleri yanıyor!

Kalabalık hep bir ağızdan cevap veriyor:

— Yaşasın!

Rus ihtilâlinin merkezi muhteşem Tauride sarayındayım. Her tarafta silâhlı askerler, birkaç sivil, yuvarlak salonda da birkaç kadın. Yerlerde boş konserve kutuları, sigara paketleri, dün geceyi burada geçiren 2 000 insanın artıkları. Göz kamaştırıcı Katerina salonunda büyük bir asker kalabalığı, bir kürsüde konuşan Kerenski'yi dinliyor.

Kerenski, askerlerden sıkı bir disiplin istiyor. Şeflerine karşı ayaklanan, bazılarını öldüren, kendi saflarında olanlara dahi selâm vermeyen kişilerden bunu istemek alay gibi geliyor insana.

Yuvarlak salona geliyorum. Halk koşuşuyor.

— Sturmer'i getiriyorlar, diye bağırıyorlar.

Ve işte gerçekten eski başbakan, Rasputin'in yarattığı adam görünüyor. Tabancalarının namlularını üzerine yöneltmiş askerlerle çevrili. Bir kısmı da süngüleri ellerinde, daha arkadan geliyor.

İhtiyar, paltosunu sürükleyerek zor yürüyor. Yüzü en az sakalı kadar beyaz. Soluk mavi gözleri anlamsız. Çocuklaşmış da görmüyormuş gibi. Sendeleyerek, hiç bir şey hissetmeden yürüyor.

Siyasî durum ise şöyle: Hiç bir hükümet mevcut değil. Eskisi yok olmuş, yenisi henüz kurulmamış. Duma, Çar taht-ta oturdukça sahip olamadığı iktidarı alıp almamakta kararsız. Yürütme Komitesi, günü gününe yaşıyor. Meşrû hiç bir gücü olmadığı halde, 170 milyon nüfuslu bir imparatorluğun başkentini polissiz idare etmek mesuliyetini omuzlarında hissediyor. Sokaklarda başı boş dolaşan 100 000 asî askerle, etrafa çekidüzen vermek istiyor. Karşıda kıt zekâlı, inatçı, ruhunu mistisizme kaptırmış, hiç bir öğüde kulak vermeyen bir çar!

Çar, ne yapacak acaba? Mücadele mi edecek? Yoksa tahttan feragat mi edecek? Ya da ölümü mü seçecek?

Öğleden hemen sonra, büyük bir heyecan: Çarkoye - Selo'dan gelen Majestelerinin 4. Avcı Alayı, halka iltihak ediyor.

Akşamleyin yine dışarı çıktım. Şehir yine karışık. Aralıksız silâh sesleri işitiliyor.

İnsanlar, evlerinin birer köşesine sinmiş, endişeli, dehşet içinde, sinirli, kuşkulu, en ufak bir gürültüyle yerlerinden sıçrıyorlar. Günlerin kararsızlığı, hepsini boğacak gibi. Nereye gidiyoruz? Yarın ne olacak? Hiç biri belli değil.

■

Şehrin göbeğinde, subaylarla eşlerine tahsis edilen Astoria'da büyük bir kargaşalık var. Binanın pencerelerinden ateş edildiği söyleniyor. Kim söyledi, belli değil. Makineli tüfekli, zırhlı otomobiller geliyor. Binanın camları alaşağı ediliyor. Askerler binaya hücum edip, işgal ediyorlar. Kadınlar çığlık çığlığa kaçıyor. Tam bir yağma! Şarap mahzeninin kapısı da zorlanıp kırılıyor. Fakat gariptir, askerler, arkadaşları içip sarhoş olmasın diye şişeleri bilhassa kırıyorlar.

14 mart,

Çarkoye - Selo'yu muhafaza eden Majestelerinin iki Avcı Alayı'nın daha halka iltihak ettiğini bana telefonla haber veriyorlar. Ne kaldı Çar'ın elinde? Asker ve topçunun Petrograd'dan Çarkoye'ye karşı yürüyüşe geçtiğini de haber alıyorum. Karar günü geliyor.

15 mart,

Yine müthiş soğuk var: -20°! Zehir gibi bir rüzgâr, insanın iliklerine işliyor. Asker, sivil, herkesin göğsünde veya şapkasında bir kırmızı kurdele. Telgrafçılar bugün sansürü de kaldırmışlar. Ne haber verseniz, geçiyor. Açık bir tek mağaza yok. Ne de yayınlanan gazete. Acaba normal hayat ne zaman başlayacak?

■

Öğleden sonra çok mühim bir haber alıyoruz. Mutedillerle İşçi Komitesi ara-

Bu tablo, komünist ihtilâlinin elebaşısı Lenin'i, ihtilâlcilerin arasında göstermektedir.

sındaki hararetli tartışmalardan sonra, temel meselelerde anlaşmaya varılmış. Prens Lvof'un başkanlığında bir hükümet kurulacak. Bakanların adları üzerinde de anlaşma var. Ama güçlükler o kadar büyük ki. 200 000'den fazla asî asker, disiplin nedir tanımıyor. 300 000'den fazla grevci işçi var. Hem çoğu da silâhlı! Birincileri kışlalarına, diğerlerini de fabrikalarına sokmak, yeni hükümetin karşılaşacağı ilk meselelerden biri.

■

Bütün gün ve bütün gece bakanlar kurulu ile yürütme komitesi arasında kırıcı tartışmalar sürüp gidiyor. Halli gereken en büyük mesele, iki tarafın da hiç bir tâvize yanaşmadıkları bir konu: Komite, hükümetin derhal cumhuriyeti ilân etmesini istiyor. Bakanlar kurulu ise önce bir kurucu meclis teşkilini, hükümet şekline bu meclisin karar vermesini teklif ediyor. Seçimlerin de savaş sona erer ermez yapılmasını ileri sürüyor. Komite ise en geç üç ay içinde seçim taraftarı. Kuvvetin kendisinde olduğunu hisseden komite, ısrar ediyor, bir adım bile gerilemiyor. Nihayet hükümet şeklini şimdilik nazara almadan, geçici bir hükümet teşkili kabul ediliyor. Proğramın ana katları şu:

1) Bütün siyasî, dinî, askerî, adlî suçlar için genel af; 2) Şartların elverdiği nisbette, askerler de dahil, herkese söz, toplanma ve basın hürriyeti; 3) Bütün sınıf, din ve milliyet farklarının kaldırılması; 4) Tek dereceli seçimle bir kurucu meclis teşkili ve hükümet şekline bu meclisin karar vermesi; 5) Polis yerine milis teşkilâtının kurulması; 6) İhtilâle katılan birlikleri ne Petrograd'dan çıkarmak, ne de silâhtan tecrit; 7) Görev başındaki askerler için çok sıkı bir disiplin, görev dışında bütün vatandaşlarla eşit hak!

Böylece, yeni Rusya'nın ilk büyük günü sona ermiş oluyor. Geçici hükümetle işçi temsilcileri komitesi arasında çatışmanın tohumları ekilmiştir. Şehirde her yerde çarlık armaları sökülüyor, havaî fişekler atılıyor.

16 mart,

Duma'nın büyük salonunda işçi temsilcileri konseyinin ilk büyük toplantısı: Çarın portresi kaldırılmış. Konseyin yürütme organından avukat Sokolof oturuma başkanlık ediyor. Toplantıya katılanların üçte ikisini teşkil eden askerler sağda, işçiler solda oturuyorlar. Toplantı tam bir kargaşalık, tam bir curcuna. Hatipler kürsüye boşuna çıkıp konuşuyorlar. Gürültü o kadar fazla ki, kimse bir şey işitmiyor. Herkes oturduğu yerden bağırıp konuşuyor.

ÇAR, TAHTTAN FERAGAT EDİYOR

«Haberler» gazetesi nihayet yaşadığımız günlerin tarihi için kesin vesikalar yayınladı. Bunların başında, çarın tahttan feragatnamesi geliyor. Tarihî vesikanın yanında hiç bir yorum yok. İhtilâlden en çok başı dönenler bile, vesikadaki asalete ve gururlu ifadeye hayran kaldıklarını ifade ediyorlar. Vesikanın altındaki tarih ise, şu: «Pskoff, 2/15 mart, saat 15, 1917!»

En altta da kardeşinin kendisine bıraktığı tahtı reddeden Mişel Aleksandroviç'in beyannamesi vardı. Romanoflar'ın saltanatı böylece bir girdaba yuvarlanmış oluyordu. Bir rüzgâr esmişti. Hanedan kendisini savunacak kimse bulamamıştı.

Çarın tahttan feragat etmeden önce Gran Dük Nikola Nikolayeviç'i buşkumandan tayin ettiği öğreniliyor. Kışlalarda durum acınacak halde. Askerlerin büyük çoğunluğu kışlaya gelmiyor bile. Bir çoğu da köylerine dönmüş. Kalanlara ise düzensizlik ve anarşi fikri hâkim. Subayın erat tarafından seçilmesi meselesi tartışılıyor. Asker, savaştan sonra toprak sahibi olmak da istiyor.

TELEFON KOMİTESİ

Tauride sarayında erkek ve kız öğrenciler düzeni sağlıyor, ziyaretçileri kabul edip, görmek istedikleri kimselere götürüyor, askerlere yiyecek, temsilcilere çay dağıtımı işine bakıyorlar. Kısacası faydalı oluyorlar. Telefon etmeye gidiyorum. Kapıda üç kadın var.

— Telefon edemezsiniz! diyorlar.

— Neden?

— Telefonu biz halk hizmetleri için muhafaza ediyoruz.

— Siz kimsiniz peki?

— Biz telefon komitesi mensuplarıyız.

— Kim tayin etti sizleri?

— Kendimiz, cevabını veriyorlar.

Bunun üzerine onları kibarca kenara itip, telefon kulübesine giriyorum.

Kontes Klaynmişel'in hoş bir lâfını anlattılar bugün. 75 yaşındaki bu yaşlı hanım, iri yarı 5 askerin evine girdiklerini görmüş.

— Ne o yoldaşlar? diye seslenmiş. Beni tevkif etmek için beş kişi birden mi geldiniz? Benim gibi bir yaşlı kadın için bir kişi kâfiydi. Diğer dördünüz cephede olmalıydınız.

Bu sabah gazeteler çıkmıyor. Matbaa işçileri proğramlarına, haftada 48 saat dinlenme yazmışlar. Cumartesi akşamından, pazartesi öğleden sonraya kadar. Sosyalist gazeteler piyasada mantar gibi bitiveriyorlar. «Sosyal Demokrat», «Halk», «Hürriyet», «Gerçek» veya «Pravda»!

Üniversite ve yüksek okullar kapalı. Kız

Komünistlerin ilk işi karayolundan mahrum memlekette demiryollarını kontrol altına almak olmuştu.

Rus imparatorluk donanmasına bağlı Potemkin zırhlısı daha 1905 yılında çarlık idaresine karşı isyan etmiş, sonunda Romanya'ya sığınmıştı.

ve erkek öğrenciler komite tarafından cumhuriyet lehinde propaganda yapmak üzere taşraya gönderilmişler. Bunların onda sekizi Yahudi. Dillerinden düşürmedikleri söz de şu: «Bütün köylüye toprak!» Şimdiden Petrograd'a komşu illerde kargaşalıklar patlak vermiş. Köylüler, çiftlik sahiplerinin binalarını yakmışlar. Komitenin gönderdiği delegeler bunları teskine gidiyor.

II. NİKOLA DEVRİNİN SON SAATLERİ

13 martı 14 marta bağlayan gece, Staraya - Russa istasyonuna lokomotifle bir gazeteci geldi. Bu istasyondan ayrılan bir hat, Novgorod ve Petrograd'a kadar uzanır. Çarın iki treni Straya - Russa istasyonundaydı. İlk katarda çarın maiyeti vardı ve katara general Zabel kumanda ediyordu. İkinci katarda da çar ve yakınları.

İki tren Staraya - Russa'ya saat kaçta varmıştı? Belli değil. Aldıkları hangi telgraf üzerine yollarını değiştirmişler, doğruca Çarkoye - Selo'ya gidecekleri yerde, ne diye buraya yönelmişlerdi? Orası da meçhul! Gerçek olan şu ki, çar ve ailesi 13 martı 14 marta bağlayan gece, bu küçük istasyonda bulunuyorlardı.

13 mart akşamı katarlar Petrograd yolunu tuttu. Vişera'da mola verdiler. Daha ileri gidilemiyordu. Çar uykudaydı. Maiyetindekiler yolda öğrendikleri haberlerin ciddiyetini kendisinden saklamışlardı. Ve çarın katarında bol bol votka içilmişti.

Vayekof nihayet çarın yanına varıp kendisini uyandırdı ve Petrograd'daki kargaşalıkların vahimleştiğini, Duma'nın «genç haydut ve askerler»'in eline geçtiğini haber verdi. Fakat seçme askerlerden kurulu dört taburun, çapulcuların hepsini dağıtabileceğini, kargaşalıkların bastırılıp, çarın başkente dönmesini mümkün kılacağını ilâve etti.

Bu sırada Zabel içeri girdi.

— Majeste, dedi. Bunlar sizi aldatıyorlar! Majestelerinin Petrograd'daki birlikleri halka katıldı. Duma tarafından geçici bir komite kuruldu ve bütün başkent ona itaat ediyor. İşte Nikola garı kumandanı teğmen Grekof'un telgrafı. Trenin Vişera'da kalmasını ve çarın, Çarkoye'ye ulaşmasına engel olunmasını istiyor.

Çar, yerinden sıçradı.

— Kimmiş Nikola garına hükmeden bu teğmen Grekof?

Zabel devam etti:

— Duma Komitesi, temsilci Bublikof'u demiryolları idaresinin başına getirdi. Teğmen Grekof da onun emri altında. Tren artık daha fazla ileri gidemez.

Soğukkanlılığı ile tanınan çar, bir an öfkeden kuduracak gibi oldu. Bu, bütün ihtilâl boyunca belki de gösterdiği tek öfke belirtisiydi.

— Neden bana daha önceden haber verilmedi? diye gürledi.

Hemen ardından yine sakinleşti. Âdeta kayıtsızca ilâve etti:

— Neyse, öyle olsun! Halk isterse, ben de tahttan feragat ederim. Livadya'ya gider, güzel bahçemde yaşarım. Çiçekleri ne kadar sevdiğimi bilirsiniz.

Tren daha sonra Pskov'a gitti. Tahttan feragat etme muamelesi burada tamamlandı. Hükümeti Guçof ve Çulgin temsil ediyorlardı.

Gazetelerde bir tek yazı arıyorum ki, şu anda Rusya'nın gerçek düşmanının Almanya olduğundan, dünya savaşından bahsetsin. Arıyorum, arıyorum, ama bo-

şuna. Ah! Nihayet işte beklediğim yazı: «Savaş bitmedi. Teşkilâtlanın...» Yazıyı heyecanla okuyorum. Ne büyük bir hayal kırıklığı! Bahsedilen teşkilât dış düşmanı perişan etmek için değil, dahildeki düşmana karşı isteniyor. Savaşılması gereken kuvvet burjuvazi, Almanya değil!

Kiril Vladimiroviç, sarayına kızıl bayrak çekti. Kendisi Duma'ya teslim olan ilk Gran Düklerden. «Ruskaya Volia» gazetesine ihtilâlci demeçler veriyor. Bana uzaktan çarın tahtına hevesli biri gibi göründü. Fakat insanı igrendirecek derecede çarın aleyhinde konuşuyor.

İcra komitesi, 3 aşırı sağcı gazeteyi kapattı. Komitenin izni olmadan haftalık veya aylık gazete yayınlamak yasak.

Yaşasın hürriyet!

İŞÇİNİN İSTEDİĞİ HÜRRİYET!

22 mart,

Fabrikalarda bir türlü ciddî bir işbaşı yapılamadı. 35 000 işçisi olan Putilof çalışmıyor. İşçiler birçok parçaları mahvetti. İstekleri son derece aşırı.

Çar, saat 11,30'da geldi. Yüzü ölü gibi sarı. Yaveri ile otomobile bindi. Saraya gitti. Çariçe ile beraber burada göz hapsinde. Kızlarından en küçüğü de kızamığa yakalandı. Geçici hükümetin arzusu, çar ailesini mümkün olduğu kadar çabuk İngiltere'ye göndermek.

İhtilâlci gazeteler hücumlarını arttırdılar. Bugünkü «Pravda»'da, siperlerdeki askerlere siperlerinden çıkmaları ve «Alman Kardeşler» ine teslim olmaları tavsiye ediliyor. Genellikle aşırı cenah partileri barış için hızlı bir kampanya sürdürüyorlar. Ama ne barışı? Bunu söylemiyorlar. Muzaffer Almanya'nın anarşi içindeki Rusya'ya dikte ettireceği barış şimdiden belli oluyor. Deliler, vicdansızlar, aşırı sola mensup aydınlar «Kahrolsun Savaş» diye bağırmaktan gayri hiç bir şey bilmiyorlar. Hükümet de bunları susturmaktan aciz.

İşçi ücretlerinde yüzde 30 artış isteniyor. Ustabaşlarını, hatta mühendislerini de kendileri seçmek emelinde. Aslında bunlar çalışmak istemiyorlar. Veya mümkün olduğu kadar geç ve az çalışmak. Ve bunlar Petrograd'ın en seçme işçileri!

■

On gün geçti. İhtilâl tamamlandı. İnsan ardına bakınca, ihtilâlin ne kadar hızlı gerçekleştiğini görüp şaşıyor. İki, üç günlük kargaşalık, sonra bir gün içinde, 12 martta Romanoflar'ın kurduğu eski binanın, bir darbede çatır çatır çökmesi!

Şüphesiz ki Rusya'da uzun zamandan beri herkes ihtilâlin yakın olduğundan bahsediyordu. Fakat bu gerçek söylene söylene, artık kimse inanmaz olmuştu. Kim inanırdı cumhuriyete? Birkaç düzine ihtilâlci, o kadar! Politikacıların çoğunluğu meşrutî bir rejime çoktan razıydı. Ama birkaç saat içinde her şey değişmiş, bir büyük parti burjuva değil, demokrat olduğundan bahsetmeye başlamıştı.

Peki, kim istemişti bunu? Hiç kimse!

■

Çar tarafından başkumandan tayin edilen Gran Dük Nikola Nikolayeviç'in, Tiflis'ten ayrıldığı ve Petrograd'a geldiği ilân ediliyor. Hükümetin bu tayini tanımayacağı şimdiden belli. Gran Dük'ün ordu nezdinde büyük itibarı ve otoritesi vardı. Romanoflar'ın modası galiba pek çabuk geçti.

24 mart,

Sabah bakanlıkta Kerenski ile beraberdim. Kerenski, adını ilk adlî reformla bağdaştırdı. Ölüm cezasını kaldırdı. Giyotinsiz bir ihtilâl yapıyoruz. Ölüm cezasının kaldırılmasının Rusya'ya kaç cana mal olacağını doğrusu pek merak ediyorum.

25 mart,

Hükümet tehlike çanlarını çalıyor. Düşman, başkenti tehdit ediyor. Riga - Dvinsk hattına asker yığıyor. Finlandiya körfezinden hücum için donanmayı harekete geçiriyor. Petrograd tehlikede. Hükümet, askerleri ve işçileri kışlalara ve fabrikalara sokmak niyetinde.

Bir mühendis, fabrikalardaki durum hakkında bana ilgi çekici bilgiler verdi. Petrograd'daki 30 fabrikadan sadece biri çalışıyormuş...

28 mart,

Saat onda senato önünde geçici hükümetin üyeleri yemin ediyorlar. Kerenski pür telâş. Emirler veriyor. Rengi kül gibi. Gözleri miyoptan çok, yorgunluktan kırpışıyor. Yemin töreni sona erince Prens Lvof haç çıkarıyor. Sonra bir hatıra fotoğrafı çekiliyor ve herkes çıkıp evine gidiyor.

31 mart,

Bu sabah ekmek yok. Lâpa lâpa yağan kar altında dört saat bekledikten sonra hizmetçim eve elleri boş döndü. Ümitsizlikten neredeyse ağlayacak.

Dışarı çıktığım zaman, fırınların önünde upuzun kuyruklar görüyorum. Çoğunun önünde hep aynı tabelâ: «EKMEK YOK»!

Gelecek sayımızda:
LENİN, DANSÖZÜN SARAYINDA

Diyarbakır'daki Gazi Köşkü.

1300 Senelik İslâm Şehri

Diyarbakır

İRAN İmparatorluğu'nu ortadan kaldıran Müslüman Araplar, 638'da, yani Hz. Ömer'in halifeliği sırasında, İyâz ibni Ganm kumandasında Diyarbakır bölge ve şehrini fethetmişlerdir. Bu suretle ülke, bir eyalet şeklinde İslâm İmparatorluğuna bağlanmıştır. Ülkeyi fetheden Müslüman ordusunun kumandanları arasında meşhur Hâlid ibni Velîd de bulunuyordu ki, Âmid, yani şimdiki Diyarbakır şehrine ilk giren kumandandır. Hâlid'in oğlu Süleyman ile Hz. Peygamber'in sahabelerinden Sâsaa, Âmid muhasarasında şehit olmuşlardır (bunların türbeleri son zamanlara kadar şehirde idi).

869'da Emîr İsa, Abbâsî halifelerinin umumî valisi olarak Diyarbakır'a tâyin edilmiş, fakat halifenin yüksek otoritesini tanımakla beraber, Âmid şehrinde bağımsızlığını ilân etmiştir. Emîr İsa'dan sonra Emîr Ahmed ve Emîr Muhammed, 899'a kadar 30 yıl prensliği ellerinde tutmuşlardır. Bu hanedana «Şeyhîler» denir.

Halife Mûtazıd, bizzat Âmid'e gelip Şeyhîler'i ortadan kaldırmışsa da, ülkede Abbâsî hâkimiyeti fazla devam etmemiştir. Bir müddet Hamdânîler'in eline geçen ülke, 990'da Mervânîler'e geçmiştir. Bu iki Arap hanedanı da halifenin yüksek hâkimiyetini tanımışlarsa da, artık Abbâsîler'in güney-doğu Anadolu'daki nüfuzları sözde kalmıştır.

ALP-ARSLAN, DİYARBAKIR'DA

Daha Malazgirt zaferinden bir yıl önce, Büyük Türk Hâkanı Selçukoğlu Sultan Alp-Arslan, Diyarbakır'a gelmiştir. Mervânîler, 1096'ya kadar devam etmekle beraber, Selçuklu Türkleri'ne tâbi olmak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu tarihlerde Selçuklular'ın umumî valisi olarak İnaloğulları bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. İnaloğulları 1183'e kadar bir asra yakın Selçuklular'ın yüksek hâkimiyeti altında saltanat sürmüşler, fakat 1140 yıllarından itibaren vezirleri olan Nisanoğulları ailesinden 3 diktatörün baskısında yaşamışlardır.

Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'a hâkim olan kudretli Türk Atabeyleri, Zengîler, 1170'te ülkenin bir kısmını ele geçirmişlerdir. Zengîler'in bir dalı, 1220'ye kadar yarım yüzyıl Sincâr merkez olmak üzere Diyarbakır'ın bir kısmında prens olarak saltanat sürmüşlerdir. Diyarbakır'ın mühim kısmı, 1200'de Eyyûbî hanedanının bir dalına geçmiş, bu dal 1259'a kadar 59 yıl Meyyâfârikıyn (bugünkü Silvan) baş-

Diyarbakır şehrinin genel görünüşü.

Diyarbakır'daki Gazi Köşkü.

1300 Senelik İslâm Şehri

Diyarbakır

Şehirdeki çocuk bahçesi ve meydan.

kent olmak üzere Kahire'deki Eyyûbî Sultanı'nın yüksek hâkimiyetinde saltanat sürmüştür. Meyyâfârikıyn Eyyûbî melikleri 4 kişidir. Bunların bazıları Anadolu Selçuklu sultanlarına, yani Türkiye imparatorlarına tâbi olmuşlardır.

MOĞOL NÜFUZU

XII. yüzyılın ikinci yarısında bu bölgede de Moğol nüfuzu gittikçe artmıştır. 1300 yıllarında Âmid şehri, Türk Akkoyunlular'ın eline geçmiştir. Akkoyunlular, XV. yüzyılın ikinci yarısında tamamen bağımsız oluncaya kadar Âmid, yani bugünkü Diyarbakır şehrini başkent yapmışlardır. Ancak Uzun Hasan Bey, imparatorluğun merkezini Âmid'den Tebriz'e götürmüştür. Akkoyunlular, çeşitli büyük devletleri, bu arada bilhassa Timurlular'ı, yani Doğu Türk (Türkistan) hakanlığını metbu olarak tanımışlardır. Bu arada bir süre Diyarbakır bölgesi, 1312'den 1350'ye kadar İlhanlılar'ın bu ülkedeki umumî valileri olan Türkleşmiş Moğol Sutaylar'ın hükmü altında kalmıştır; Sutaylar'dan 3 şahıs geçmiştir.

Akkoyunlu imparatorluğunu, başka bir Türk hanedanı, Safevîler ortadan kaldırmışlardır. Şah İsmail Safevî, 1507'de Diyarbakır'ı ele geçirmiştir. Bundan sonra Safevîler, öteden beri bu bölgede nüfuzları olan Mısır - Suriye Türk - Memlûk İmparatorluğu ile mücadele etmişlerdir. Fakat bu anlarda artık Osmanlı nüfuzu, ülkeye erişmişti.

DİYARBAKIR'DA HÜKÜM SÜREN HANEDANLAR

Mervânîler

1.) Ebu Ali Hasan (990 - 997)
2.) Ebu Mansur Said Mümheduddevle (997 - 1011)
3.) Nasruddevle Ebu Nasr Ahmed (1011 - 1061)
4.) Nizâmuddevle Nasr (1061 - 1079)
5.) Nâsıruddevle Mansur (1079 - 1096).

Meyyâfârikıyn Eyyûbî Melikleri

1.) Melikü'l - Evhad Necmeddin Eyyub (1200 - 1210)
2.) Melikü'l-Eşref Muzaffereddin Musa 1210 - 1220)
3.) Melikü'l - Muzaffer Şihabeddin Gazi (1220 - 1230)
4.) Melikü'l - Kâmil Nâsıreddin Muhammed (1244 - 1259).

Akkoyunlular

1.) Tur Ali Bey (1300? - 1360?)
2.) Kutlu Bey (1360? - 1389)
3.) Ahmed Bey (1389 - 1397)
4.) Kara - Yülük Osman Bey (1397 - 1435)
5.) Ali Bey (1435 - 1438)
6.) Hamza Bey (1438 - 1444)
7.) Cihangir Bey (1444 - 1453)
8.) Uzun Hasan Bey (1453 - 1478)

9.) Sultan Halil (1478)
10.) Sultan Yakup (1478 - 1490)
11.) Sultan Baysungur (1490 - 1492)
12.) Sultan Rüstem (1492 - 1496)
13.) Sultan Dâmad Ahmed Göde (1496 - 1498)
14.) Sultan Mehmed (1498 - 1500)
15.) Sultan Elvend (1500 - 1504)
16.) Sultan Murad (1504 - 1508).

DİYAR-I BEKR BEYLERBEYLİĞİ'NİN (EYALETİ) XVII. ASIR DURUMU

Yüzölçümü: 80 300 km².
Merkezi: Âmid (Diyarbakır) şehri
Beylerbeyisinin (genel valisinin) yıllık tahsisatı (hassı): 1 201 000 akça (takriben 9 milyon TL.)
Çıkardığı asker: 3 732 sipahi
Bu sipahilerin tımarlarının yıllık geliri: 11 400 000 akça (takriben 85,5 milyon TL.)
Eyaletin 24 sancağı (vilâyeti): Diyâr-ı Bekr (Âmid) merkez, Harput, Ergani, Siverek, Nusaybin, Hısn-ı Keyf, Siirt, Meyyâfârikıyn, Akçakale, Sincâr, Hâbûr, Çemişkezek, Haküt, Cezîre, Eğil, Genç, Pertek, Çapakçur, Çernik ve daha 5 özel idareli sancak.

DİYARBAKIR ŞEHRİNİN NÜFUSU

1825	80 000	1945	41 000
1850	94 000	1950	46 000
1875	50 000	1955	61 000
1927	31 000	1960	80.000
1935	35 000	1965	103 000
1940	43 000	1968	111 000

Diyarbakır 1825'te Türkiye'nin 20'nci, 1850'de 22'nci, 1875'te 32'nci, 1927'de 12'nci, 1935'te 11'inci, 1940'ta 12'nci, 1945'te 12'nci, 1955 ve 1960'ta 14'üncü şehri idi. — Diyar-

Saray Kapısı ve içkaleden bir görünüş (solda). Sultan Melikşah tarafından yaptırılan Ulucami'nin Garp maksuresi (yukarıda).

bakır, 1825'te dünyanın 132'nci, 1850'de 124'üncü, 1875'te 351'inci şehri idi.

OSMANLI ÇAĞI

Çaldıran zaferinden sonra Yavuz Sultan Selim, 1515'te, Bıyıklı Mehmed Paşa'ya bütün Diyarbakır ülkesinin fethini emretti. Bu suretle Güney-doğu Anadolu, ebediyen Türkiye'ye katılmış oldu. Osmanlılar devrinde büyük ve mühim bir eyalete merkez olan Âmid (Diyarbakır) şehri, eski büyüklüğünü kaybetmedi. Fakat vaktiyle büyük bir şehir olan Meyyâfârikıyn (Silvan)ın önemi kalmadı. İlk beylerbeyi olarak Bıyıklı Mehmed Paşa tâyin edildi ki, kendi adını taşıyan Fâtih-Paşa Camii'nde gömülüdür. Gene bu camide, ayrı bir türbede, XVI. yüzyıl sonlarının büyük Türk kumandanı Sadrâzam Özdemiroğlu Osman Paşa yatmaktadır. Bunlar dışında daha 9 vezir Diyarbekir beylerbeyisi, burada gömülüdür.

Kanunî Sultan Süleyman, İran seferleri sırasında, 1535'te ve 1554'te iki kere Diyarbakır şehrine gittiği gibi, IV. Murad da 1638 ve 1639'da Bağdad Seferi'ne giderken ve dönerken buraya uğramıştır. Bu eyalete, en değerli vezirler, beylerbeyi olarak gönderilmiş, bunlardan 9'u şehirde birer cami yaptırmışlardır. Bilhassa XVII. yüzyıl ortalarında Sadrâzam Melek Ahmed Paşa, büyük bayındırlık eserleri yaptırmıştır. Şehir, Türkiye'nin en büyük kültür merkezlerinden biri olma durumunu da muhafaza etmiştir. «Diyârbekrî» ve bilhassa «Âmidî» lâkabını taşıyan birçok ilim ve sanat adamı, buradan yetişmiştir. Bunların arasında en meşhurları Gülşenî tarikatinin kurucusu İbrahim Gülşenî, XVIII. yüzyıl başları şairlerinden Hâmî,

XIX. yüzyılın ikinci yarısında devlet adamlarından Said Paşa ile oğulları Süleyman Nazif ve Faik Âli, Millet Kütüphanesi'nin kurucusu Ali Emirî Efendi, Ziya Gökalp'tır.

Hiç bir düşman işgali görmeyen Diyarbakır, 1925'te Şeyh Said isyanının yayıldığı bölgelerden biri olmuştur. 1935 sayımına göre şehirde ana dili Türkçe olanlar nüfusun % 86'sını, Kürtçe olanlar % 10'unu, Arapça olanlar % 2,5'unu teşkil ediyordu. Gene bu sayıma göre şehirdeki Müslüman nüfus % 93 idi. Şimdi bu oranların Türkçe konuşanların lehine değiştiği muhakkaktır.

DİYARBAKIR KALESİ

Diyarbakır (eski Âmid) sûrları dünyanın en muazzam şehir sûrlarından biridir. Çevresi 5 km. olup, 2,21 km.² gibi çok büyük bir sahayı kuşatır.

Sûrların üzerindeki devriye yolunun yüksekliği 8-12 metredir. Sûrların kuzeydoğusunda içkale (hisar) yer alır. Sûrların etrafını 6-15 metre genişliğinde bugün kısmen dolmuş olan hendekler çevirmiştir. Kalenin başlıca dört yöne açılmış dört kapısı vardır. Vaktiyle Artukoğulları'nın ve Osmanlı beylerbeyilerinin sarayı, iç kalede idi; bugün iki saraydan da eser kalmamıştır. Kale ve sûrlar XVI. yüzyılda son şeklini almış, sonradan bir iç şehir durumunda olduğu için bütün askerî ehemmiyetini kaybetmiş ve haliyle bırakılmıştır. İç kaledeki cami, 1160 tarihli en eski Anadolu Türk eserlerinden biridir; bugün ayaktadır. Diyarbakır sûrları, Büyük Konstantin tarafından inşa ettirilmiş, sonradan takviye olunmuştur.

CAMİ VE MEDRESELER

Cumhuriyet Meydanı'nın batı kenarında, Ulucami yükselir. Ulucami, şehrin en büyük ve meşhur âbidesidir. Bu muazzam eser, 80 X 80 = 1600 m² büyüklüğünde bir saha kaplar. İki şadırvanı, muhteşem cümle kapısı, minberi ve mihrabı, ayrı değerde sanat eserleridir. Âbide, 1091'de Büyük Türk Hakanı Selçuklu Alp-Arslan'ın oğlu Sultan Melikşah tarafından inşa ettirilmiş, sonradan birçok kereler onarılmıştır. Son büyük onarma, 1714 tarihini taşımaktadır. Caminin karşısında, 1934'te Diyarbakır Müzesi yapılan Mesudiye Medresesi yer alır. Yanında bir cami daha vardır.

1198 tarihli Zincirli Medrese de, ilk Türk eserlerinin en mühimlerinden biridir.

XIX. yüzyıl sonlarında, yani şehrin iyiden iyiye inhitat çağından bile daha 45 cami, 3 kütüphane, 11 medrese, 8 hamam, 20 han, 1 kapalı çarşı vardı. Bugün 17 cami kalmıştır. 1512'de Akkoyunlular tarafından yaptırılan Kasım - Padişah Camii, bu çağ Türk eserlerinin karakteristik örneklerinden biridir. 1522'de Bıyıklı Mehmed Paşa'nın yaptırdığı cami de, Mimar Sinan'dan hemen önceki devreye ait Osmanlı âbidelerinin en mühimlerindendir. XVI. yüzyıl başlarındaki Hadım Ali Paşa ve İskender Paşa camileri de böyledir. 1572'de yapılan Behram Paşa Camii, Osmanlı çağı mâbetlerinin en büyüğüdür. Melek Ahmed ve Nasuh Paşalar'ın XVII. yüzyılda yaptırdıkları camiler de büyük yapılardır. Hanlar içinde bilhassa 1575 tarihli Hasan Paşa hanı ile ondan az sonra yaptırılan Deliller hanı, büyük eserlerdir.

1535'te, Kanunî Sultan Süleyman, Karacadağ'dan gelen Hamravat suyunu tevzi eden, büyük bir tesis yaptırmıştır.

DİYARBAKIR ADI

XVII. yüzyıla kadar Diyarbakır şehrine «Âmid» denirdi. «Diyâr-ı Bekr = Bekr Ülkesi», bölgenin adıydı ve bugünkü vilâyet topraklarından daha geniş bir bölgeyi işaret ederdi. «Bekr», Arap kabilelerinin en meşhurlarından biridir. Arap fethinden sonra bu kabîlenin bir kısmı buraya gelip yerleşmişti. XVII. yüzyıldan başlayarak «Diyâr-ı Bekr» adı şehre de verilmeye başlandı ve XX. yüzyıl başlarında artık şehrin asıl adı olan «Âmid» unutuldu. Cumhuriyet devrinde «Diyâr-ı Bekr = Diyarbekir» ismi, «Diyarbakır»'a çevrildi.

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Diyarbakır bölgesinde Anadolu'da siyasî birliği kuran Hititler'in pek tesiri görülmemiştir. Burası Hurri-Mitanni Krallığı'na dahil olmuş, zaman zaman Babil ve Âsur nüfuzunda kalmıştır. Bu Sâmî kavimlerinden sonra Medler, bölgeyi ele geçirmişler, Medler'in yerine İran imparatorluğunun başına geçen (M.Ö. VI. yüzyıl) Persler de bu hâkimiyeti devam ettirmişlerdir. M.Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender, burasını da bütün İran imparatorluğu gibi, Makedonya devletine katmıştır. İskender'den sonra bölgede Selevkos (Asya) imparatorluğunun hâkimiyeti kurulmuşsa da geçici olmuştur. İran imparatorluğunu dirilten Partlar ve onlara bağlı İran asıllı Ermenistan kralları, bu çevreyi elde tutmuşlardır. M.S. I. ve II. asırlarda Romalılar ile Partlar arasında, Fırat ve Toroslar ötesi Doğu Anadolu için çok kanlı vuruşmalar olmuş, buradaki Roma hâkimiyeti yerini çok kere İrnalılar'a bırakmıştır. M.S. 395'te Roma ikiye ayrılınca, bütün Anadolu gibi burası da Doğu «Bizans» İmparatorluğu'nun payına düşmüştür. Bu kere Bizanslılar ile Sâsânîler arasında çekişilmiştir.

BURDUR

Selçuklu Oğuz Türkleri 1071 Malazgirt zaferinden sonra, bugünkü Burdur vilâyetinin bulunduğu toprakları fethetmişlerdir. Fakat kısa bir süre sonra I. Haçlı Seferi dolayısıyle durumdan faydalanan Bizans, Burdur ve çevresini geri almıştır. Burdur ancak 2 asır sonra XIII. asrın ilk yıllarında Türkler'in eline geçmiş, Türkiye devletine, yani Anadolu Selçuklu Sultanlığı'na bağlanmıştır. 1280 yıllarında teşekkül eden Hamîdoğulları Beyliği, Isparta ile beraber Burdur'a da hâkim olmuştur. Hamîdoğulları, 1308'e kadar Selçuklular'a, 1335'e kadar İlhanlılar'a tâbi bulunmuş, sonra istiklâl kazanmışlardır. I. Sultan Murad çağında da, Osmanlı hâkimiyetine düşmüşlerdir. Yıldırım Sultan Bâyezid, 1391'de beyliğe büsbütün son verip, Osmanlı devletine katmış, bundan sonra Burdur, imparatorluğun bir iç şehri olmuş, 1402 Timur istilâsı sayılmazsa hiç bir düşman işgali görmemiştir.

Osmanlı çağında Burdur, Hamîd İli (Isparta) sancağına (vilâyetine) bağlı bir kaza merkezi idi. Hamîd sancağı da Anadolu Beylerbeyiliği'ne (eyaletine) bağlı idi. Tanzimat'tan sonra Konya vilâyetinin (eyaletinin) 5 sancağından birine merkez olmuştur; 2 kazası vardı. Cumhuriyet çağında bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, Burdur da bir vilâyete merkez olmuştur.

Osmanlı çağında Türkiye'nin mütevazı ve sakin iç şehirlerinden biri olan Burdur, düşman istilâsı görmemekle beraber, XX. asrın ilk çeyreğini kaplayan devamlı harplerde bütün Türkiye şehirleri gibi sarsılmış ve gerilemiştir.

Osmanlı çağında Burdur'da halıcılık ve dokumacılık gelişmişti. «Alaca» denen el dokumaları bugün de yapılmaktadır. XIX. asır sonlarına doğru şehirde 24 cami, 648 dükkân, 6 hamam, 4 han, sınaî yer olarak 34 tabakhane, 7 yağhane, 6 değirmen vardı. Burdur, XX. asır başlarında oldukça gelişmiş, nüfusu dikkate değer derecede artmış bir şehirdi. Küçük çapta sanayi, halıcılık, dokumacılık, unculuk ve değirmencilik, şehre mâmur durumunu kazandırmıştı.

Burdur şehrinde hükümet meydanı.

Burdur, 1960'ta Türkiye'nin 55'inci şehri idi.

1915 ..... 45 000,	1935 ..... 14 000,	1965 ..... 29 000,
1955 ..... 19 000,	1960 ..... 25 000,	1968 ..... 32 000.

«Burdur» adı, şehrin ortaçağdaki isminden, «Polydorion»'dan gelmiş, Türkler «Burdur» demişlerdir.

Eski Eserler

Burdur'da Osmanlı çağından ve daha önceden kalma birçok Türk eseri vardır. Bunların başında camiler gelir. Şimdi şehirde 21 cami ayaktadır. Bunlar Şeyh Sinan, Kara Senir, Tepe, Saden, Divan Baba, Manastır, Kayışoğlu, Mustafa Hoca, Hecin Dede, Çakmak, Taş, Selimoğlu, Tabak, Eski Yeni, Recep, Ağıl, Ulu, Gazi, Kazancı, Nûr ve Hacı İbrahim camileridir. Bu camilerin hepsinin şimdiki şekilleri yakın zamanlara çıkar. Ulu Cami (Cami-i Kebîr), tarihî kıymeti haizdir. Hamîdoğlu Dündar Bey tarafından yaptırılmıştır. 1919'da yeniden inşa edilircesine tamir görmüştür.

Saat Kulesi 1830'a doğru, Konya Valisi Tevfik Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kaidesi $4 \times 4 = 16$ m²'dir.

Burdur'un ortasından geçen Kurna Çayı üzerindeki 5 köprüden, şimdi yalnız Manastır Köprüsü mevcuttur. Paşa, Çınaraltı, Muhaddis, Cünbüşlü köprüleri, 1948'de yıktırılmıştır.

Şehirdeki Türk eserleri arasında 13 çeşme, 6 hamam, 7 sebil ve şadırvan zikredilebilir.

Tefenni civarında Belenli (Olbasa)'de Roma eseri olan kale harabesi ve lâhitler vardır. Tefenni kasabasının güneybatısında Horzum (Cibyra) da M.S. II. asırdan kalma 20 000 kişilik bir tiyatronun izleri görülür. Horzum'un güneyinde Pırnaz (Bubon)'da da Roma eseri olan tiyatro, stadyum, mâbet kalıntıları vardır. Roma ve Bizans eserlerine daha birçok tarafta raslamak mümkündür. Bereket, Marmara, Karacaören, Başköy, Çamlık, Melli, Karaot, Kızılkaya köyleri, bu arada sayılabilir.

Roma eserlerinin en muhteşemleri, Burdur şehrinin 31 km. güney-doğusunda, Ağlasun (Sagalassus)'dadır. Bunların ekserisi M. S. II. asra aittir. 12 000 kişilik tiyatro, lâhitler, sütun başlıkları, başta gelir. Gene Ağlasun'da bir Bizans kalesi harabesi görülür. Antonius mâbedi, muhteşem bir eserdir, $42 \times 20 = 840$ m² üzerine kurulmuştur.

Türklerden Önce

Burdur çevresi, Hitit İmparatorluğu'nun toprakları arasında idi. Frikya Krallığı'nın yerine geçen Lidya Krallığı da buraya hâkim olmuştur. M.Ö. VI. asırda Persler, bütün Anadolu gibi Burdur çevresini de İran imparatorluğuna bağlamışlardır. M. Ö. IV. asırda Büyük İskender, bütün İran imparatorluğu gibi burasını da fethetmiştir. Onun ölümünden sonra Asya (Selevkos) devletine, M. Ö. I. asırda Romalılar'a, M. S. 395'te Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'na geçmiştir. Klasik çağda bu çevreye «Pisidia» denmiştir.

Burdur'daki Saat Kulesi.

Şemdinli kasabasından bir görünüş.

7500 yıl önce yapılmış resimlerin bulunduğu bir vilâyetimiz

HAKÂRİ

SELÇUKLU Türkleri Yakındoğu'ya indikleri zaman, bu topraklar hâlâ Bağad'daki Abbâsî halifelerinin nazarî hâkimiyetinde idi. Bu mıntıka XI. yüzyılın sonlarına doğru Selçuklu imparatorluğuna katıldı.

Selçuklu imparatorluğuna geçtiği sıralarda, ülkede birkaç bin göçebe Kürt yaşıyordu; bir miktar Ermeni ve Nestûrî de vardı; Arap nüfusu yok gibiydi. Türkler, bu tarihlerde memlekete yerleşmeye başladılar. Selçuklular'a tâbi Musul Atabeyleri (Zengîler), burada da hâkimiyet kurdular. Zengîler, bu dağlık ve insandan boş denecek kadar tenha topraklara iyi nezaret edebilmek için İmâdiye kalesini kurdular (şimdi Irak'ta kalmıştır, Hakâri ve Türkiye sınırından 20 km.'dir). Kürt aşiret ağaları, Selçuklular'a ve onların haleflerine vergi ve asker veriyor, onlar namına bu toprakları idare ediyorlardı. Anadolu Selçukluları'nın burada nüfuzu, geçici ve sathî oldu. Ülke XIII. yüzyılın sonlarına doğru İlhanlılar'ın, yani Türkleşmiş İran Moğolları'nın ve XIV. yüzyılın ikinci çeyreğinde de Türkleşmiş bir Moğol hanedanı olan Celâyirliler'in imparatorluğuna dahil oldu. Sonra Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türk imparatorluklarına, XVI. yüzyılın ilk yıllarında da Akkoyunlular'ın yerine kaim olan Safevîler'e (İran'ın Türk İmparatorlarına) geçti. XVI. yüzyılın birinci ve ikinci çeyreğinde, Yavuz ve Kanunî devrinde Osmanlı devletine, yani Türkiye'ye geçti.

Osmanlı idaresinde Hakâri, Van Beylerbeyiliği'nin (eyaletinin) 14 sancağından (vilâyetinden) birini teşkil etti. Tanzimat'tan sonra da Van vilâyetine (eyaletine) bağlı 2 sancaktan biriydi. 5 ka-

Hakâri'deki Cilo dağları.

zası vardı. Bu kazalardan biri (İmâdiye) şimdi Irak'ta kalmıştır; diğer biri (Başkale) de şimdi Van vilâyetindedir.

Osmanlılar, bu toprakları Safevîler'den aldıkları zaman, ülkede Hakkâriye beyleri vardı. Bunlar Safevîler namına olduğu gibi, 1587'ye kadar Osmanlılar namına da sancağı idare ettiler. Bu aileden gelen 7 bey 127 yıl kadar iktidarda kalmışlardır.

Hakâri'nin merkezi öteden beri Çölemerik kasabası idi; burası âdeta bir köydü. Süryanîler'in «Gûlârmak», Ermeniler'in «İlmar» dedikleri bu kasabaya Türkler «Çölemerik» demişlerdir. Kasabanın kuzeyinde Koçamis manastırında, Birinci Cihan Harbi'ne kadar Nesturî Patriği otururdu. Nesturîler, Ruslar'dan yüz bulup Türkler'e baş kaldırdılar ve silâhlı çeteler teşkil ettiler. Türkler, Hakâri'yi geri alınca, bu küçük Hıristiyan mezhebi mensupları, Ermeniler'le beraber İran ve Irak'a göçtüler.

Cumhuriyet devrinde, bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince Hakâri de vilâyet oldu. Bir ara nüfusunun pek az olması sebebiyle Van Vilâyetine katıldıysa da, 1935'te tekrar vilâyet derecesine yükseltildi. Türkiye'nin daima en az nüfuslu vilâyeti olmuştur.

Hakâri adı nereden geliyor?

«Hakâri» adının aslı «Hakkâri»'dir. Bu, Van Gölü güneyinde ve güneydoğusunda yaşayan göçebe bir aşiretin ismi idi. Bu aşiretin isminden alarak Araplar bu bölgeye «Hakkârîye = Hakkârî Ülkesi» demişler, Türkler «Hakkârî» şeklinde kısaltmışlardır. Bugün «Hakâri» denmektedir.

HAKKÂRÎYE BEYLERİ

1.) Esededdin Kelânî (1460-)
2.) İzzeddin Şîr (-1501)
3.) Zâhid Bey (1501-)
4.) Melik Bey
5.) Seyyid Mehmed (-1561)
6.) Zeynel Bey (1561-1585)
7.) Zekeriya Bey (1585-1587).

Çölemerik'in nüfusu

1927 ..... 1 000,	1935 ..... 2 000,	1940 ..... 2 000
1945 ..... 2 000,	1950 ..... 3 000,	1955 ..... 3 000
1960 ..... 4 000,	1965 ..... 6 000,	1968 ..... 8 000

Türkler'den önce

Bugün üzerinde Hakâri vilâyetinin bulunduğu topraklar, yani Anadolu'nun güney-doğu ucu, Urartu krallığına dahildi. Bâbil ve Âsur imparatorlukları da zaman zaman bu devlete katıldı.

M. Ö. VI. yüzyılın başlarında Medler (İranlılar), Bâbilliler'in yerine geçti ve güney-doğu Anadolu'yu ele geçirdi. M. Ö. IV. yüzyıl sonlarında Büyük İskender, İran imparatorluğunu

Hakâri vilâyetinin merkezi Çölemerik kasabasının genel görünüşü.

Makedonya devletine katılıncaya kadar ülke, İranlılar'da kaldı. Büyük İskender'in ölümünden sonra Selevkos (Asya) imparatorluğuna geçti. Fakat İran imparatorluğunu ihya eden Part hanedanı, Doğu Anadolu'yu almakta da gecikmedi. Bununla beraber, bütün bu devletler, son derece yalçın dağlarla kaplı, yolsuz ve pek az, belki birkaç bin insanla meskûn olan bu topraklarda âdeta sözde kalan bir egemenlik kurabildiler. Partlar ve onları takibeden Sâsânîler zamanında İran imparatorluğu, Toroslar ve Fırat ötesi Doğu ve Güney-doğu Anadolu'yu, Roma ile çekişti. Fakat üstünlük ve hâkimiyet, daha ziyade İranlılar'da kaldı. M. S. 395'te Roma ikiye ayrılınca, Doğu (Bizans) İmparatorluğu, bu topraklarda, Roma'nın siyasetini devam ettirdi. Hakâri toprakları 640. yıllarında İslâm devletine katıldı.

7500 yıllık resimler

Tarihten önce yaşamış insanlara ait bilgileri, onların mağara duvarlarına yapmış oldukları resimlerden anlarız. Dünyada ilk mağara resmi 1879'da; bizde ise, 1938'de bulunmuştur. Hakâri vilâyetinin Gevaruk Vâdisi'nde de böyle resimleri ihtiva eden kayalar vardır. Bunlar, günümüzden 7500 yıl öncesine ait resimlerdir.

Önemli bir stratejik noktada bulunan ilimiz

Çanakkale

Yenilmemizle sonuçlanan I. Dünya Savaşı'nın en mühim zaferini Çanakkale topraklarında kazanmıştık.

Gelibolu'nun 100 yıl önce yapılmış bir gravürü.

Fotoğraflar: Dikmen Diköz

MALAZGİRT zaferinden sonra Anadolu'yu fetheden Türkler, Çanakkale bölgesine de akınlar yaptılar, fakat bölgeyi elde edemediler. Ancak XIV. yüzyılın ilk yıllarında Balıkesir bölgesinde kurulan Türk Karası Beyliği, Çanakkale'yi kesin şekilde aldı ve Türkleştirdi. Gene bu yüzyılın ilk yarısında Türkler, birçok kereler Çanakkale Boğazı'nı geçip Gelibolu Yarımadasına ve Rumeli'ne çıktılar. Karası beylerinin daha sonra Osmanlı hizmetine geçen komutanları Gelibolu akınlarını idare ettikleri gibi, bilhassa büyük Türk komutanı Aydınoğlu Umur Bey, 1332'de yanında Saruhan Beyi olduğu halde Gelibolu'yu kuşattı; 1341'de 250 parçalık donanması ile gene Gelibolu'yu kuşattı ise de düşüremedi; fakat Rumeli'nin çok içerilerine kadar akınlar yaptı. 1342'de Karası Beyi de Gelibolu'ya geçti.

Osmanlılar, bu Türk seferlerinden sonra, gerçek bir fetih gayesiyle hareket etmeye başladılar. Veliaht - Şehzade Süleyman Paşa, 1349'dan beri Gelibolu'ya ayak basmıştı; 1354'te yurt kurmak gayesiyle yarımadaya çıktı ve bu havaliyi fethederek Osmanlı devletine kattı. Bu olay, Avrupa tarihinin de en önemli hâdiselerinden biridir. Türkler, böylece Rumeli'nde de yurt kurmuş oldular.

Bundan sonra Osmanlı Türkleri, Çanakkale Boğazı'na hâkim oldular. İstanbul'un fethinden sonra boğazlar üzerindeki Türk hâkimiyeti söz götürmez şekilde kesinleşti, Ege ve Karadeniz, Türk içdenizleri haline geldi. Bununla beraber, Çanakkale Boğazı, emsalsiz stratejik mevkiini kaybetmedi. Osmanlı Türkleri, zaman zaman burasını geniş ölçüde tahkim ettiler.

Son zamanlara kadar çevrenin önemli şehri Gelibolu idi. Gelibolu, İstanbul'un fethine kadar, Osmanlı büyük amiralliğinin de merkezi idi; Tanzimat'a kadar da kaptan paşaların idaresindeki Cezâir - i

Bahr-i Sefîd (Akdeniz Adaları) eyaletinin merkezi kaldı. Tanzimat'tan sonra Biga bağımsız sancağı (vilâyeti) kuruldu. Sancağın merkezi, Çanakkale şehrine getirildi.

CEZÂİR-İ BAHR-İ SEFÎD (= AKDENİZ ADALARI) VEYA KAPDÂN-I DERYÂ EYALETİ (Merkezi: Gelibolu)

Kapdân-ı deryâ hassı (yıllık tahsisatı): 890 000 akça (takriben 7 175 000 TL.)

Eyaletin çıkardığı levent: 2 804

Eyaletin genişliği: 29 857 km².

Eyaletin sancak (= vilâyet) sayısı: 14

Eyaletin kapladığı arazi üzerinde bugün Türkiye'nin Çanakkale ve Kocaeli illeri ile Yunanistan'a ait Rodos ve On iki Ada, Asya Adaları (Midilli, Sakız vs.), İyonya Adaları (Korfu, Kefalonya vs.), Kiklad Adaları ve bir de Ağrıboz Adası bulunmaktadır.

BİGA (= ÇANAKKALE) MÜSTAKİL SANCAĞI (= VİLÂYETİ)

(1910'daki durumu)

Yüzölçümü: 6 600 km².

Nüfusu: 187 000

Nüfus kesafeti: Km²'ye 28 kişi.

Sancak merkezi: Çanakkale

Kaza sayısı: 6.

Çanakkale şehrini Türkler kurmuştur. Fâtih devrinde kurulup gelişen şehir, Gelibolu'nun yanında ikinci derecede kalmakla beraber, gittikçe kalkındı. Bu devirde ve son zamanlara kadar şehre «Kal'a-i Sultâniye» denirdi.

GELİBOLU'NUN TARİHİ

Gelibolu Çanakkale'den çok daha eski bir şehirdir. Adı, Yunanca «Kallipolis»'ten gelir. XV. yüzyılın büyük dinî-tasavvufî yazarları Yazıcıoğlu Mehmed Efendi ile kardeşi Ahmed Bîcan, Gelibolu'da gömü-

Gelibolu Limanı

dan Bir Görünüş

lüdür. Gelibolu'nun kuzeydoğusundaki Bolayır kasabasında da Rumeli Fâtihi Gazi Süleyman Paşa ile, büyük şair ve fikir adamı Namık Kemal'in mezarları vardır.

Gelibolu, Cumhuriyet'ten önce Çanakkale'ye bağlı değildi. Edirne iline (eyaletine) bağlı 5 kazalı bir sancak (vilâyet) idi.

ÇANAKKALE SAVAŞLARI

Birinci Cihan Harbi'ndeki Çanakkale muharebeleri, bütün tarihin en kanlı ve en büyük savaşlarındandır. Çanakkale önündeki savaş, 3 kasım 1914'te başladı. Boğazlar'ı ele geçirip Rusya ile muvasalayı temin etmek ve bu müttefiklerinin Almanya karşısında boğulmasına, Almanlar'ın Batı cephesine büyük kuvvet yığmalarına engel olmak isteyen İtilâf Devletleri, 19 şubat 1915'te ilk büyük taarruzu yaptılar; fakat iki zırhlıları yaralandı, geri çekildiler. 23 şubatta taarruzlarını tekrarladılar; fakat bu kere de iki zırhlılarını hasara uğratmaktan başka bir netice elde edemediler. 18 martta büyük taarruza geçtiler. Bu vuruşmada Müttefiklerin 3'ü zırhlı olmak üzere, 9 harp gemisi battı; 3'ü zırhlı olmak üzere, 11 harp gemisi de ağır yaralar aldı. Çanakkale'yi savunan Cevad Paşa'ya «18 Mart Kahramanı» unvanı verildi. Denizden Boğaz'ı geçemeyeceklerini anlayan Müttefikler, bundan sonra Gelibolu Yarımadası'na büyük kuvvetler yığdılar. Kurmay Albay Mustafa Kemal Bey, düşmanı durdurdu. Bu arada, düşmanın 3 zırhlısı ve 8 denizaltısı batırıldı.

Müttefikler, Çanakkale önüne 18 zırhlı dretnot, 12 kruvazör, 27 muhrip, 12 denizaltı, 1 uçak, 1 balon, 36 mayın, 2 hastane, 86 nakliye, 222 çıkarma gemisi, 42 uçak, 480 000 asker yığmışlardır. İngilizler, 205 bin, Fransızlar 47 bin kişi kaybettiler. Türk kaybı ise şehit, yaralı, hasta ve esir olmak üzere, 253 000'dir. Çanakkale'yi 700 000 Türk askeri savunmuştur. Türkiye'nin Doğu ve Batı kültürlerine sahip, boşluğu telâfi edilmez gençleri, yedeksubay olarak Çanakkale'de şehit düştüler. 9 ocak 1916'da Müttefikler, Çanakkale'den çekildiler.

ÇANAKKALE'NİN NÜFUSU

Aşağıda, Çanakkale şehrinin nüfusuna

150 yıl önce Lâpseki'nin sahilden görünüşü böyleydi.

Kumkalesi'nin eski bir gravürü.

ait bir tahmin cetveli görülüyor. Çanakkale, 1960 sayımına göre Türkiye'nin 82'nci şehridir.

1650	20 000	1940	25 000
1915	20 000	1950	19 000
1927	9 000	1955	16 000
1935	12 000	1960	19 000
1965	23 000	1968	25 000

GELİBOLU'NUN NÜFUSU

Gelibolu, 1825'te Türkiye'nin 38., dünyanın 199., 1850'de Türkiye'nin 31., dünyanın 232'nci şehri idi.

1825	50 000
1850	59 000
1915	30 000
1940	13 000
1955	12 000
1960	13 000
1965	13 000

ÇANAKKALE ANITI

Çanakkale şehitlerinin hâtırasına dikilmiş olan bu büyük anıt, Morto Koyu önündeki Hisartepe üzerindedir. 6,5 yılda yapılmıştır. 19 nisan 1954'te temeli atıldı. Anıtı, Yüksek Mühendis Ertuğrul Barla yapmıştır. Projeyi Doğan Erginbaş ile İsmail Utkular çizmiştir. Dört ayak üzerine oturan anıtın yüksekliği 42 metreye yakındır. Projeye göre anıtın etrafında bundan sonra yarım milyon ağaçlı bir orman, aydınlatma tesisleri, namazgâh, giriş yolu, bir de müze yapılacaktır.

ÇANAKKALE KALESİ

Çanakkale Boğazı'nın iki yakasındaki kalelerdir. Bu kalelerin çok eski bir tarihi vardır. İstanbul'da Doğu Roma İmparatorluğu kurulduktan sonra Çanakkale Boğazı'nın da siyasî ve askerî önemi artmıştı. Bundan dolayı, burasının tahkim edilmesi gerekiyordu. I. Justinianus, Çanakkale Boğazı'nın girişindeki kale sûrlarını yeniden yaptırdı. Boğazın iki yanındaki kasabaların etrafı sûrlarla çevrildi, ayrıca Gelibolu sûrları da tamir ettirildi. Aydos'un karşısına yeniden bir kale yaptırıldı. Bu kaleler, uzun müddet kullanıldı, sürekli savaşlarda yıprandığından zaman zaman tamir ettirildi.

Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa, Rumeli yakasındaki kaleyi zaptetti. Sonra Anadolu kıyısında Çardak'ta bir kale yaptırdı.

İstanbul'un kuşatılmasında, Fâtih Sultan Mehmed, Çanakkale Boğazı'nın gerektiği gibi kapatılamamasından dolayı Bizanslılar'a yardım geldiğini görünce, burasının kesin olarak kapatılması gerektiğini anlamıştı. Bunun sonucu olarak, fetihten sonra, Boğaz'ın Rumeli kıyısında Sestos'ta,

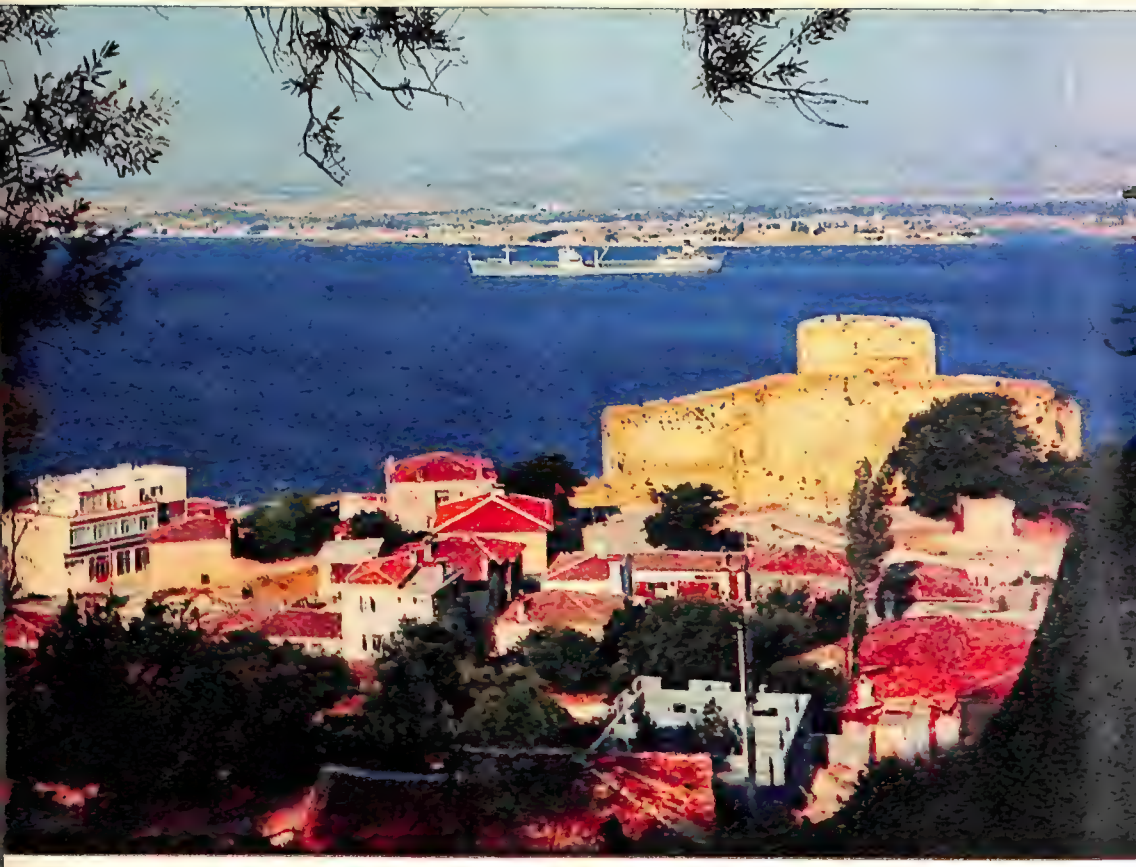

Çanakkale Boğazı'ndan bir görünüş.

Anadolu kıyısında da Aydos'ta karşılıklı birer kale yaptırdı. Bunlardan Rumeli'dekine «Kilitbahir», (Deniz kilidi), Anadolu yakasındakinin en kuvvetlesine de «Çanakkal'a», «Kal'a-i Sultaniye» veya «Seddülbahir »(Deniz setti) adı verildi.

Bunlardan Kilitbahir, üç kısımdan meydana gelmiştir. Çanakkale Kalesi ise dörtgen biçimindedir, her köşesinde bir kule vardır. Kuleleri biribirine bağlayan duvarlar mazgallarla tahkim edilmiştir. Kuleler yarım daire biçimindedir, üzerlerinde toplara mahsus mazgallar bulunur. Her iki kalenin içinde de erzak, cephane depoları, askerler için de koğuşlar, daireler vardır. Daha sonraları Anadolu tarafında Hamidiye, Mecidiye, Mesudiye; Rumeli yakasında, Hamidiye, Mecidiye, Namazgâh, girişte de Ertuğrul ve Orhaniye tabyaları yaptırılmıştır.

ÇANAKKALE ADI NEREDEN GELİYOR?

Son zamanlara kadar Türkler'in «Kal'a-i Sultâniye» dediği Çanakkale'nin adını, şehrin ötéden beri ünlü olan çanak, çömleğine bağlayanlar olduğu gibi, şehrin veya kalesinin çanak şeklinden dolayı verildiğini söyleyenler de vardır. Çanakkale Boğazı'nın tarihî adı «Hellesponton = Helle Geçidi»'dir. Yeni Avrupa dillerinde boğaza Truva hükümdarı Dardanos'a izafetle «Dardanelles» denmiştir.

Bolayır'da, Türk tarihinin iki büyük siması yatmaktadır. Bunlardan birisi Rumeli Fâtihi Süleyman Paşa, öteki ise Vatan Şairi Namık Kemal'dir. Namık Kemal, Süleyman Paşa'yı çok sevdiği için, onun türbesinin yanına gömülmesini vasiyet etmiş, kabrinin planı Tevfik Fikret tarafından çizilmiştir.

ÇANAKKALE HALK MUSİKİSİ

Çanakkale, İstanbul, Edirne ve Bursa gibi 3 büyük kültür merkezine çok yakındır. Halk musikisinde, bu çevrelerin tesiri görülüyor. Şu türküler, Çanakkale'dendir: Hüzzam Sofyan türkü (Karyolamın demiri), Hüzzam türkü (Emine giydi şal-

varı), Nikriz Sofyan türkü (Çanakkale içinde aynalı çarşı).

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Çanakkale bölgesi, Truva şehri ile İlkçağ tarihinin karanlıklarından çıkar; bu devir, efsane ile tarihin kesin olarak ayrılmadığı devirdir. M.Ö. VI. yüzyıl içinde Çanakkale bölgesi, Persler'e yani İranlılar'a geçti. M. Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender, bütün Anadolu ile beraber, Çanakkale çevresini de İranlılar'dan aldı. İskender, M.Ö. 334 baharında bizzat Çanakkale Boğazı'ndan geçmiştir. İskender'in mirasına konan Makedonyalılar, Bergama ve Pontus kralları, bu bölgeyi aralarında çekiştiler. Daha sonra Roma, buraya da hâkim oldu. M.S. 395'te Roma ikiye bölününce, bu bölge de, bütün Anadolu gibi, Doğu, yani Bizans İmparatorluğu'nun payına düştü.

İslâm Araplar, 668, 672 ve 717 yıllarında kudretli donanmaları ile Çanakkale Boğazı'ndan geçtiler, Bizans'ı kuşattılar. Haçlı Seferleri sırasında Latin İtalyan cumhuriyetleri, Karadeniz'e çıkış yolu olan Çanakkale Boğazı üzerinde Bizans ile ortaklaşa bir hâkimiyet kurdular.

TRUVA HARABELERİ

Truva harabeleri, Çanakkale Boğazı'na hâkim, ufak ve alçak bir tepe üzerindedir. Harabelerin bulunduğu ova, mezarlık sahaları ve tümülüslerle doludur.

Bu ufak tepenin büyük hâdiselerle yüklü olduğu, ilk anda şüpheli gibi görünür. Fakat kazılar kat kat; üst üste Truvalar'ı önümüze sermiştir.

Deniz kıyısı olan Beşiktepe, Yenişehir ve Çobantepe mevkilerinde de iskân sahaları tesbit edilmiştir. Daha önce buralarda Truva'nın kurulduğu, sonra bugünkü yerini bulduğu sanılmaktadır.

Homeros'un İlyada - Odysseus destan - masalının Truvası neresi idi? Harp hilesi olarak kullanılan tahta atın şehre alındığı rampayı gösterenler varsa da, bu, şimdi katî olarak malûm değildir.

XIX. yüzyıl ortasından sonuna kadar, Osmanlı devletinin umumiyetle isteksizliğine rağmen, bilhassa İngiliz ve Fransız dostları yardımıyle kazı fermanları alan Schliemann kazıları ile ve ondan sonrakilerle ortaya çıkanlar üst üste Truvalar'ın bulunduğunu göstermiştir.

Schliemann, 1873'te Kral Priamos'un hazinesini bulmuştur. Schliemann'a göre Hisarlık Tepesi, Kral Priamos'un taht merkezidir.

Kazılarla, Eolia ve Lidya devrinden I.

Bolayır'da, Namık Kemal'in kabri.

şehir tabakasına kadar 2 ilâ 16 metre derinlikte müteaddit şehirlerin bulunduğu anlaşılmıştır.

Truva'nın ilk defa planını çıkaran Dörpfeld 1902'de arkadaşlarıyle sitenin yerleşme kronolojisini şöyle tesbit etmiştir:

I — En eski yerleşme (muhtemelen) M. Ö. 3000 - 2500.

II — Prehistorik müstahkem şehir M. Ö. 2500 - 2000.

III - IV - V — Prehistorik üç kasaba. M. Ö. 2000 - 1500.

VI — Homeros Truvası (tahminen) M. Ö. 1500 - 1000.

VII — Homeros'tan sonra ve Yunan çağından önce iki yerleşme M. Ö. 1000 - 700.

VIII — Yunan çağı İlion'u M. Ö. 700 - 1.

IX — Roma Çağı İlion'unun akropolü. M.S. 1 - 500.

Truva kazılarından çıkan eşya, Avrupa müzelerine götürüldüğü veya hediye edildiği cihetle, ancak 1923'ten sonra bir kısmı İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne konulabilmiştir.

En son tesbit edilen vaziyete göre, Truva'nın ayrı ayrı devirlerde Batı Anadolu'nun kültür merkezlerinden biri olarak 2000 yıllık bir hayatı olmuştur.

Blegen'in kronolojik sıraya göre tesbit ettiği dokuz Truva şöyledir:

1'inci		Truva	(M. Ö.)	3200 - 2600
2'nci		»	(»)	2600 - 2300
3'üncü		»	(»)	2300 - 2200
4'üncü		»	(»)	2200 - 2050
5'inci		»	(»)	2050 - 1900
6'ncı		»	(»)	1900 - 1300
7'nci	(a)	»	(»)	1300 - 1200
7'nci	(b)	»	(»)	1200 - 900
8'inci	(a)	»	(»)	900 - 550
8'inci	(b)	»	(»)	550 - 350
9'uncu		»	(»)	350 - M.S. 400

M.Ö. V. yüzyıldan gerilere inildikçe tarihî kayıtların efsanelerle karıştığı görülür. Bu devrede (Çanakkale'nin bir kısmına ismini veren) Dardanos ile (Truva'ya ismini veren) Tros'un isimleri geçmektedir.

İskender zamanı Truva için, bütün Batı Anadolu gibi, yeni bir devirdir. İskender, M.Ö. 334'te, amiral gemisinden, Anadolu seferinin başladığını anlatmak üzere, mızrağını Çanakkale topraklarına fırlatarak karaya ayak bastı. Truva kahramanı (Aşil) Akhilleus'un anne tarafından torunu sayıyordu. İlion (Truva) harabelerindeki Akhilleus'un mezarına çelenk koyduktan sonra, İlion Tanrıçası Athena'ya kurbanlar kesti.

Truva harabelerinde bir sokak kalıntısı.

Türkiye'nin en yüksek dağının bulunduğu ilimiz

AĞRI

Adını Türkiye'nin en yüksek dağından alan Ağrı vilâyetimizin Türk'lerin eline ilk geçişi Malazgirt Savaşı'ndan önceye rastlar. Daha 1071 yılından çok önce, Selçuklu Oğuz Türkleri bu çevreye sık sık akınlar yapmış ve Ağrı'ya hâkim olmuşlardır. Bugün Ağrı vilâyetinin üzerinde bulunduğu topraklar 1071 yılından önce Büyük Türk Hakanlığı'na katılmış bulunuyordu.

Selçuklular'ı metbu tanımak üzere Gence'de teşekkül eden Kürt Şeddâdîler, burayı da bir müddet idare etmişlerdir. Bu kesim önce, Büyük Selçuklular'a, 1157'de onların yerini alan Irak Selçukluları'na geçmiştir. Bu tarihten bir müddet daha sonra Irak Selçukluları'nın atabeyleri olan İldenizliler'e (Azerbaycan Atabeyleri) geçen çevre, XIII. asrın başlarında buraya gelen Doğu Türk Hakanı Sultan Celâleddin Harzemşah tarafından alınmış, fakat Moğollar, Harzemşahlar'ın bütün mirası gibi Ağrı bölgesini de ele geçirmişlerdir. Türkiye devletinin yani Anadolu Selçukluları'nın hâkimiyetleri, buraya kadar uzanmamıştır. Moğol fethinden sonra teşekkül eden İlhanlı Hakanlığı, çevreyi Tebriz'e bağlamıştır. 1345'te çoktan Türkleşmiş olan İlhanlılar tarihe karışınca, onların mirasının en büyük kısmına malik olan Türkleşmiş Moğol Celâyirliler, buraya hâkim olmuşlardır. Daha sonra Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler gibi 4 Türk imparatorluk hanedanı, birbirlerinin yerine geçmek suretiyle, XVI. asrın başlarına kadar ülkeyi idarelerine almışlardır. Yavuz Sultan Selim, 1514 Çaldıran Seferi'nde buraya hâkim olmuşsa da, onun çekilmesi üzerine Safevîler, çevreyi yeniden elde etmişlerdir. Ağrı çevresi, nihaî olarak, Yavuz'un oğlu ve halefi Kanunî Sultan Süleyman çağında Türk - Osmanlı imparatorluğuna bağlanmış, Türkiye, doğuda, bugünkü sınırlarına vâsıl olmuştur.

Cumhuriyet devrinde «Doğubayazıt» denen Bayezit, Osmanlı ça-

ğında sancak (vilâyet) merkezi olmuştur. Bu sancak, Van beylerbeyiliğinin (eyaletinin) 14 sancağından birini teşkil ediyordu. Tanzimat'tan sonra Bayezit, Erzurum vilâyetinin (eyaletinin) 4 sancağından birine merkez olmuştur. 5 kazası vardı. Cumhuriyet çağında bütün sancaklara (mutasarrıflıklara) «vilâyet = il» denince, burası da bir vilâyet olmuş, fakat vilâyet merkezi, Bayezit'ten Karaköse'ye alınmıştır.

1877-78 Türk - Rus Savaşı'nda, yani 93 Harbi'nde, Ağrı toprakları Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Ayastefanos Muahedesi, Bayezit'i Rusya'ya bırakmışsa da, bu muahede yürürlüğe girmemiş, birkaç ay sonra imzalanan Berlin Muahedesi, Bayezit'i Türkiye'ye iade etmiş, fakat, harp tazminatının bir kısmına karşılık olmak üzere Kars, Artvin ve Batum'u Rusya'ya vermiştir. I. Cihan Harbi'nde de bu topraklar Rus istilâsı görmüş ve Ermeni çeteleri, burada da faaliyet göstermiştir.

Ağrı vilâyetinin merkezi Karaköse'den bir görünüş (solda). Doğu Beyazıt'taki tarihî İshak Paşa Sarayı (yukarıda).

Ağrı Dağı

Ağrı dağı, Türkiye'nin en yüksek dağı olduğu gibi Avrupa'daki dağlardan da yüksektir. Mukaddes kitaplarda, Nuh tufanından sonra, Hz. Nuh'un gemisinin ulaştığı yer olarak gösterilmesi de Ağrı dağına bambaşka bir özellik verir. Ağrı'nın zirvesi ilk defa 1829'da fethedilmiş, 9 ekim 1829'da Dorpat Üniversitesi profesörlerinden Frederic Parrot zirveye çıkmıştır. O tarihten sonra yapılan çıkışların sayısı 20'yi geçer.

Ağrı dağı, XX. yüzyılın başlarında Türkiye, İran ve Rusya arasında bir sınır taşı vazifesi görüyordu. Dağın güney yamaçları Türkiye, kuzey yamaçları Rusya, doğu yamaçları da İran'a aitti. 1920 ve 1921 yıllarında Türkiye - Rusya arasında imzalanan Kars ve Moskova antlaşmalarının sonucu olarak dağın kuzey yamaçları da Türkiye sınırlarına girdi. 1932'de Türkiye ile İran arasında yapılan sınır tashihi sırasında da Ağrı dağı bütüniyle Türkiye sınırları içine alındı.

Türkler'den Önce

Bugün üzerinde Ağrı vilâyetinin bulunduğu topraklar, M. Ö. XV. asırda Hurri-Mitanni krallığının kuzeydoğu ucunu teşkil etmiştir. Fakat çevrede asıl hâkimiyet kuran, Urartular'dır. Merkezi Van'da olan Urartu krallığı, yüzlerce yıl burayı elde tutmuştur. M. Ö. VIII. asırda Kimmerler de Kafkasya'dan gelip bu topraklardan geçmişlerdir. M. Ö. VI. asırda Persler, bütün Anadolu gibi burasını da İran imparatorluğuna katmışlardır. Sâmî Âsûrlular ve Bâbilliler, hiç bir zaman buralara kadar erişememişlerdir. M.Ö. IV. asırda Büyük İskender, İran imparatorluğunu yıkmış ve bütün Anadolu ile beraber, çevreyi de Makedonya devletine katmıştır. İskender'in ölümünden sonra İran asıllı Ermeni kralları buraya hâkim olmuş ve bir müddet sonra İran imparatorluğunu dirilten Pers hanedanından inme Partlar'ı metbu tanımışlardır. M. S. I. ve II. asırlarda Anadolu'nun büyük kısmını ellerinde tutan Romalılar, bu toprakları Partlar'la çekişmişler, fakat sonunda Fırat ve Toroslar'ın batısına atılmışlardır. M.S. III. asırda Partlar'ın yerine geçen Sâsânîler de ülkeyi Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun nüfuzuna karşı savunmuşlardır.

Müslüman Araplar

VII. asrın ortalarında İran imparatorluğunu yıkan Müslüman Araplar, Hz. Osman devrinde burayı da fethetmiş ve büyük İslâm imparatorluğuna katmışlardır. Zaman zaman Doğu Anadolu'nun şurasında burasında olduğu gibi bu çevrede de teşekkül eden çoğu İran asıllı Ermeni hanedanları, Bağdad'daki Abbâsî halifelerini metbu tanımışlardır. Türkler'in gelmesinden az önce Bizans, Müslümanlar'a karşı taarruza geçmiş ve nüfuzunu buralara kadar yaymış bulunuyordu. Türkler, XI. yüzyılda bu kesimdeki Bizans hakimiyetine son verdi.

Karaköse'nin çarşısı.

Ordu şehrinden genel görünüş.

ORDU

Karadeniz sahillerimizin bu güzel kesimi, Anadolu fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusu Kutalmışoğlu I. Süleyman-Şah tarafından fethedilmiştir. Diğer birçok bölgeler gibi Haçlı Seferleri üzerine Türkler bu toprakları Bizans'a geri vermeye mecbur olmuşlar, 1204 IV. Haçlı Seferi neticesinde kurulan Trabzon Rum (Bizans) İmparatorluğu, bu topraklara da hâkim olmuştur. Bu imparatorluk, Konya'ya tâbi olmuşsa da, bağımsızlığını korumuştur. Sonradan Trabzon imparatorluğunun sınırları Türkler'in lehine daralmış ve Ordu da Türkler'e geçmiştir. Yıldırım Sultan Bâyezid, XIV. yüzyılın son senelerinde bu toprakları da Osmanlı devletine katmışsa da, 1402 Ankara felâketinden sonra Osmanlı hâkimiyeti altındaki topraklarda büyük gerileme olmuştur. Ancak XV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde bu topraklar Fâtih Sultan Mehmed tarafından kesin şekilde Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. Osmanlı çağında Ordu, Trabzon Beylerbeyiliği'nin ve Tanzimat'tan sonra vilâyetinin (eyaletinin) bir kazası idi. 1883 yangını ile yanan Ordu kasabası, yeniden imar edilmiş, Cumhuriyet devrinde vilâyet olmuştur.

Yeni bir şehir

Şehrin asıl nüvesini, Bülbülderesi'nin ağız ovasında bulunan çarşı meydana getirir. Ordu, buradan batıda Boztepe yamaçlarına, kuzeyde ise Keçiköyü'ne doğru gelişmiştir.

Karadeniz kıyılarının yeni şehirlerinden biri olan Ordu'nun yerinde, bundan 2 asır önce hiç bir önemli yerleşme yeri bulunmuyordu. Bugünkü Ordu'nun temeli, kıyıdan 10 km. kadar içeride Bayramlı (Eskipazar) köyü halkının önayak olmasıyle, XIX. yüzyılın başlarında bir iskele olarak atıldı. Ondan sonra, gittikçe gelişen kasaba, 1883'te hemen baştan başa yandı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da buradaki gayri Müslimler, kitle halinde ayrıl-

Ordu, Orta Karadeniz'de, Samsun'dan sonra en büyük şehrimizdir. Yukarıda ve sağda şehirden iki ayrı görünüş.

dılar. Bu olaylar, Ordu'nun gelişmesine engel olmadı. Bugün Ordu, 31 000 (1968) nüfusu ile Orta Karadeniz kıyılarının Samsun' dan sonra en büyük şehridir. Şehirde 1 elektrik, 24 fındık kırma, 1 soya yağı fabrikası vardır.

Ordu ilinin ikinci önemli merkezi Ünye'dir. Karadeniz kıyısındaki bu şirin kasaba, 9 mahalleden meydana gelmiştir. Nüfusu 17 000'dir. Ordu şehrine 83 km.'lik bir yol ile bağlıdır. Kasabanın Cumhuriyet ve Belediye meydanları, güzel bir kaide üzerinde Atatürk'ün büstü, 1920 yılında tesis edilip, 1945'te genişletilen Belediye Parkı vardır. Bu parkın 7 000 m²'lik bölümü işlenmiş ve bir bölümü de çocuk bahçesi olarak ayrılmıştır.

Ordu adı

Ordu, yeni ve Türkler tarafından kurulmuş bir şehirdir. Eski Yunan siteleri, bugünkü şehrin civarında kalmıştır. Türkler'in son zamanlara kadar ehemmiyetsiz bir kasaba olan şehre ne sebeple «Ordu» adını verdiklerini bilmiyoruz.

Türkler'den önce

İyonyalı, yani Batı Anadolulu tacirler tarafından erken zamanlarda ticaret kolonileri kurulan Ordu sahilleri, daha çok o devirlerde pek gelişmiş olan Sinop limanının tarihî mukadderatına katılmıştır.

Bugün Ordu vilâyetinin üzerinde bulunduğu topraklar, Hitit hâkimiyetinin dışında kalmıştır. M.Ö. VI. yüzyılda İran (Pers) imparatorluğuna dahil olmuş, M.Ö. IV. yüzyılda Büyük İskender, bu imparatorluğa son verince, buraları, bütün Güney Karadeniz sahilleri ve Kırım gibi, Yunanlılaşmış bir İran krallığı olan Pontos devletine geçmiştir. Büyük Mithridates'in bütün çabalarına rağmen Romalılar, sonunda burasını da ele geçirmişlerdir. M. S. 395 yılında Roma ikiye ayrılınca, bu topraklar da bütün Anadolu gibi Doğu (Bizans) imparatorluğunun payına düşmüş ve Bizans topraklarına katılmıştır.

Bugünkü Ordu ilinin toprakları bu tarihten sonra 700 yıla yakın bir süre Bizans idaresinde kalmıştır.

Kırşehir çarşısından bir görünüş.

Kırşehir

MÜSLÜMAN Araplar, VII. yüzyıl ortalarından başlıyarak Kırşehir bölgesine birçok kereler akın yapmışlar, fakat buraları hiç bir zaman daimî surette elde tutamamışlardır. Kırşehir de, bütün Anadolu gibi 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu Fâtihi Kutalmışoğlu I. Süleyman-Şah tarafından fethedilmiş ve genç Türkiye devletine katılmıştır.

Kırşehir, birkaç kere Selçuklular'a bağlı Dânişmendliler'in eline geçmişse de, daha çok Konya Selçukluları'nın bir vilâyeti olmuştur. XIII. asrın ikinci yarısında şehir ehemmiyet kazanmış ve Anadolu'nun büyük merkezlerinden biri derecesine yükselmiştir. Hattâ XIV. yüzyıl başlarında buradaki darphanede, İlhanlı imparatorları, yani Anadolu Selçukluları'nın metbuu olan hükümdarlar namına sikke kesilmiştir.

Kırşehir'in Anadolu'da «ahîlik» denen tasavvufî esnaf teşkilâtının en mühim merkezlerinden biri olması, şehri XIV. asırda bir kat daha inkişafa mazhar kılmıştır. Meşhur Ahî Evren, Kırşehir'de yerleştiği gibi, büyük mutasavvıf Türk şairi Âşık Paşa da burada yaşayıp ölmüştür. Bu sıralarda Mevlevî tarikati de Kırşehir'de çok gelişmiştir. Bu en parlak çağında şehrin nüfusu 180 000'i bulmuş, Kırşehir Türkiye'nin en parlak kültür merkezlerinden biri olmuştur.

XIV. asrın ikinci yarısında şehir bir ara Eretna-Oğulları'na, yani Sıvas'a bağlanmış, sonradan Karamanoğulları'nın eline geçmiş, fakat Osmanlı nüfuzu gittikçe daha fazla duyulmuş, nihayet Osmanlı birliğine dahil olmuştur. XIV. asrın ikinci yarısında şehir yavaş yavaş nüfusunu ve parlaklığını kaybetmiş, ikinci derece bir merkez derekesine düşmüştür. Osmanlılar devrinde Karaman (Konya) beylerbeyiliğinin (eyaletinin) 7 sancağından (vilâyetinden) birine merkez olmuştur. Tan-

zimat'tan sonra, son devirlere kadar, Ankara vilâyetinin (eyaletinin) 5 sancağından biri olmuştur. Daima «Kırşehri» denen sancağın 4 kazası vardır.

ESKİ ESERLER

Kırşehir, Türk âbideleri bakımından zengin şehirlerimizden biridir. Kırşehir'deki Selçuklu valisi Caca-Oğlu Emîr Nureddin, şehirde meşhur medresesini yaptırmış ve başka binalarla da büyük imar hareketine girişmiştir; bu medrese bugün cami şeklinde kullanılmaktadır. Medresenin 1272 tarihli Arapça - Moğolca vakfiyesi, Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmış olup çok değerli bir içtimaî tarih vesikasıdır. Caca Bey'in türbesi de medresenin yanındadır. Medreseye bağlı cami, imâret ve tekkeden bugün eser kalmamıştır.

1333'te ölen Âşık Paşa'nın Eretna-Oğulları tarafından yaptırılan türbesi de ünlü ziyaret yerlerindendir; türbe, 1935'te onarılmıştır. Gene Selçuklu eserleri arasında II. Sultan Alâeddin Keykubâd'ın yaptırdığı XIII. yüzyıl ortalarından kalma cami, 1893'te mutasarrıf bestekâr Ahmed Ârifî Bey tarafından yıktırılıp, yeniden inşa ettirilmiştir. Bugün ibâdete kapalı olan bu âbide, Kırşehir Müzesi deposudur. 1864'te Hüseyin Bey'in yaptırdığı Çarşı Camii de, son devir Türk eserleri arasında yer alır. Bunlardan başka Kırşehir'de daha pek çok cami, medrese, tekke varsa da, bu değerli eserlerin çoğu harabe halindedir.

KIRŞEHİR ADI

«Kırşehir» adı, son zamanlara kadar «Kırşehri» şeklinde ve Türkçe'ye daha uygun olarak söylenirdi. Türkler, fethettikten sonra, mütevazı bir Bizans kasabası halinden büyük bir şehir durumuna getirdikleri şehre, bu adı vermişlerdir. Kırşehir, bir ara «Gülşehri» diye de anılmıştır.

Kırşehir, cumhuriyet devrinde vilâyet merkezi olmuş, 1954'e kadar bu durumunu muhafaza etmiştir.

1954'te yeni kurulan Nevşehir vilâyetine bağlı bir kaza haline getirilen Kırşehir, 1957'de tekrar vilâyet olmuştur.

Kırşehir'de Caca Bey medresesi.

Yukarıda, Kırşehir'deki eski mimarlık eserlerinden Melik-Şah türbesi. Aşağıda, şehrin genel görünüşü.

TÜRKLER'DEN ÖNCE

Bugün Kırşehir vilâyetinin bulunduğu topraklar, tarihte ilk defa Anadolu topraklarını birleştiren Hitit İmparatorluğu'na dahil olmuştur. Hitit devletinin dağılmasından sonra Âsurlular'ın nüfuzu buraya kadar uzanmış, M.Ö. VI. yüzyılda bütün Anadolu gibi, İran (Pers) imparatorluğuna katılmış, M.Ö. IV. yüzyılda da bütün İran imparatorluğu ile Büyük İskender tarafından Makedonya devletine ilhak edilmiştir. İskender imparatorluğu parçalanınca, bu topraklar Selevkos (Asya) devletinin nüfuzuna girmişse de, daha çok Kapadokya krallığına ait olmuştur. Bu krallık önce Roma'nın yüksek hâkimiyetini tanımış, sonra tamamen Roma'ya katılmıştır. M.S. 395'te Roma ikiye bölününce, bütün Anadolu gibi Kapadokya da Doğu (Bizans) imparatorluğunun payına düşmüştür.

JUSTİNİANOPOLİS

Bu sıralarda Kırşehir, «Mokissos» adında ehemmiyeti az bir kasaba idi. VI. yüzyılda imparator Justinianus, bu kasabayı yeniden kurmuştur; bu vesileyle şehir bir ara da «Justinianopolis» diye anılmıştır.

Şehrin Juestinianus tarafından yeniden kurulması, adında da değişikliğe sebep olmuş ve bir ara «Justinianopolis» diye anılmıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan önceki günlerde Türk ordusunda vazife görmeye başlayan Alman generali Liman von Sanders, hâtıralarının bundan önceki kısımlarında Türkiye'de çalışmaya başlamasını ve Çanakkale savaşlarının gelişmesini anlatmıştır. Türk kuvvetleri, düşmanın büyük baskısına şiddetle göğüs germektedir.

Türk Mareşali Liman Von Sanders'in Hâtıraları: 3

Düşman Kaçıyor

Çeviren: Osman Öndeş

Suvla Koyu, İngiliz cephesinin kuzey kısmına vuku bulan her nevi nakliyata tahsis edilmişti. Suvla Koyu içinde çok defalar 12 ilâ 15 nakliye gemisi saydık. Kuvvetli tel ağlarla, denizaltı gemilerinin torpito hücumlarına karşı muhafaza altına alınmışlardı. Bu gemileri emniyete alan harp gemileri borda ateşleri ile hem 11. Tümen'e ve hem de bu tümenin güneyinde 12. Tümen'e devamlı mermi yağdırıyorlardı. Başlangıçta Albay Salâhaddin Bey ve sonradan Yarbay Hayk tarafından komuta edilen 12. Tümen, siperlerini alçak araziye yaymaya mecbur olmuştu.

Kışın yağmurlu havalarda siper tabanları daima su içersinde bulunuyordu. Lâkin tuzlu göle ve sahile daha yakın olan İngiliz birliklerinin de hiç olmazsa aynı kötü şartlar içinde bulunmaları, perişan Türk askerleri için, zayıf bir teselliydi.

Eylül ayında 5. Ordu topçusu, Alman batı cephesinden gelen Albay Gresman komutasına verildi. Birçok haftadan beri Albay Verle de ağır topçunun komutasını deruhte etmişti. Düşmanın şiddetli saldırıları, eylül ve ekim aylarında devam etmesine rağmen, hiç bir başarı sağlayamadan günlerini tamamladı.

Birçok İngiliz gazeteleri, 23 ağustos günü düşmanın Gelibolu Yarımadası'nda önemli ilerlemeler kaydettiklerine ve Alman subayları ile Türk subaylarının ilişkilerine dair o derece yanlış havadisler neşretmişlerdi ki, dört hafta sonra bu yayınlardan malûmatım olunca, tekzibi için derhal bir telgraf gönderdim.

DÜŞMANIN ÇEKİLİŞİ

Anafarta çıkarma harekâtı başarı ile sonuçlanamadı. Zaten bütün cephelerde düşmanın ileri harekâtı gayet mahdut olmuş, bu da çok kan dökerek sağlanabilmişti. Üstelik, bu ağır zayiata karşılık bütün hâkim noktalar Türkler'in elinde kalmıştı. Bu sebepten düşman tarafından verilebilecek en iyi karar, taarruz planlarından vazgeçmek ve ısrar etmemek olabilirdi. Düşmanın çekilme tasavvuru bizim tarafımızdan öğrenilemediği gibi, son dakikaya kadar da meçhul kalmıştır.

19 aralık gece yarısı, yarımada ve sahil kesimleri kesif bir sis tabakası ile örtülü bulunuyordu. Bu sırada savaş devam ediyor ve kara bombardımanı bütün şiddeti ile mevzilerin üzerinde, civarında hasarlar yapıyordu. Bombardıman bir müddet sonra hafifledi. Fakat donanma gemileri, muhtelif istikametlerden fasılalarla atışa devam ettiler. 19 aralık günü öğleden sonra güney-batı cephesinden düşmanın şiddetli bir saldırısı olmuş ve bu teşebbüs püskürtülmüştü. İşte bu derece şiddetli çarpışmalar ve hattâ saldırıların devam ettiği 19 aralık gecesi ve bu geceyi takip eden 20 aralık gününün ilk saatlerinden itibaren İngilizler, Arıburnu ve Anafarta cephelerinden çekildiler. Düşman birliklerinin gayet başarılı bir planla çekilmiş oldukları hayretle anlaşıldı.

Sabah saat 01,00 ilâ 02,00 arası, Arıburnu cephesinde düşman saflarında bir lâğım infilâkı oldu. Patlamayı müteakıp evvelce verilmiş olan genel emre uyan Türk birlikleri patlama çukurunun civarını işgal için ileri atıldılar, fakat bu taarruz esnasında hiç bir direnmeyle karşılaşmadılar. Düşmanın ileri hatlarını kontrol eden komşu birlikler ise karşı mevzilerden gayet fasılalı olarak atılan ve münferit bir ateşle karşılaştı. Bir müddet sonra bu ateş de kesilmiş ve siperler, Türk birlikleri tarafından işgal edilmişti. Bu keyfiyet, cephedeki yüksek komuta makamlarına ulaştırıldı. Böyle bir durumda ne şekilde hareket edileceği önceden tesbit edilmemiş olduğundan, komutanların meseleyi anlamak için ileri hatlara varmaları, müteakıben daha ziyade ilerlemek üzere emir vermeleri epey bir zamanın geçmesine sebep oldu.

Anafarta cephesinde düşmanın çekilmesi de aynı şekilde cereyan etmiş ve yalnız yanlış haberler dolayısıyle bazı karışıklıklar meydana gelmiştir. Sisin o kadar kesif olmadığı birkaç noktada sahilde kırmızı ışıkların parıltılarını gören bazı küçük birlik âmirleri, düşmanın yeni bir çıkarma harekâtına başladığını zannetmişlerdir.

İlk haber, bana sabahleyin saat dörtten az evvel bu şüpheli bilgilerle dolu olarak intikal etti. Ben de derhal genel silâhbaşı yapılmasını ve süvari birlikleri de dahil olduğu halde, bütün ihtiyat birliklerinin ilerlemesini emrettim. Her kıta, kendi bölgesi dahilinde en kısa yollardan sahile

Düşman kaçarken, geride çok miktarda ağırlık bırakmıştı.

doğru ilerleyecekti. Lâkin emirlerin alınması ve diğer birliklere bildirilmesi, bilhassa iki değişik lisan kullanıldığı için, ümit edildiği gibi çabuk olamıyordu. 126. Türk Alayı'nda olduğu gibi bazı birlikler sahile yakın bazı mahallerde geri kanatları ile kısa ateş muharebeleri yapmış, fakat burada da düşman hiç zayiat vermeden gemilerine binebilmiştir. Çekilme planları olağanüstü bir itina ile tertip edilmiş ve mahirane bir tarzda tatbik edilmiştir.

ELE GEÇEN GANİMET

Sahil boyunca, Arıburnu'na kadar olan bölgede beş büyük vapur ve altmışdan ziyade nakliye mavnası terk edilmiş bir halde sahilde yatıyordu. Dekoviller, gayet mebzul miktarda telefon ve tel örgü malzemeleri, her neviden yığınlarca alet ve teçhizat, tıbbî malzemeler, seyyar eczaneler, su filitreleri, hep İngilizler tarafından terk edilmişti. İngilizler, topları götürdükleri halde, muazzam miktarda piyade ve topçu cephanesini, her neviden hafif silâhları ikmal mevkilerinde bırakmışlardı. Sandıklarda el bombaları ve makineli tüfek namluları, top çekerler de harp ganimetleri arasında idi. Yiyecek maddeleri ise ayrı bir safhayı teşkil ediyordu. Konserve, un stokları, arpa yığınları ve dağlar gibi odun dizileri bulduk. Düşmanın bütün çadırlı ordugâhları yerlerinde bırakılmış ve feda edilmişti. Bilhassa bu keyfiyettir ki, düşmanın çekilme maksadını bizden gizledi. Bindirilememiş olan yüzlerce at ise öldürülmüş olarak sıra sıra yatıyorlardı. Her halde bu harbin en masum ölüleri bu zavallı ve vefakâr hayvanlardı. Yarımadanın terki için verilen emrin ne derece anî olduğu, birçok çadırlarda henüz masa üzerinde hazırlanmış ve el sürülmemiş yemeklerden anlaşılmıştır. Ordugâhlarda elimize geçen emirlerden, gerideki birliklerin son iki gece içinde bindirilip taşındığı anlaşılıyordu.

Bulunan yazılı emirler, diğer bazı hususlar hakkında gayet faydalı bilgiler edinmemize yaramıştır. Anafartalar cephesinde düşman tarafından yapılan ve gece dahi görülebilmesi için iki tarafına kireçle beyaz renk kaplanmış olan kum torbaları ile işaretlenmiş piyade yolları, çekilmeyi kolaylaştırmak için alınmış tedbirleri gösteriyordu. Son birliklere bu suretle yol gösterilmiş ve otomatik kara mayınları ile kirletilen geniş arazi tabakaları, kireçle beyaza boyanarak emniyetli geçiş yollarına konmak suretiyle İngiliz birlikleri için tehlikeli olmamıştı. Bütün bu çekilme harekâtında en ileri İngiliz hatlarının bile sahile bir ilâ dört buçuk kilometre derecesinde uzak bulunmuş olduklarını nazarı itibara almak, çekilmenin başarısını değerlendirmede bir diğer ölçü birimi olarak şarttır. Binaenaleyh bazılarının yaptığı gibi Gelibolu Yarımadası'ndan İngilizler'in geri çekilmesi, Avrupa cephelerinde vâki olan büyük geri çekilme hareketleri ile mukayese edilemez.

Seddülbahir'deki düşman cephesi ise yerinde duruyordu. 20 aralık tarihinde terk edilmiş olan iki cephenin en iyi bataryalarının Seddülbahir'e gönderilmesi, Beşinci Ordu tarafından emredilmişti. Keza en usta el bombacı, keşif ve istihkâm erlerinin de Güney Grubu'na gönderilmesi emir halinde yayınlandı. Düşmanın gelecekteki teşebbüslerde Seddülbahir'i harekât üssü olarak elde tutmak istemesi pek uzak bir ihtimal değildi. Oradaki düşman cephesi, gayet kuvvetli ve denizden de müstesna bir surette ateşle korunmağa müsaitti. Bu düşünce taraftarları, Selânik mevziine tamamlayıcı olmak üzere burada ikinci bir Cebelitarık yapılmasından bahsediyorlardı. Düşmanın daha uzunca bir müddet direnmesini mümkün kabul etmek lâzımdı.

DİĞER CEPHELER

Evvelce açıklandığı gibi Osmanlı İmparatorluğu ordusu, güzide asker mevcudunun azalması ve talim ve terbiye için kâfi zaman bulunmaması yüzünden, 1915 senesine nisbetle hayli gerilemiş bulunuyordu.

Kafkas cephelerinde senelerce süren ve acıları asla unutulmayacak olan feci savaşlar cereyan etmişti. Şimdi Ruslar, 3. Ordu'ya karşı olan büyük saldırılarını sona erdirdikten sonra, cephelerinin geri ile olan bağlantılarını esaslı bir surette ıslah etmiş bulunuyorlardı.

Ordunun gelecekteki hareketlerinden evvel gerektiği şekilde düzenlenmesi için gayretler sarfeden Grandük Nikola'nın kuvvetli eli her yerde hissedilmekteydi. Rus ihtilâli bütün bu geniş planlara burada bir son verdi.

Diğer taraftan Türkler de savunma ile yetinmeye mecburdular. Çünkü ne 3'üncü Ordu'nun, ne de 2'nci Ordu'nun hali, büyük askerî harekât yapmaya müsait değildi. Her iki ordu da, insan mevcudu, yiyecek ve giyecek bakımından perişan bir durumda idi. Türk genel karargâhının her iki ordudan İzzet Paşa emrinde bir Kafkas Ordular Grubu teşkil etmesi, durumda değil, ancak isimde bir değişmeye sebep olmuştu. Bu arada Mustafa Ke-

mal Paşa da, asâleten 2'nci Ordu'ya komutan olarak tayin edildi.

İkinci Ordu, şiddetli kış şartları içinde son derece ağır güçlüklere maruz kalmış ve zarar görmüştü. Bu ordunun bulunduğu bölge, Ermeniler'in göçleri sebebiyle kısmen ıssız yerlerdi. Bu yüzden memleketin bu bölgesinde ordunun iaşesini ve sair ihtiyaçlarını yeteri kadar sağlamaya imkân yoktu. Geriden yapılan sevkiyat ise tamamıyle yetersizdi. Bu yüzden cephedeki binlerce insan açlıktan veya yorgunluktan, bakımsızlıktan ölüme mahkûm oldular. Doktor Lieberth isminde bir Alman doktoru o zaman Elâzığ'dan şöyle yazıyordu:

«Zayıf düşmüş erlerin en basit ve kolay işler karşısında bile ne kadar az mukavim oldukları dikkate şayandır. Bünyeleri dayanıklıklarını tamamıyle kaybetmiştir. Ameliyat yapılmazsa ölüyorlar, ameliyat yapılırsa yine ölüyorlar».

Tifüs salgını son derece yaygındı. Zira sağlık şartları hemen hemen mevcut değildi. O derece ki her nevi temizlik için etüvler noksandı ve değil bu etüvler için, hastanelerin ısıtılması için bile odun bulunamıyordu. Böylece pislik, imkânsızlıklarla boğuşan Türk askerlerini sarıyor ve tifüs, binlerce insanı silip süpürüyordu. Tifüsün salgınlaştığı en meş'um devre olan şubat ayında yalnız 43 Türk doktoru bu hastalıktan öldü.

IRAK CEPHESİ

1917 senesi ocak ayında Bağdad'ın işgali ile neticelenen İngiliz ileri harekâtı başladı. Türkler sayısız yokluklar içinde muntazam İngiliz birliklerine karşı başarılar elde ettiler. Fakat bu başarılar, geri hatları takviye edilmemiş, yani bir kaynaktan mahrum vaziyette olduğundan hüsrana dönmeğe mahkûm idi. Nitekim Türkler, kendilerinden üstün İngiliz kuvvetlerine karşı başarılar kazanmışlarsa da, madalyanın diğer yüzü daima felâketlerle dolu olarak kalmıştır. Zira, Türk birlikleri cephelerde erirken, gene imkânsızlıklar yüzünden en büyük zayiatı vermişlerdir. İkmal ve iaşe sisteminin, ulaştırmanın bozukluğu bu insanları tüketmekte başlıbaşına tesir icra etmiştir. O derece ki; erler çamaşır bile bulamaz hale gelmiş, çıplak kalmışlarken, siper tahkim etmek için gönderilen kum torbalarının bezlerini kendilerine çamaşır yapmaktan canları bahasına çekinmemişlerdir.

YILDIRIM ORDULARI KOMUTANLIĞI

2'nci Ordu'nun başarısızlıkla sonuçlanmış olan büyük hücum harekâtı, Erzurum'un düşmesinden sonra başlamıştı. Bağdad'ın kaybından sonra da, her cihetten olağanüstü önem taşıyan bu şehrin, geri alınması planlandı ve bu maksatla Yıldırım Ordular Grubu teşkil edildi. Bu ordu komutanlığına General von Falkenhayn tayin edilmişti.

Yıldırım Orduları kurucularına göre, bu teşkilât, Bağdad'ın düşmesinden sonra gayet ânî bir kararla vücuda gelmiş olacak ve o zamana kadar esas ve teferruatı Alman askerî heyetine karşı bile gizli tutulacaktı. Bu meselede Türk topraklarında bulunan Alman askerî heyetinin ihmali, Alman orduları kurmay başkanının emir ve işareti gibi değildir.

Ekseriyetle, Osmanlı İmparatorluğu'nu ve Türk ordularını pek az tanıyan veya hiç tanımayan subaylardan kurulu Yıldırım Ordusu Alman karargâhı için yabancı bir memlekette büyük güçlükler çıkmaktaydı. Bu subaylardan bazılarının evvelce Osmanlı İmparatorluğu topraklarında harita yapmak üzere görev almış olması veyahut Türk ordusunda herhangi bir görev ile kullanılmış bulunması ve keza mezkûr karargâhta bir kaç Türk subayının da mevcut bulunması, bu güçlükleri değiştirip, hafifletemiyordu.

Karargâhın Alman subayları bittabî Alman harp sahalarında kazandıkları tecrübeleri kendi hareketleri için esas ittihaz ediyorlar ve verilen emirlerin burada Almanya'da olduğu gibi her defa tatbik ve icra edileceğini zannediyorlardı. Bu zan ise gayet hatalı idi ve binaenaleyh muhtelif gecikmelere ve hatalara meydan veriyordu.

Tercümeler bile mütemadiyen yanlış anlaşmaları mucip olmakta idi. Tatbik ve icraya memur olanların maruz kaldıkları yanlış anlaşmalar ise bundan daha ziyade idi. Bu şahsiyetler, Alman emirleri ve tertiplerini kalben itirazsız pek nadir olarak kabul ederlerdi. Onlar o kanaatte idiler ki, bu korkunç Alman aceleciliği lüzumsuzdur ve bu yüzden birçok şeyler istenilen sonuca ulaşmayarak başka türlü vakıalara sebep olacaktır.

Her bakımdan hürmete şayan bir şahıs olan Yıldırım Orduları Grubu Kurmay Başkanı Albay von Domes, Türkler'in sınırsız kayıtsızlık ve gevşekliği karşısında şüphesiz pek çok defa acı acı içini çekmiştir. Türkler'in indinde doğrudan doğruya cevap verilirken, istenilene red cevabı vermek nezaketsizlik telâkki edildiği için, Yıldırım Ordusu tarafından talep olunan her şeye, merkezî makamlardan vaatler verildiği ve fakat bu vaatlerin büsbütün başka bir tarz ve vadide sonuçlandırıldığı görülüyordu.

Gelibolu savaşları sırasında esir edilen Türk askerleri.

Yıldırım Ordusu bir Alman kuruluşu addedildiği için başlangıçtan itibaren Türk subayları mahfillerinde kötü zanla karşılandığına hiç şüphe yoktur. Bu kötü zan, vilâyetlerde sivil memurlara kadar değişik mevki ve makamlarda gizli bir mukavemet göstermekte idi.

ALMAN ASKERÎ HEYETİ DAĞILIYOR

Yıldırım Orduları, binlerce güçlük ve muazzam Alman yardımı ile savaşlara girdi. 1917 yılı sonbaharında ise Alman askerî heyeti mahkûmiyetini tamamlayarak dağılıyordu. Askerî heyet anlaşması yerine geçmek üzere İstanbul'daki Alman askerî mümessili tarafından, mevcut Alman makamlarının da telsiz yardımı ile 1917 yılı ilkbaharını müteakıp yeni bir Türk - Alman askerî anlaşmasının müsveddesi kaleme alınmıştı. Bu anlaşma mucibince Osmanlı İmparatorluğu nezdinde bulunacak Alman subayları için başkanı bulunduğum askerî heyetin teşekkülünden evvelki durum, yani heyetçe çalışmak yerine, her sınıf mütehassısının münferiden çalışması şekli kabul olunuyordu.

Bu askerî anlaşma, bence kesinlikle hata ve böyle bir anlaşmanın teklif ve tertibi ise, hata üstüne hata idi. Yalnız bu yeni anlaşmanın tatbikata konulmasına bir mühlet ve başlangıç tayin olunmadığından, bu mesele ile ancak umumî harbin bitiminden sonra meşgul olmak lâzım geleceği kanaatinde bulunuyordum ve şimdiden bu hususa dair bir mütalâa beyanını lüzumsuz telâkki ederek, bana gönderilen müsvedde hususunda sadece birkaç kelime söylemekle yetinmiştim.

Mamafih, bundan daha garibi vâki olmak mümkün imiş! 1917 yılı ekim ayında Kaiser Wilhelm'in İstanbul'a gelişi ve Çanakkale'ye harp sahalarını ziyaret edeceğinden haberdar olundum. Ek bilgi olarak İmparator II. Wilhelm'in bu ziyaret vesilesiyle askerî andlaşmanın her iki tarafın hariciye nazırları tarafından imza ve müteakıben tatbik edileceğini de öğrendim.

Kasım ayında çağırıldığım Kreuzbach genel karargâhında, Türk ordularının devamlı kötü idare ve kullanılışları hakkındaki endişe ve düşüncelerimi gayet geniş olarak açıkladım.

Aralık ayında, Enver Paşa'nın maiyetine kurmay başkanı olarak, General Hans

İtilâf Devletleri'ne ait İskoç askerleri, Gelibolu'ya çıkıyor.

von Seeckt atandı. General von Seeckt, harpte Alman ve Avusturya cephelerinde olağanüstü görevlerde bulunmuştu. Esef edilir ki Osmanlı İmparatorluğu'nu ancak nazarî olarak tanırdı. Generali bir parça aydınlatabilmek için 13 aralık tarihinde Türk ordularının o zamanki durumu hakkında aşağıdaki ufak bir raporu yazarak kendisine verdim. Bu raporun bir suretini de Alman genel karargâhında, harekât dairesi başkanlığına gönderdim:

«Bandırma, 13 aralık 1917

Türk Ordusunun bugünkü durumu

Birçok yanlış tedbirler neticesi olarak, Türk ordularının muharip birlikler umumî kuvveti son derece azalmış ve birliklerin mevcudu ve gerek bunların kabiliyetleri bakımından Türk ordusu küçümsenmeyecek derecede azalan aşağı bir seviyeye düşmüştür. Bunların çaresini bulmak için her iki cihetin de sebepleri açıkça belirtilmelidir.

Esasen taşıt araçları ve yollarının perişan ve kifayetsiz olmasından dolayı, bir çare bulunması keyfiyeti, diğer birçok güçlüklere de katlanmağa bağlıdır:

1 — Asker mevcutları

Türk orduları, muhtelif harp sahalarında yaptığı muharebelerden dolayı büyük miktarda kayıplar vermiş; bundan başka büsbütün yanlış tedbirler ve icraat yüzünden de pek büyük zayiata maruz kalmıştır.

128 000 ŞEHİT

Mevzubahis olan hareketler ve icraat şunlardı:

a. 1914 aralık ayı ile 1915 yılı ocak ayında yapılan Birinci Kafkas Seferi, Enver Paşa'nın komutasında olup, General von Bronsart'ın kurmay başkanlığında bulunduğu 3'üncü ordu mevcudu, 1914 yılı aralık ayı başında takriben 90 000 erden ve bu erlerin teşkil ettikleri iyi kıtalardan müteşekkildi. Mezkûr ordu, hududa yakın bulunan Hasankale civarındaki dağlar üzerinde gayet iyi savunma mevzilerinde ve asla kendisine üstün olmayan Rus kuvvetleri karşısında bulunuyordu. 3'üncü Ordu başarılı muharebelerle dağlardan aşmağa muvaffak olsa bile, muhasara topları olmadığından, Kars kalesini hiç bir vakit zaptedemiyecekti. Hâl böyle iken, kesin surette vukubulan tavsiye ve mümanaatıma rağmen, Sarıkamış - Kars üzerine saldırı yapılmasına karar verilmişti.

Sol kanatta karlı dağların keçi yolları üzerinde yetersiz yiyecek ve ikmal hazırlığı ile hareket eden iki kolordunun âkıbetin her birinin ayrı ayrı mağlubiyetlerine müncer oldu. Diğer bir kolordu dahi bu esnada cephede başarısız muharebeler yaptı. Mezkûr vesikalar ile sabit oldu ki, 90 000 kişiden pek elîm bir hal ve vaziyette geriye gelen erlerin miktarı ancak 12 000 kişi kadardı. Geri kalanı vurulmuş, açlıktan ölmüş, donmuş veya esir düşmüştü. Harp tarihi bu saldırı için hiç bir makul ve doğru bir sebep tayin ve tesbit edemeyecektir.

b. 1916 yılı yaz başlangıcında kifayetsiz kuvvetlerle Ruslar'a karşı yine 3'üncü Ordu tarafından yapılan hücum; bu hücumun neticesi olan gerilemede, ordunun büyük bir kısmı dağılmıştı.

c. 2'nci Ordu'nun 1916 yılı yaz ayların-

Türk Mareşali Liman von Sanders.

da toplanıp, lüzumsuz yere takriben Van Gölü - Muş - Kigı hattından Erzurum istikametine doğru yaptığı ve daha başlangıcında akamete uğrayan saldırısı. Düşmanın yan ve gerilerine doğru yapılması düşünülen bu harekâtın, yol ve ulaştırma hatları olmadığından tatbiki imkân haricinde idi. Bu ordudan da asgarî 60 000 kişi açlık, hastalık ve sonraları soğuktan yok oldu.

d. Askerlik noktai nazarından fahiş bir hata olmak üzere 13'üncü Kolordu'nun İran'a doğru 1916 yaz mevsiminden itibaren kış süresince devam eden saldırısı.

İngilizler, Irak'tan Basra'ya kadar olmasa bile, Korne'ye kadarı kesin surette koğularak uzaklaştırılmadan evvel, bu saldırı hareketinin yapılması asla uygun değildi. Bağdad'ın kaybı, bu hareketle münasebetlidir. Çünkü 1917 yılı mart ayında mezkûr kolordu, Bağdad için kesin netice anında hazır bulunamamıştır. Bu hususta 25 veya 26 ekim 1916 tarihinde General von Chelius vasıtası ile General Erich von Ludendorff'a yazılı olarak ve mezkûr sene aralık ayında Plessa'daki genel karargâhta bizzat sözlü maruzatta bulunmuştum.

e. Katiyen başarı ihtimali olmadığı halde, Mısır'ın zaptı için 1916 yılı ağustos ayında Süveyş Kanalı'na doğru seferî kuvvet ile yapılan ileri harekât.

18 000 kişilik muharip birlikler ile yapılan ve başlangıçtan itibaren akamete uğramaya mahkûm olan bu harekât, o zamanlar sadece Süveyş Kanalı'nı muhafaza etmekle iktifa eden İngilizler'i Tîh çölünden geri çekmiş ve Filistin'de bugünkü ilerlemelerine sebebiyet vermiştir.

f. Türk ordularında her had ve nisbeti aşan firar olayları.

Türk ordularının firar etmiş er miktarı halen 300 000'lik er mevcudunu çok aşmıştır. Bunlar, düşmana katılmak üzere kaçmış olmayıp, çoğu geriye, memleket içine kaçmışlardır ve bu bölgelerde yağma ve hırsızlıkla, emniyet ve asayişi ihlâl etmektedirler.

Hiç bir tümen yoktur ki doğuda veya Toroslar'ın güneyindeki harp cephelerine nakli esnasında veya harekât halinde binlerce nefer firar vermemiş olsun.

General Liman von Sanders»

Gelecek sayımızda:
İNGİLİZ CASUSLARI!...

Kurtuluş Savaşı'nda Ankara

KURTULUŞ Savaşı sırasında tren yolu Ankara'da biterdi. Ondan sonra Yahşihan'a kadar dekovil hattı vardı. 23 nisan 1920 tarihinde toplanan Büyük Millet Meclisi, Karaoğlan caddesinden istasyona giden yolun başında bulunan ve İttihat ve Terakki merkezi olarak kullanılmış bulunan büyük ahşap binada çalışmalara başlamıştı. Elektrik olmadığından meclis, lambalarla sabahlara kadar çalışır, mühim kararlar alırdı. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa, istasyonda demiryollarına ait kâgir binada çalışırdı. Bir müddet sonra, o zamanlar şehirden çok uzakta gözüken Çankaya'da şimdiki köşkün yerinde bulunan ahşap binaya naklederek annesi Zübeyde Hanım'la beraber kalmaya başladı. Yaveri Muzaffer Kılıç da evin önündeki bir çadırda kalıyordu. Erkân-ı Harbiye dairesi o zaman Ziraat Mektebi olan Çankırıkapı'nın ilerisinde, yolun kenarındaki binada olup, Fevzi Paşa orada kalmakta ve çalışmaktaydı. Halide Edip Hanım da, bir müddet orada bir çadırda kalmıştır. O sırada başvekil Rauf Bey, dahiliye vekili Adnan Adıvar, millî müdafaa vekili Miralay Refet Bey idi. Vilâyet dairesi şimdiki büyük binada idi. Büyük Millet Meclisi'nde üç tane Batum mebusu vardı. Batum, henüz bize bağlı bulunuyordu. Bir de İbrahim Abilof isminde bir Azerbaycan mümessili vardı.

O sırada, ilk Rusya elçisi Arolov, yanında bayan memurlar ve askerî ataşesi Zivornarye olduğu halde, Samsun'dan geldiler. Tren yolu Ankara'da bittiği için Yahşihan'a kadar Ankara'dan dekovil hattı ve vagonları vardı. Ben, bunları karşılamağa memur edilerek Yahşihan'a gitmiştim. Dekovil vagonlarıyle Ankara'ya getirdim. Ankara'da münasip bir yer bulmak çok güçtü. Elçiyi Samanpazarı'nda caminin yanındaki müsait büyük bir binaya yerleştirdik. Yanlarında bir de ayı getirmişlerdi. Hükümet erkânıyle bu binada görüşürler ve bazan Atatürk'le konuşurlardı.

23 nisan 1920 tarihinde toplanmış olan Büyük Millet Meclisi'ne ilk olarak 24 nisan 1920'de bir takrir verilip Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuna esas olmak üzere karar alındı (ilk karar).

Meclis her gün muntazaman toplanır, gece geç vakitlere kadar lambalarla çalışmalarına devam ederdi.

O zamanlar Ankara'da oturup eğlenecek esaslı bir yer yoktu. Meşhur Kuyulu kahve ile karşısında Merkez Abdullah Lokantası, Daykonın içki dükkânı vardı. Herkes o kahvede oturur, kahve ve nargilesini içerdi. Sıraya göre, yer açılırsa, lokantada yemeğini yerdi. Meclis Reisi Mus-

tafa Kemal Paşa, bazan Bentderesi kenarındaki meydanda yapılan pehlivan güreşlerine gelerek halkın arasında oturup güreşleri seyrederdi.

O sırada ben, Ankara ve havalisinin emniyet ve asayişi, başvekâlet ve vekâletlerin muhafazası, İstiklâl Mahkemesi'nin hizmetleri için teşkil edilen müstakil jandarma bölüğü kumandanlığına tayin edilmiştim.

İstanbul'dan kaçarak İnebolu ve Mudanya yollarından, Ankara'ya gelen Kuleli Askerî Lisesi öğrencileri Cebeci'deki talimgâhtan subay olarak yetiştirilip kıtalara sevkediliyorlardı. Diğer ihtiyaçlar için de yer yer tedbirler alınmaya geçilmişti. O zamanlar hiç kimsede maddî ve şahsî bir düşünüş yoktu. Herkesin gayreti ve çalışması vatanın kurtarılması, milletin selâmete kavuşması yolunda idi.

Ankara, her taraftan gelen insanlarla yavaş yavaş kalabalık bir hal almaya başlamıştı. Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa, geç vakitlere kadar çalışmakta ve boş zamanlarda halk arasında dolaşarak onlarla konuşmalar yapmaktaydı. O sıralarda Ankara'ya Hint Hilâfet Komitesi Başkanı sıfatıyle Mustafa Sagîr isminde birisi geldi. Yanında İstanbul'dan verilmiş bahriye subayı bir de yaveri vardı. Sözde, Millî Mücadele'ye yardım için Müslüman diyarından geliyormuş. Bu sıfatına göre, ilk günlerde hüsnüniyetle karşılanarak Hürriyet Oteli'ne yerleştirildi. Kısa bir müddet sonra bunun, İngilizler tarafından casus olarak yetiştirilip, Müslüman hüviyetiyle, dini alet ederek Ankara'ya gönderildiği ve Ankara'da olup bitenleri öğrenmek, Millî Mücadele hareketlerini ve umumî durumu görüp onlara bildirmek vazifesiyle geldiği, bir casus olduğu, mektupları üzerinde yapılan tetkikler sonunda tamamen meydana çıktı. İstiklâl Mahkemesi kararıyle idam edildi.

Salih Kılıç, Millî Mücadele'de.

TOPAL OSMAN HÂDİSESİ

İlk zamanlarda, Çankaya'da ahşap köşkün etraflarında muhafız olarak bulunan Giresunlu Topal Osman'ın Karadeniz kıyafetli ufak bir müfrezesi vardı. Osman Ağa, Samanpazarı'nda bir evde oturuyordu. Trabzonlu olan mebus bahriye binbaşısı Ali Şükrü Bey, hemşehri olmak dolayısiyle daima Osman Ağa'nın evine gidip birlikte yemek yerler ve görüşürlerdi. Bir ara Osman Ağa'nın, Ali Şükrü Bey'le arası açılmıştı. Sebep, o sıralarda Trabzon'da mavnacılar kâhyası Yahya'nın öldürülmesi idi.

Trabzon'da geçen hâdiseler yüzünden Şükrü Bey'le araları bozulmuş olan ve ona kızan Topal Osman, meclisteki bir ufak muhalefet havasını da fırsat bilerek, Şükrü Bey'e yakın bir adamı vasıtasıyle haber gönderip, kendisinin çok hasta olduğunu, Şükrü Bey'in, evine uğramadığı için çok üzüldüğünü, yataktan kalkamadığını, kendisine gelmesini istediğini bildirince, Şükrü Bey: «Bir akşam uğrarım» diyerek haber göndermiş. Akşam Şükrü Bey, Osman Ağa'nın Samanpazarı'ndaki evine gitmiş. Osman Ağa yatakta sözde hasta gibi yatıyormuş. Konuşurlarken, evvelce hazırlanmış tertip üzere, Osman Ağa'nın adamlarından Mustafa, kanapenin arkasından bir iple Şükrü Bey'in boğazını sıkarak orada öldürmüş. Cesedini de bir çuvala koyarak o zamanlar şehirden çok uzakta görünen Çankaya'nın arkasında ağaçlık bir tarlaya gömdürtmüştür.

Bu cinayet haberi Ankara'da duyulunca,

derhal sıkı bir araştırmaya geçildi. Şükrü Bey'in gömülü olduğu yerin üzerinde birikmiş olan sineklerden cesedin orada olduğu tesbit edilerek cinayetin Osman Ağa tarafından yapıldığı anlaşıldı.

Bu cinayetten çok teessür ve üzüntü içinde bulunan Mustafa Kemal Paşa, titizlikle işe el atarak hakikatin meydana çıkarılmasını vazifelilere emredince, meclis muhafız kıtasından bir kuvvet Osman Ağa'yı yakalamak için Çankaya'ya gitmiş, orada Osman Ağa'nın adamları tarafından ateşle karşılanmış, müfreze de mukabeleye geçerek müsademelerde Osman Ağa ölü olarak ele geçirilmiş, cesedi Karaoğlan caddesinin istasyona inen yolunun başında teşhir edilmiştir.

Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa, bütün çalışmalarında ve gayretlerinde, milletin ve onun hakikî ve yegâne mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nin itimadına güvenir, ondan kuvvet alırdı. Büyük Millet Meclisi'nin huzuruna çıkarken, salonun kapısı önünde düğmelerini ilikler, yavaş yavaş kürsüye gelip, «Büyük Millet Meclisi'nin muhterem âzaları, hepinizi hürmetle selâmlarım...» diyerek sözlerine başlar, konuşması bitince, meclisteki odasına girer, çalışırdı.

Millî Mücadele'nin şiddetli savaşlarından sonra nihayet yurdun her tarafı işgal ve istilâdan kurtarılarak Yunan orduları mağlup edildi.

Ankara'da büyük bir sevinç içindeydi, her yerde şenlikler yapılıyordu. Trenle Ankara'ya dönen muzaffer başkumandan, istasyonda Ankara ve havalisi kadın, erkek halkının candan şükran ve sevinç duygu ve tezahürleri içinde karşılandı.

Ankara'da henüz askerî bando yoktu. Bütün harp senelerinde emniyet ve huzur içinde, çoluk çocuklarıyle beraber, iş ve güçleri ile meşgul olan Ankaralı Rumlar, ut ve kemanlarla istasyonda toplanmışlardı. Trenden inen başkumandana bütün halkın «Yaşa, varol Mustafa Kemal Paşa» avazeleriyle ve çalgılarla halkın arasında ve kafilelerin başında, istasyon yolundan yürüyerek meclis binasına geldi. Mecliste çalışmalarına başladı. O sıralarda trenlerle Ankara'ya gelen Yunan esirleri, milletimize has olan insanlık duyguları içinde trenlerden alınarak Sarıkışla'ya yerleştiriliyordu. Ankara'da artık daha canlı ve hareketli bir hayat başlamıştı.

Nihayet, 29 ekim 1923'te Cumhuriyet ilân edildi. Atatürk, cumhurbaşkanı seçildi. Bütün Ankara'da sokaklar ve cad-

Salih Kılıç, Cumhuriyet devrinde bir törende.

Eski Sinop valisi, evinde Kurtuluş Savaşı'na ait hatıraları gösteriyor.

deler insanlarla dolu, sevinç içinde şenlikler yapılmakta, toplar atılarak Cumhuriyet idaresi kutlanmakta idi.

CUMHURİYETTEN SONRA

Cumhuriyetten sonra, Ankara'nın imar hareketlerine geçilmişti. Bunun için celbedilen şehircilik mütehassısı Jansen tarafından yapılıp hazırlanan proje ve planlara göre, her tarafta inşaata başlandı. Lâzım gelen malzemenin temini için yer yer tuğla harmanları, kireç kuyuları ve diğer malzemelerin yerleri hazırlanıyordu. Yeni gelişme ve ihtiyaçlara göre, kumandanı bulunduğum müstakil jandarma bölüğünün müstakil bir tabur haline getirilmesine karar verilmiş olduğundan, taburun teşkiline memur edilerek, tabur kumandanlığına tayin olundum. Vazifemiz bu suretle daha hareketli ve genişlemiş oldu. Bu arada Ankara'da bir ihtiyacı karşılamak üzere bu tabura bağlı olarak jandarma bandosunu ve borazanlarını yetiştirterek, askerî bandoyu teşkil ettim. Geceleri, bazı meydanlarda çaldırtmaya başlamıştık. Ankara'da ve her tarafta imar faaliyeti hızla devam ediyordu. Ankara Palas bitirilerek hizmete açılmış, büyük Evkaf apartmanı yapılmış, Atatürk Orman Çiftliği yapılmaya başlanmıştı. O sıralarda Fresko isminde bir adam da belediye bahçesinde, yolun kenarında bir gazino ve lokanta yaparak çalıştırmaya başladı. Burası bir müddet sonra Karpiç isminde birisine devredilerek Karpiç Lokantası ismini aldı.

Atatürk'ün en büyük zevki, şehirde ve civarında sık sık dolaşarak halkın arasında bulunmak ve onlarla görüşüp konuşmak idi. Bazan civar il ve ilçelere de gider, halk ile konuşurdu. Bir gün Orman Çiftliği'nden Kızılcahamam'a (o zaman ismi Yabanâbad idi) gidiyorduk. Çiftliğin karşısında Ayaş yolu üzerinde bulunan bir köye uğramıştık. Köyde karşılama hazırlıkları yapılmıştı. Köyün muhtarı orta yaşlı Hatı Kadın isminde bir hanımdı. Muhtar olarak, Atatürk'e ayran ikram ediyordu. Köy işleri hakkında konuşuyorlardı. Köyün ismi Elgazi köyü imiş. Atatürk buna Ergazi köyü ismini verdi. Bir köyde ilk defa bir kadının muhtar olduğunu görmüştük. Atatürk, Hatı Kadın'a da Satı Hanım diye hitap ederek, ona da bu ismi verdi. Bu bayan, bir zaman sonra Ankara milletvekili olarak seçilip, Büyük Millet Meclisi'ne girmişti. Terbiyeli ve anlayışlı bir hanımdı.

Bir Fransız'ın kaleminden 100 yıl önceki

İSPANYA

Yazan : Ch. Davillier
Türkçesi: Oz Dokuman

İSPANYOLLAR der ki: «Granada'daki Elhamrâ şatosu olmasa, Alkazar Sarayı, bütün İspanya'nın en büyük eseri sayılabilir. Bu sözü İspanya'da sık sık duydum. İspanyollar, turistlere daima böyle anlatıyor. Ben, her iki sanat âbidesini de gördüm, ikisi de gerçekten olağanüstü bir güzellikte. Bu yüzden, İspanyolların, önce Alkazar'ı, sonra da Elhamrâ'yı görünüz tavsiyesini pek yersiz buldum.

Elhamrâ Sarayı, XIII. yüzyılda Endülüs Arap hükümdarlarından I. Muhammed İbni'l-Ahmer tarafından yaptırılmış. Mevkii bakımından diyebilirim ki, dünyanın en güzel yerlerinden birinde. Alkazar ise, nefis bahçelerle çevrili; insan kendisini sanki cennette sanıyor. Elhamrâ'nın duvarları kıpkırmızı, bundan, şatoya el-hamrâ (kırmızı) demişler. Alkazar (el-kasr) da Arapça, hükümdar sarayı anlamına geliyor.

Alkazar Sarayı'nın menşei pek belli değil, yaygın bir inanışa göre, XI. yüzyılda Toledo'dan gelen bir Arap mimar tarafından yapılmaya başlanmış. Sonradan Elhamrâ şatosunu süsleyen sanatçılar Sevil'e gelip Alkazar Sarayı'nın da süslenmesine yardım etmişler. Daha sonraki yıllarda I. Carlos (Şarlkent), Portekizli Donna İsabella ile evlenince, saraya yeni ilâveler yaptırmış.

Elhamrâ Sarayı'nın salonları son derece büyük. Hele bir elçi kabul salonu var ki görülecek yer. İnsan kayboluyor sanki. O salondan geçerken, kapının az ilerisinde kırmızı bir plaka gördük. Rehberimiz o tarafa baktığımı görünce:

— Bu kötü bir olayın nişanıdır diye anlattı. Kral Zalim Pedro, kendisine karşı komplo kurduğu iddiasıyle 1358'de kardeşi Don Rodrigues'i ve ona yardım eden karısını, teyzesini ve bazı hısımlarını öldürtmüştür. Birkaç yıl sonra da Zalim Pedro, üvey kardeşi Henrique de Transtamere tarafından hançerlenmiş ve kafası kesilerek kanlı başı Sevil'e gönderilmiştir.

İspanya'daki ünlü Alkazar Sarayı'nın 100 yıl önce yapılmış bir gravürü.

KENDİ KAFASINI KESTİRTEN KRAL

Sevil'de dolaşıyorduk, Yahudiler'in yaşadığı bir mahalleye geldik. Bizi burada mütevazı bir eve götürdüler, ünlü Sevilli ressam Bartolome Esteban Murillo'nun evi. Hattâ sokağa bile onun adını vermişler.

Buradan çıktık, La Calle del Candilejo adlı küçük bir sokaktan geçiyorduk ki, burada gerçekten çok garip bir olayın meydana geldiğini naklettiler.

Kral Zalim Pedro, sık sık kıyafet değiştirip dolaşırmış. Bir gece yapayalnız Candilejo sokağından geçiyormuş, biriyle karşılaşmış, kavgaya tutuşmuşlar, Zalim Ped-

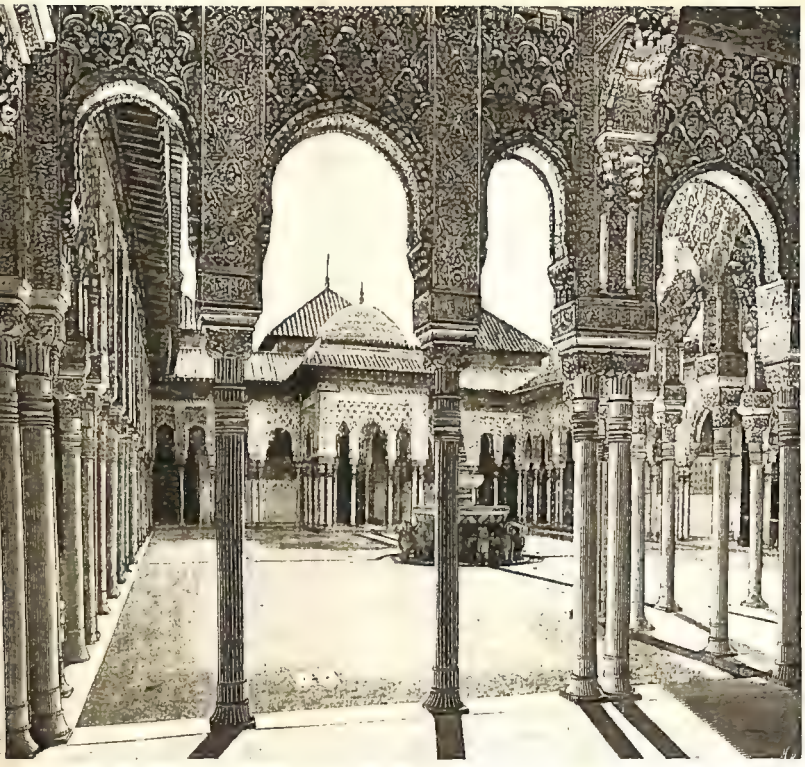

Meşhur Elhamrâ şatosunun aslanlı holü (solda). İspanya'da Müslüman Araplar'ın hâkimiyeti devrinden kalma birçok sanat eseri vardır. İşte, en meşhurlarından biri: Kurtuba Camii (sağda).

ro hançerini çekip öldürmüş adamı. Sokakta başka kimse olmadığından, olayı gören yok sanmış; halbuki yaşlı bir kadın olanları pencereden seyrediyormuş. Ertesi gün, hemen koşup anlatmış, bir de dizleri çarpıktı diye eklemiş. Tabiî o zaman katilin Zalim Pedro olduğunu anlamışlar. Sonra da olayı gidip, kendisine anlatmışlar. Zalim Pedro, «evet ben öldürdüm» diye itiraf etmiş ve yaşlı kadını para vererek mükâfatlandırmış. Sonra da kendi kendisini ölüme mahkûm etmiş. Tahtadan bir heykelini yaptırıp, heykelin kafasını uçurtmuş.

SİGARA FABRİKALARI

İspanya'da sigara yapılan atelyelerin çok ilgi çekici olduğunu söylemişlerdi. Sevil'e gelmişken bir görelim dedik. Bizi, koskoca bir binaya götürdüler, 1757 yılında Wandembor adlı yabancı bir mimar tarafından yapılmış. Zaten İspanya'da tütünün işlenmesine de 1620 yılında başlanmış. İspanyollar önce çok az sigara içiyorlarmış, sonra gittikçe yayılmış.

İzin alıp bir fabrikanın içini gezdik. Öylesine koca bir bina ki, içinde 200 tane değirmen vardı. Tarifsiz acı bir koku insanın genzini tıkıyordu. İşçiler, alışmış olacaklar, pek aldırmıyorlardı bu kokuya. Bir de, bir mırıltıdır gidiyordu salonda. İşçiler oldukça gençtiler, hem sigara sarıyorlar, bir yandan da dirsekleriyle yanındakileri muştalayıp duruyorlardı. Nezaretçi bizi bir işçi grubunun önüne götürdü, bunlar en usta işçilermiş, günde beş yüz sigara sarıyorlarmış. Gene de orta bir işçinin 300 sigara sardığını ifade ettiler.

İspanya'da sigara ile püro kullanılıyor. Pipoya pek rağbet yok. Atelyeler yüzer kişilik gruplara bölünmüş, her grubun başında, en iyi işçiden seçilmiş bir nezaretçi bulunuyor. 4 500 kişi çalışıyor burada. Bunların 4 bini kadın.

Birkaç gün sonraydı, bir tesadüf, sigara fabrikasının önünden geçiyordum. Tam da işçilerin dağılacağı saatti. Bir gürültü koptu, o pis, acı kokudan kurtulmak için birbirlerini ite kaka, sokağa fırlayarak bir an durup derin derin soluk alan işçilerin hali görülecek şeydi.

Sigara sarıcıların kendilerine has hayatları var. Bazısı doğrudan evlerine gidiyor, bazısı da dar sokaklardaki ucuz şaraphanelere uğrayıp hem içiyor, hem de dans ediyorlar. Eğlenceleri de bir hayli gürültülü, o kadar çok bağırıp çığlık atıyor, hatta tepiniyorlar ki, gitarların sesi bile duyulmuyor.

BİR DANS OKULU

«İspanya'da en çok neye rastladın?» Diye sorarsanız, sık sık tekrarlanan bayramlarla, tiyatrolarda, şaraphanelerde çılgınca dans eden kadınlı erkekli gruplar, diye cevap verebilirim. Bir de dans okulları var, çeşitli sebeplerle haftanın birkaç gecesi gösteriler düzenliyorlar.

Sevil'deydik. Bir sabah otelden çıkarken elimize pembe bir davetiye tutuşturdular. O gece dans akademisi yöneticisi Don Luis Botella tarafından bir müsamere verileceğini bildiriyordu. Zaten İspanya'da yabancılara karşı gösterilen bu ilgiye her zaman şahit olmuşumdur.

Büyük binaya girdiğimizde, saat henüz sekiz filandı, duvarda asılı kandillerle aydınlatılmış dar merdivenden ikinci kata çıktık, büyükçe, kare biçimindeki bir salona girdik. Salon eski bir üslûpla döşenmişti; geniş hasır koltuklara oturduk, az sonra da müsamere başladı. Salona önce altı genç kız girdi. Klasik kıyafetteydiler, eski bir Endülüs dansı seyrettik, daha sonra bir çift, Pavana adlı bir dansı oynadılar.

Gösteri, gecenin geç saatlerine kadar sürdü, rehberimiz bu dansların halkın çoğunlukla oynadığı danslardan farklı olduğunu söyledi, «isterseniz, halk danslarını da bir görün» diye ilâve etti. Oradan çıkıp, rıhtıma doğru yürüdük, az sonra genişçe mermer sütunlu bir salona girdik. Çok kalabalıktı. Ortada birkaç çift dans ediyordu. Halk da el çırpıp tepinerek onlara katılıyordu. Bu yaygın bir gelenek, sokaklarda bile dans ederken, halk bağırıyor. Hele Gitanalar'ın dansları görülecek şey. Canlı, hareketli...

İspanya'da oldukça garip bir dansla karşılaştık: Kılıç dansı. Dansörler, ellerinde pırıl pırıl parlayan kılıçlarla çıktılar, kılıçları, dansı yönetenin boynuna doğru doğrulttular, bir zaman döndüler öylece, sonra ortadaki başını eğdi, birden onlar da sanki onun kafasını keser gibi hareket yaptılar.

Şaraphanedeki halk, işçi takımındandı, bir yandan içiyor, bir yandan da arada bir dansa katılıyorlardı. Oley, oley çığlıkları da kulaklarda patlıyor, rehberimiz, güfte-

Yazarın gezdiği sigara fabrikasının dışarıdan görünüşü.

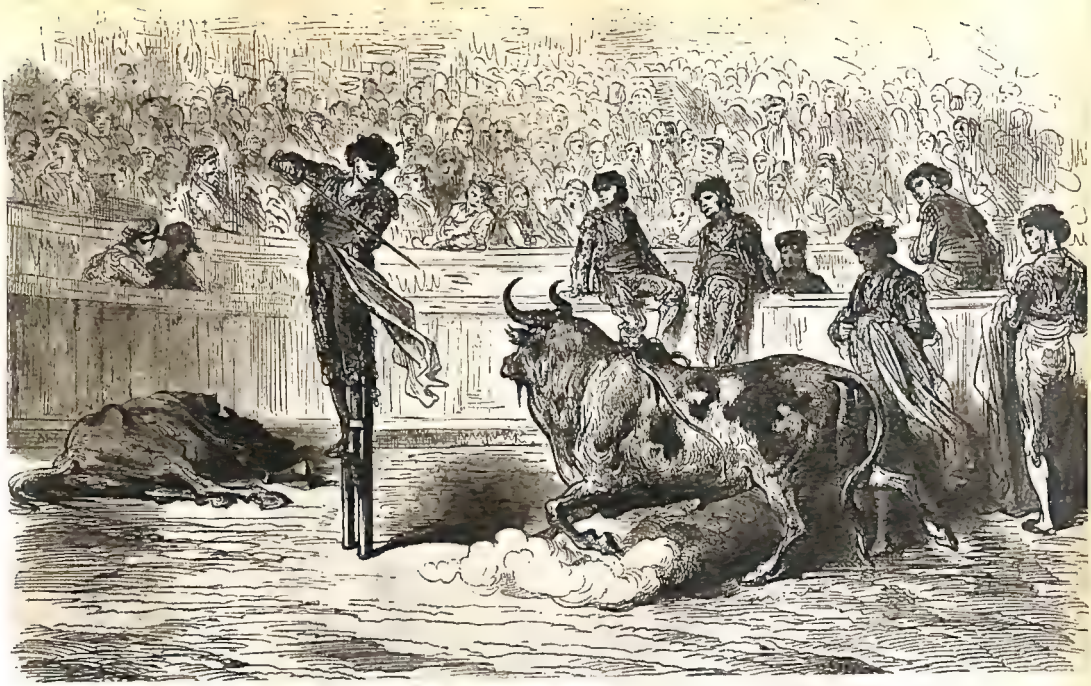

İspanya'da boğa güreşleri çok yaygındır ve boğa güreşçileri ölüm pahasına hünerlerini gösterirler.

lerin de danslar kadar çekici, içli olduğunu söylüyordu:

— Bunların çoğu, halkın duygularını, özlemlerini ve kederlerini anlatır. Hele sevgilerini dile getirenler pek çoktur. İşte Seguidillas. Üç asırlık bir geçmişi vardır, en yaygın bir halk şiiri türüdür. Yedi mısradan kuruludur.

CENAZEDE BİLE DANS

İspanya'nın neresine gidersek gidelim, bol bol dans eden çiftlerle karşılaştık. Durgun bakışlı erkeklerin ateşli danslara katılıp, canlı hareketleri görülecek bir şey. Bir gün, Jijona'da tenha bir caddeden geçiyorduk, küçük bir evden, gitar ve kastanyet sesleri geliyordu, herhalde bir bayramı kutluyorlar sandık, gene de meraklanmıştık, eve girdik. Karanlıkça bir odanın bir köşesinde, genç bir kız yatıyordu yatakta, baş ucunda yaşlıca bir kadın vardı, yatağı, kadınlı, erkekli bir grup çevrelemişti. İki erkek gitar çalıyor, bir kadın da dans ediyordu. Yaklaştık. Yataktaki genç kız, çocuk yaştaydı, uyuyor gibiydi. Ama kadın ağlıyordu, rehberimiz çocuğun ölmüş olduğunu söyledi, sonra da anlattı:

— Buralarda gelenektir, çocuklar ölünce cennete gittiklerine inanırlar, «Angelitos al cielo» yani gökyüzündeki küçük meleklerdir onlar, cennete gittikleri için de sevinilir, eğlenilir, böyle.

BOĞA GÜREŞLERİ

Rehberimiz, Sevil'i gezerken boğa güreşlerini görmeyi de ihmal etmememizi hatırlattı. Zevkle kabul ettik bunu, meğer oldukça garip, bir o kadar da heyecanlı şeymiş boğa güreşi. Öğleden sonra saat üçte güreşin yapılacağı yere gittik. Meydanda, süslü elbiseler giymiş gençler dolanıp duruyordu, güneşin kızgın ışınları allı pullu elbiselerde yansıyordu. Boğa güreşçisi meydana çıkınca bir bağırıştır koptu, derken azgın bir boğayı salıverdiler meydana. Bir an hayvan başını eğdi, sonra hızla José Bo'ya saldırdı, ama Portekizli'yi boynuzlayamadı, öbür köşede başka bir güreşçi duruyordu. Boğa ona doğru atılınca, elindeki ucu demir çivili sopayı hayvana sapladı, bu, aslında onu yaralamadan kızdırmak içinmiş. Boğa meydanda, bir ona, bir ötekine saldırıyordu, derken biri daha çıktı meydana, kısa boyluydu ama, yüksekçe tahta ayakların üzerinde yürüyordu. Ardından da birkaç genç gelmekteydi. Bu da bir zaman sürdü, sonunda boğayı kılıçladılar.

Bundan sonra garip bir sahneye şahit

«Gitanalar; canlı, hareketlerle dans ediyor, seyirciler de onu teşvik için durmadan oley diye haykırıyordu.»

olduk. Beş zenci çıktı meydana. Tam hayvanların çıkış kapısı önündeki iskemlelere oturdular. Bir an sonra, kapı açılıp, boğa meydana fırladı. Fakat zenciler, âdeta bir barikat kurmuşlardı, hayvan hızla onlara çarptı, beş zenci de yere yuvarlandılar, sonra da tekrar iskemlelerini düzeltip oturdular. Bunu, çok garipsemiştim. Rehberim:

— Bunlar çok fakir paryalardır, boynuzlanmayı göze alarak bu işi yapıyorlar işte, diye bilgi verdi.

İspanya'yı gezmiştik, bazen garip, bazen heyecanlı bazen de üzüntülü şeyler görmüştük. Fransa'ya dönerken, hep gördüklerimi düşünüyordum. Arabamız, bir dağ yolundan ilerliyordu, dışarısı karanlıktı. Birden, arabadaki yolculardan biri:

— Acaba, buralarda eşkiya filan var mı? dedi.

Eşkiya sözü, beni kendime getirmeye yetti. Biri bir vakitler Jose Maria adlı ünlü bir eşkiyanın İspanya'yı haraca kestiğinden söz etmeye başladı. Hatta, ona ait yazılmış bir şiiri de ezberinden okumaya koyuldu.

Gözlerimi dışarıdaki karanlığa diktim, İspanyolca bilmediğime de şükrettim.

TARİHE AKAN BİR AY

Aralık 1967

3 ARALIK
Kıbrıs konusundaki müzakereler devam ediyor. B. M. Genel Sekreteri U-Thant taraflara barış çağırısı yaptı.

● Güney Afrika Birliği'nde, bir hastaya, bir trafik kazasında ölen bir genç kızın kalbi takıldı.

4 ARALIK
İlk Yunan askerlerini geri getirecek gemi Kıbrıs'a gitti. Ord. Prof. Salih Murad Uzdilek vefat etti. 1891 doğumlu olan merhum, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde fizik profesörlüğünde bulunmuş ve Maden Fakültesi'nde dekanlık etmişti.

5 ARALIK
Türk edebiyatının en tanınmış simalarından Fazıl Ahmed Aykaç vefat etti. 1884 doğumlu olan merhum çeşitli öğretmenliklerde bulunmuş, hece vezniyle yazdığı şiirlerle tanınmıştı.

8 ARALIK
Yunan askerlerinin Kıbrıs'tan tahliyesi başladı.

10 ARALIK
Kıbrıs Savunma Bakanı Osman Örek ile, Türk cemaati başkanı Rauf Denktaş, Güvenlik Konseyi'ndeki görüşmeleri takip etmek üzere New York'a gitti.

12 ARALIK
Brüksel'de toplanan NATO Savunma Konseyi'nde, Akdeniz'de, Rusya'ya karşı bir filo kurulmasına karar verildi.

13 ARALIK
Yunanistan'da ihtilâl çıktı. Başında Kral Konstantin'in bulunduğu bir cunta, hükümete isyan etti.

14 ARALIK
Yunan Kralı Roma'ya kaçtı. Eski cunta duruma tamamen hakim.

15 ARALIK
Cezayir'de hükümet darbesi teşebbüsü oldu. Başkan Bumedyen, radyo ile yayınladığı bir mesajda, ihtilâlci kuvvetlerin teşebbüsünün bastırıldığını bildirdi.

16 ARALIK
Yunanistan'da, kralın indirilen resimleri tekrar asıldı. Kral, cuntaya bazı tekliflerde bulundu.

17 ARALIK
Avustralya Başbakanı Harold Holt, bir plajda denize girmiş ve bir daha karaya çıkmamıştır. Başbakan, ölü sayılmaktadır.

18 ARALIK
Güney Afrika'da kalbi değiştirilen Washansky'nin durumu ciddî bir safhaya girdi. Halbuki daha önceden durumu iyiden iyiye düzelmiş, doktorlar, balkona çıkmasına bile izin vermişti.

19 ARALIK
İngiltere, Ortak Pazar'a kabul edilmedi.

20 ARALIK
Yunan cuntasının üç lideri Papadopulos, Patakos ve Makarezos, askerlikten ayrıldılar. Emekli olan liderler, memleketi artık sivil olarak idare edecek.

21 ARALIK
18 gün bir başkasının kalbiyle yaşayan Washansky, bir akciğer rahatsızlığı sonucu öldü.

23 ARALIK
Yunanistan'da genel af ilân edildi.

25 ARALIK
21 Mayıscılar'ın affı Meclis'te kabul edildi.

● Kızıl Çin, 7. atom bombasını patlattı.

26 ARALIK
Japonya'daki Ayşi Üniversitesi kansere sebep olan bir virüsü tecrit ettiğini bildirdi.

28 ARALIK
Mecmuamızda da bazı tercümelerini yayınladığımız, eski gazetecilerden Mazhar Kunt vefat etti.

29 ARALIK
Kıbrıs'ta bir Türk yönetimi kuruldu. Geçici olduğu bildirilen yönetim kurulunun başkanlığına Dr. Fazıl Küçük getirildi. Yapılan açıklamaya göre, 1960 anayasası eksiksiz olarak tatbik edilinceye kadar Türkler bu yönetime bağlı olacaklar.

İsmini Taşıdığı İnsanlar

Yazan : Kemalettin Tuğcu

Rusya Hakkında Gizli Bilgiler

Komünizm Siyaseti

Yazan : Orhan Yüksel

RUSYA'DAKİ komünist rejimin, elli yıldan beri dikkati çeken sayısız tezahürleri oldu. Bu yüzden, komünizmin ne olduğu, neler getirdiği, Batılılar için artık sır değil. Buna rağmen, Ruslar'ın anavatanlarında ve hükümranlıkları altında bulunan başka ülkelerde (Türkistan, Kafkasya, Polonya, Macaristan vs. gibi) tatbik ettikleri sosyalizm, hür dünyanın havasını teneffüs edenleri yine de şaşırtmaktan geri kalmıyor. Dünya siyasetini ilgilendiren hadiseleri tefsir şekillerinin ise en soğukkanlı müşahitleri bile hayrette bırakmamasına imkân yok.

Macaristan faciasının üzerinden daha yeni 10 sene geçti. Hürriyetleri için ayaklanan Macarlar'ın, Rus tankları altında nasıl ezildiğini dün gibi hatırlıyoruz. Macarlar'ın anavatanlarında hür bir millet olarak yaşamak için yaptıkları savaşı, Pravda şu şekilde veriyordu: «Macaristan Halk Cumhuriyeti, sosyalist kuvvetleri ile Sovyet ordusu, «İhtilâl İşçileri ve Köylüleri'nin daveti üzerine yardıma koşmuş ve memleketteki idareye karşı ayaklanan gerici asileri ezmiştir» (4 kasım).

Ve 9 kasımda Pravda'nın manşeti:

Dünya, Faşist ve Horty'ci Haydutların Kanlı Cinayetlerini Seyrediyor.

Evet, komünizmin tezahürlerini biliyoruz, ama milyonlarca tirajı olan resmî bir gazetedeki bu başlıklar yine de insanın tüylerini ürpertiyor. Gazeteye göre, yani, komünist inanışına göre haklı olan kim? Rus uşakları, hainlerden kurulu kukla hükümet. Peki, ya düşman işgali altındaki anavatanlarını hürriyete kavuşturmak için can verenler: Onlar, gerici asi ve haydut!

Macar vatanperverlerini, komünist liderlerini ve emniyet müdürünü öldürerek baş aşağı asmalarını ise yine Pravda şu şekilde veriyordu: «Mukabil ihtilâlci asiler, barışsever halka tecavüz etmiş, ilerici işçileri öldürmüştür. Mukabil ihtilâlciler, Macar vatanperverlerini (yani komünist uşaklarını) sokaklarda sürüklemiş, Sovyetler Birliği'ne dost olan herkes ölüm tehdidi altında kalmıştır.»

Macar ihtilâlinin Ruslar'ın sandığından daha fazla sürmesi üzerine, halka durumu tevil edecek bir şeyler de uydurmak lâzımdı. Bunu da İzvestia şöyle yaptı: «Nagy kuvvetleri, hapishanelerdeki binlerce mahkûmu serbest bırakmıştır. Bunların tekrar toplanmasıyle uğraşılmaktadır.»

Halbuki o günlerde (4 kasım) başbakan İmre Nagy'nin şu mesajı radyoda okunu-

yordu:

«Sovyet birlikleri bu sabah meşru hükümeti devirmek üzere Budapeşte'ye saldırdılar. Askerlerimiz dövüşüyor. Hükümetimiz iş başındadır. Olayı, Macar milletine ve dünyaya duyururuz.»

Sonra bazı gazetelerden Viyana'ya gelen teleksler:

«Ruslar, sabah karanlığında Peşte'ye karşı hücuma geçtiler. Hürriyet uğruna harcadığımız gayretlere karşı girişilen bu saldırıyı dünya efkârına bildiriniz. Bize yardım ediniz. S.Ö.S., S.O.S....

Ve Budapeşte radyosunun son mesajı ise şöyleydi: «Macaristan Yazarlar Birliği konuşuyor. Bütün dünya yazar ve bilginlerine hitap ediyoruz:

«Durum sizce de malûm, teferruata lüzum yok. Dakikalarımız sayılıdır. Yaşasın Macaristan.»

KOMÜNİZM VE MİLLİYET

Millîleştirme lâfı, komünistlerin ağzından düşmez. 50 yıl önce de böyledi, bugün de... Rusya'da ihtilâlin ilk sıralarında kadınların bile millîleştirilmesi bahis konusu olmuştu. O sıralarda her türlü çocuk düşürme tamamen serbestti. 1930'a kadar böyle devam etti. O tarihten sonra, yasak edildi ama, gizli gizli çocuk düşürmenin önü alınamadığı için, 1956'da tekrar serbest bırakıldı. Öte yandan komünizmin başından beri Rusya'da gayri meşru çocuk diye bir problem yoktur. Devlet daha çok çocuk istemektedir. Öyle ki, dördüncü çocuktan itibaren anneye yardım bile yapılmaktadır. Çocuk sayısına göre anneler, «birinci sınıf kahraman anne», «ikinci sınıf kahraman anne» vs. diye sınıflara ayrılmaktadır. Boşanma da son derece kolaydır. Öte yandan fuhuş hemen hemen tamamen kaybolmuş gibidir. Bunun en büyük âmillerinden biri ev yokluğudur. Tek tük raslanan sokak fahişeleri de otomobillerde çalışırlar.

Rusya'da kadın, istediği kadar süslenmeye özensin, giyinip kuşansın, gerçek kadınlık hususiyetlerini kaybetmiştir. Rusya'daki her çeşit işte yarı yarıya kadın çalışmaktadır. Endüstri alanında çalışıp, vinç kullanan, kaynak yapan, ateşçilik eden kadınlardan tutun da, inşaat işlerinde çalışıp, duvar örenlere kadar her çeşit işi yapan kadına raslamak mümkündür.

Rusya'da, komünizmle beraber din de büyük ölçüde tasfiyeye uğramıştır. İhtilâlden önce, sayısı 46 000 olan kiliseler, 1935'te 4 000'e düşmüş, rahip sayısı da 50 000'den 5 000'e inmiştir. Yalnız daha sonraları yeniden kiliselerin açılmasına

Komünistlere karşı vuku bulan ayaklanma sırasında Budapeşte'den bir görünüş.

Rusya'nın ikinci büyük şehri Leningrad'dan bir görünüş.

başlanmıştır. Rus gençlerini 18 yaşından önce herhangi bir dinî eğitime tabi tutmak yasaktır. İhtilâlden sonra bütün kilise malları devletleştirilmiştir. Rus hükümeti «dinsiz» bir hükümettir. Ancak komünist rejimlerde her türlü yalan mubah olduğundan, Sovyet anayasasının 124. maddesinde, ibadetin serbest olduğu yazılıdır. Ancak anayasada bir başka madde daha vardır ki, bu maddeye göre de din aleyhtarı propaganda yapmak serbesttir. Noel, resmî tatil olarak kutlanmaz, ama halk yine de imkânları nisbetinde Noel ağacı yapmaya çalışır.

VERGİSİZ ÜLKE

Evet, bu başlık okuyucularımızı şaşırtmasın. Rusya'da vatandaştan alınan vergiler inanılmayacak kadar azdır. Bir S.S.C.B. vatandaşı % 5 vergi verir. Pek fazla geliri olan çok mahdut bir zümrenin vergisi de % 13'e kadar çıkar. Geliri az olanlar ise hiç vergi ödemez. Vergiler Rusya'da devlet gelirinin ancak % 8'ini teşkil eder. Halbuki Amerika'da devlet gelirinin % 52'si vergilerden elde edilir.

Peki bu durumda Rusya parayı nereden buluyor? Bütçeyi nasıl tamamlıyor? Bunun cevabı gayet basittir. Rusya'da hükümet az vergi alır, çünkü her şey zaten onundur. Toprağın, endüstrinin, ulaştırma vasıtalarının tamamı devletin malıdır. Bunlardan elde edilen kâr, tamamen devlete kalır. Fabrikalar, madenler, çiftlikler, dükkânlar, apartmanlar, bütün gelirlerini olduğu gibi devlete devrederler. Her türlü alışverişin bütün kârı devlete aittir. Yani bir Sovyet vatandaşı dükkâna gidip de bir pabuç bağı, bir kalıp çamaşır sabunu aldı mı, devlet bundan mutlaka kâr ediyor demektir. Ve yalnız dükkânlarda satılan eşya, devlet gelirinin % 40'ını sağlayacak kâr bırakır. Hükümet, fiyatları doğrudan doğruya talebe göre tayin etmez. Bir mal piyasaya sürülürken, halkın ihtiyacı değil, elinde bulunan para hesaplanır. Bazı malları sürebilmek için, bir kısım mallarda yokluk yaratılır. Öte yandan bazı şeylerin fiyatı da çok yüksektir. Bu pahalılık bir nevi vesika vazifesi görür.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Rusya'da her şey devletin malıdır. Başta hürriyet olmak üzere her şey tahdide tabidir. Vatandaşlar, kendi emekleri nisbetinde değil, devletin müsaadesi nisbetinde yiyip içebilirler, giyinip kuşanabilirler. Halk, demirperdenin dışından tamamıyle tecrit edilmiştir. Dünyada olup bitenleri ya bilmez, ya da komünist rejim açısından öğrenir. Bütün memlekete hâkim olanlar ise komünist diktatörlüğünün üst kademelerini işgal eden küçük bir zümreden ibarettir.

Resimlerle

ESKİ TÜRKİYE

Bundan tam 60 yıl önceki (1908) Kastamonu Belediye Meydanı'ndan bir görünüş (yukarıda), Yalova'daki Yeni Hamam'ın 1905'te çekilmiş bir fotoğrafı (sağda).

Erdek'te 1905'te inşasına başlanan hükümet konağının temel atma töreni (yukarıda). Müstakil bir sancak merkezimiz olan Bingazi'den bir görünüş. 65 yıl önce çekilen bu resim, ihraç malı tuz yığınlarını gösteriyor.

Daha 50 yıl öncesine kadar Türkiye'nin Hicaz vilâyetine bağlı bir sancak merkezi olan Medine'nin, bundan 60 yıl önce, 1908'de çekilmiş bir fotoğrafı.

Erzurum'un Kavak mahallesinde yeni tanzim edilen bir cadde (1903).

Bugün Arnavutluk'ta bulunan İşkodra, yarım asır önce bir Türk şehriydi. İşte, İşkodra'nın Mahmud Paşa Camii tarafından bir görünüşü.

Arasında

Ramazan sohbetlerinin muharriri: Ahmed Râsim

Ahmed Râsim, **Ramazan Sohbetleri**, sadeleştiren ve notlayan: Muzaffer Gökman, İstanbul, 1967, Bahar Matbaası, 304 sayfa, 10 TL.

Büyük muharrir Ahmed Râsim'in çeşitli makaleleri, Muzaffer Gökman tarafından sadeleştirilip notlar ilâve edilerek yayınlanmış. Yarım asır önceki Türk cemiyet hayatı üzerinde çok değerli sayfalar teşkil eden bu makalelerin bugünkü nesil için yeniden yayınlanması takdire şayan bir hizmettir.

Prof. Enver ESENKOVA, **Connaissance des Turcs et de la Turquie**, Paris, 1967, 144 sayfa, 15 NF.

Türkiye'yi Batılılar'a tanıtmak için yazılmış başarılı bir eser. Kuşe kâğıdına basılmış, pek çok ve güzel resimlerle bezenmiş. Çeşitli bahisler, çekici ve son derece tarafsız bir şekilde kaleme alınmış: Coğrafya, tarih, demografi (nüfus coğrafyası), etnografi, etnoloji, örf ve âdetler, spor, musiki, dans, mutfak, hekimlik, sünnet, azınlıklar, din ve mezhepler, tip ve karakterler, maarif, iktisat, çalışma, siyaset, göç, dil...

Jacques Ghys ve Robert Mantran'ın birer önsözüyle, Robert Delerm'in bir sonsözü var. «Esna» yayınevinin «Hommes et Migrations» serisinin 108. sayısını teşkil ediyor ve Türkiye Türklüğü'nü çok güzel anlatıyor. Bol istatistik bilgiler var. Dip notlarında mehazlar gösterilmiş.

Fazlıoğlu Cemâl Oğuz ÖCAL, **Vatan Bahçemizden Sesler**, İstanbul, 1967, Yaylacık Matbaası, 80 sayfa, 2,5 TL.

Daha önce **Olan Oldu Bizlere** gibi şiir kitapları ile tanıdığımız değerli şair, bu defa yeni eserinde bize sadeliği nisbetinde güzel çocuk şiirleri sunuyor. Şiirlerin çoğu tarihî temaları işlemiş. Çocuklarımıza millî duygular aşılamaya müsait başarılı manzumeler.

Necmeddin ALKAN, **Asker Bahçesi**, Ankara, 1967, Sevinç Basımevi, 376 sayfa, 12,5 TL.

Askerî Yargıtay üyesi ve hâkim albay olan müellif, **Sâkın Sabahlar Memleketinde Bir Yıl** ve **Japonya'da Tatil** adlı eserleriyle tanınıyordu. Bu defa, asker yazarlarımızdan derlenmiş bir nesir-şiir antolojisi veriyor. Bu antolojinin daha iki cilt halinde devam edeceğini öğreniyoruz. Başta Atatürk olmak üzere İnönü, Çakmak, Fahreddin Altay, Hüseyin Hüsnü Kılkış, Ali Fuad Cebesoy, Kâzım Karabekir, Dr. Reşid Süreyya Gürsoy, Tahsin Yazıcı, Ömer Zekâi Dorman gibi, Cumhuriyet devrimizin asker yazar ve şairlerini, kısa ve faydalı biyografileri ve eserlerinden seçmelerle tanıyoruz.

Ankara İl Yıllığı

ANKARA İl Yıllığı, 1967, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1967, 520 + XVI sayfa + metin dışı tablo, liste ve resimler.

Türkiye, eskiden «sâl-nâme» denen almanak veya yıllıklar bakımından, anane sahibi bir devlettir. Osmanlı İmparatorluğu tasfiye edildiği zaman Türkiye, bu bakımdan, dünyanın en ileri gitmiş birkaç ülkesinden biriydi.

İlk almanağı **(Sâl-nâme-i Devlet-i Aliye-i Osmânîye),** Ahmed Vefik Efendi (Paşa), 1847'de yayınladı. Ondan sonra, gittikçe gelişerek imparatorluğun sonuna kadar üç çeyrek asır içinde takriben 800 cilt tutan bir yıllıklar kütüphanesi ortaya kondu: devlet sâl-nâmeleri, nezaret sâl-nâmeleri, vilâyet sâl-nâmeleri, hususî sâl-nâmeler...

İlk yıllıklar, bir, iki yüz sayfa iken, son zamanlarda sayfa adedi bini geçtiği gibi, eb'ad da büyümüştü. Bunlardan meselâ Ebüzziyâ Tevfik Bey'in bastırdıkları, baskı sanatı bakımından da şâheser olup, Avrupa'da çok takdir görmüştü.

İmparatorluk sâl-nâmelerinin 527'si vilâyet sâl-nâmesi idi. O zaman eyaletlere «vilâyet» deniyordu; şimdi «vilâyet = il» dediğimiz mülkî taksimat «sancak = mutasarrıflık» adını taşıyordu. Bugünkü Türkiye topraklarında, ancak 15 kadar «vilâyet» vardı. Tabiî sâl-nâmeleri yayınlanan vilâyetlerin çoğu, bugün topraklarımız dışında kalmıştır: Yemen, Trablusgarb (Libya), Mısır, Bosna-Hersek, Tuna (Bulgaristan), Bağdad (Irak), Şam (Suriye), Yanya, İşkodra, Girit, Selânik, Üsküb... gibi.

Bu sâl-nâmeler, son asır imparatorluk devri için, tarihçilerin birinci derecede mehazlarındandır. Her türlü bilgiyi, o zaman için hayrete değer sayılabilecek bir dikkat ve teferrüatla ihtiva ederler.

Batı'da da çok itibarlı yıllıklar vardır. Almanya'nın iki asırlık **Almanach de Gotha**'sı (Fransızca, Almanca, İtalyanca ayrı edisyonları vardır), İngiltere'nin asrı tecavüz eden **The Statesman's Year-Book**'u, bunların en mühimleridir.

Şimdi Cumhuriyet Türkiyesi'nde bu çığırın yeniden açılması, son derece hayırlı bir teşebbüstür. Dr. Faruk Sükan, teşebbüsün arkasını getirirse, Ahmed Vefik Paşa gibi tarihte hayırla yâd edilmeye hak kazanacaktır.

Elimizdeki **1967 Ankara İl Yıllığı**'nın ehemmiyetini belirtip, bu çok faydalı başlangıcı alkışlarken, ileride daha eksiksiz, daha hatasız, daha faydalı yıllıklar görmek temennimizi de bilhassa belirtmek isteriz. Temas edeceğimiz noktalar, bu gerçek emek mahsulü eseri ortaya koyanları ilerideki çalışmaları için daha başarılı bir zeminde görmek istiğiyle yazılmıştır. Tenkit değil, teşvik ve takdir duyguları içindeyiz.

Ankara vilâyetine dair her türlü bilgiyi sunan bu eser için seçilen eb'ad, almanaklarda kullanılan eb'ada uygun değildir, çok büyüktür. Bir almanak değil, telefon rehberi manzarası arzediyor. Kullanılan kâğıt kalın olduğu gibi, puntolar da büyüktür. Halbuki yıllıklarda ince kâğıt ve küçük punto kullanılır. Zira yıllık, bir müracaat kitabıdır. Kolayca ele gelmesi, az eb'ada çok yazı sıkıştırılması lâzımdır. Yıllıkların okuyucusu belirli ve ilgili kimseler olduğu için, geniş halk kitlesine daha uygun gelen iri puntoya lüzum yoktur. **Statesman's Year-Book**'un 1968 baskısı boy bakımından **Ankara Yıllığı**'nın yarısından küçük olduğu halde, belki on misli fazla yazıyı içine almaktadır. 1 800 sayfa olmasına rağmen, ince, fakat sağlam kâğıda basıldığı için, beş altı yüz sayfalık **Ankara Yıllığı**'ndan ancak biraz daha kalındır.

Tarih bahisleri çok zayıftır. Böyle bahisleri mütehassıslara yazdırmak lâzımdır. Gerçi ilim adamlarımızın çalışma temposunun böyle her yıl ileride inşallah her vilâyette yayınlanacak yıllıklara yazı yetiştirmeye müsait olmadığı ileri sürülebilir. Fakat meselâ, Ankara'nın tarih kısmı, **İslâm Ansiklopedisi** gibi mûteber bir eserden aynen iktibas edilmek yoluna gidilebilirdi. Verilen bibliyografya çok kifayetsizdir.

Bunları, böyle bir teşebbüsün üzerine titreyerek yazıyoruz. Zira, her eserin menfî taraflarını görmeye meraklı olanlar, istemeyiz ki, **Ankara Yıllığı**'nın şu veya bu tarafını hırpalasınlar. Tabiî böyle büyük teşebbüsler, ilk hamlede mükemmel olarak ortaya çıkamaz. Geliştikçe mükemmelleşir. Bu, bütün dünya için bir kaidedir.

Ankara Yıllığı'nı düşünen ve hazırlayanları tebrik eder, bu çok hayırlı örneğin, başka vilâyetlerimize de misal olmasını dileriz.

Y. Ö.

Hikâye Olan Gerçekler

Kastamonu valisi İzzet Paşa çok zalimdi. Onun zamanında yeni tayin edilen bir kadı şehre girerken asılan birini gördü.

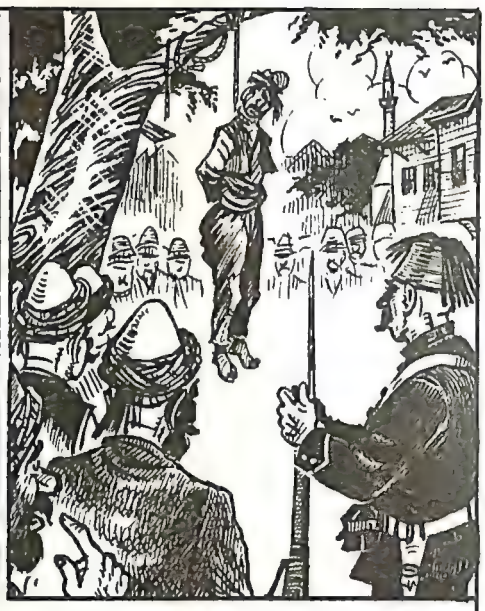

İdamın sebebini sorunca, «Vali Paşa'nın rüyasına girerek rahatsız etmiş» cevabını aldı.

Kadı bunu duyunca hemen arabasını yüz geri edip İstanbul'un yolunu tuttu. Şeyhulislâmın huzuruna çıkarak durumu anlattı. Şeyhulislâm: «Paşayı idare etmek elinizdeydi» deyince.

Kadı: «Evet ama, rüyasına girmemek elimde değil ki» cevabını verdi.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Haşim Tümer (Uşak)

Germiyanoğlu Süleyman - Şah Bey'in Devlet Hatun'dan başka kızı var mı?

Süleyman - Şah Bey'in, Yıldırım Bâyezid'le evlenen Devlet Hatun'dan başka bir kızının ismi bilinmiyor. İltifatlarınıza teşekkür ederiz.

Melek Altıntaş (Bahçelievler - Ankara)

İlginize teşekkürler. Konya sûrlarının inşasının tamamlandığı tarih 1211 değil, 1221 olacaktır.

Şahabettin Aktarı (Burdur)

Verdiğiniz bilgiye teşekkür ederiz.

Muammer Kutlu (Vefa - İstanbul)

İstanbul'da Küçükmustafapaşa'da Gül Camii'nin kiliseden çevrilmiş olduğu doğru mu? Doğru ise ne zaman yapılmış, nasıl cami olmuştur?

Gül Camii, Bizans çağında «Theodosia» adıyle bir kilise idi. 1453'te İstanbul fethedilince, Türk deniz kuvvetlerinin deposu olarak kullanılmaya başlandı. II. Selim zamanında (1566 - 1574) bir minare inşa edilerek camiye çevrildi. II. Mahmud zamanında (1808 - 1839) esaslı şekilde onarıldı.

Zahit Boztuna (Eskişehir)

Gagavuz Türkleri hakkında bir makale koyamaz mısınız?

Münasip fırsat çıkarsa koyabiliriz. — İstekleriniz, BATEŞ'e iletildi.

Gökçeoğlu Yavuz Yücel (Yenimahalle - Ankara)

Timur'un Sıvas'ta zulüm yaptığı doğru mu?

Timur, gözdağı vermek için Sıvas'ta sert davranmıştır. Ancak bu hususta bazı tarihlerce nakledilen rivayetlerin çok mübalâğalı, asılsız ve düşmanlık eseri olması muhtemel veya muhakkaktır.

Ziver Demir (Mardin)

Mardin ve kazası Midyat hakkında kısaca bilgi verir misiniz?

Mardin ve Midyat hakkında uzunca veya kısaca bilgi vermeye bu sütunlar müsait değildir. Mecmuamızda yayınlanmakta olan *Vilâyetlerimizin Tarihi*'nde yakında Mardin bahsini okuyacaksınız.

Muzaffer Arslan (Malatya)

Fransa Kralı I. François'nın, Almanya imparatoru ve İspanya Kralı Charles - Quint'in elinde esirlikten kurtarılması için Kanunî Sultan Süleyman'ın yardımı oldu mu?

Oldu. Kanunî, Macaristan seferini açtı. Batıdan Charles - Quint'i tazyik etti. Mohaç'ı kazanarak (1526), imparatorun eniştesi olan Macaristan - Bohemya kralını yok etti, ülkelerini Osmanlı devletine kattı. Denizden Barbaros baskı yaptı. Charles - Quint, bu durumda, Fransa ile arasını düzeltmeye ve I. François'yı serbest bırakmaya mecbur kaldı.

Müfit Çevik (Üsküdar - İstanbul)

Rumelikavağı'nda «Telli Tabya» mevkiine adını veren ve oradaki bir türbede yatan Telli Baba kimdir?

Telli Baba, halkın evliyâdan olduğuna inandığı bir derviştir.

İsmail Amaç (İzmir)

Cumhuriyet'ten önce merkezi İzmir olan eyalete «Aydın Vilâyeti» dendiğini duydum. Doğru mu? Merkez şehriyle başka isim taşıyan vilâyetlerimiz de var mıydı?

Merkezi İzmir olan sancağa (vilâyete) Osmanlı çağında «Sığla Sancağı» denirdi. Tanzimat'tan sonra teşekkül eden Aydın vilâyeti (eyâleti) ise Ege bölgesini içine alan, Akdeniz'e kadar uzanan bir idarî bölgeydi; merkezi, yazdığınız gibi İzmir'di. Eskiden Aydın, bölge ismiydi; bugünkü Aydın şehrine «Güzelhisar» denirdi. Osmanlı çağında bugünkü Türkiye'mizde kalıp merkez şehirleriyle başka isimler taşıyan başlıca vilâyet ve bölgeler şunlardır:

Ertuğrul (merkezi Bilecik), Canik (Samsun), Lâzistan (Rize), Aydın (İzmir), Germiyan (Kütahya), Karası (Balıkesir), Hudâvendigâr (Bursa), Dulkadır (Maraş), Diyâr-ı Bekr (Kara-Âmid, bugünkü Diyarbakır), Saruhan (Manisa), Menteşe (Muğla), Teke (Antalya), Hamîd (Isparta), Paşaeli (Edirne), Sultânönü (Eskişehir), İçel (Silifke), Karaman (Konya), Kocaeli (İzmit), İsfendiyâr (Kastamonu), Ramazân (Adana), Bozok (Yozgat), Rûm (Sıvas), Rakka (Urfa), Dersim (Çemişkezek), Hakkâri (Çölemerik), Taşeli (Anamur), Biga (Kal'a-i Sultâniye = Çanakkale), Karahisâr-ı Şarkî (Şebinkarahisar), Cebel-i Bereket (Kadirli), Karahisâr-ı Sâhib (Afyon).

Yukarıdaki isimlerin mühim kısmı, Cumhuriyet devrine vilâyet adları olarak intikal etti. Sonra, bir kanunla, eski hanedan isimleri (Menteşe, Saruhan, Teke, Karası...) taşıyan vilâyet adları kaldırıldı. Bugün, merkez şehriyle aynı adı taşımayan çok az vilâyetimiz kalmıştır. Bunlardan Adapazarı'nın merkez olduğu «Sakarya» adı, tarihî bir mülkî isim olmayıp, bu vilâyet kurulduğu zaman son yıllarda ihdâs edilmiştir. Eskiden «İskendedun Sancağı» denen «Hatay» da öyledir.

İhsan Özmumcu (Kütahya)

Edip Ayel'in şiirlerini nerede bulabilirim?

Edip Ayel'in *Mozaik* adını verdiği şiir kitabı birkaç defa basılmışsa da, uzun zamandan beri tükenmiştir. Bulabilmeniz, bir tesadüf meselesidir. Umumî kütüphanelerde okuyabilirsiniz. Klasik Türk ve Fransız formlarında arûz ile, fakat yepyeni bir rühla yazılmış son derece lirik şiirler ihtiva eden *Mozaik*'in yeniden basılması, kültürümüz için gerçek bir ihtiyaçtır.

Enver Konukcu (Düzce - Bolu)

İstediğiniz resmi ve biyografik bilgileri gönderemiyeceğimiz için özür dileriz. Bahsettiğiniz yazarın resmi bir, iki defa mecmuamızda eski sayılarda çıkmıştı. *Kim Kimdir?* adlı eserde biyografisini bulabilirsiniz.

Atik Dağgül (Kuzguncuk - İstanbul)

Bolu'nun kaza merkezi Akçakoca'nın adı nereden geliyor? II. Abdülhamid üzerinde tarafsız bir kitap var mıdır?

Akçakoca, Osmanlı devletinin kuruluş devresinde, şimdi adını taşıyan çevreyi Bizans'tan fetheden Türk kumandanıdır. Osman Gazi ve Orhan Gazi devirlerinde yaşamıştır. «Kocaeli» denen bölge ve vilâyet de o devirden beri onun adını taşımaktadır. — II. Abdülhamid üzerinde son olarak Hayat müessesesinin yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin XII. cildi çıkmıştır. — Naklettiğiniz söz, Hazret-i Ali'ye aittir.

Muammer Misilli (Karahanlı - Uşak)

Mehmed Rauf Bey'in piyesleri basılmış mıdır?

Mehmed Rauf Bey'in *Pençe* adlı piyesi 1909'da, *Cidâl* 1911'de ve *Sansar* 1920'de Arap harfleri ile İstanbul'da basılmıştır.

Göksel Özerk (Samsun)

İlk Olimpiyat Oyunları ne zaman yapılmıştır?

İlk olimpiyatlar M.Ö. 776 yılında yapılmıştır. 1168 yıl süren bu olimpiyatlar M.S. 392'de kesildi. Olimpiyatlar'ın tekrar başlaması bu tarihten 1500 yıl sonraya raslar. Modern Olimpiyat oyunları 1896'da başlamıştır.

Selim Saydam (Çankırı)

Rumeli ne demektir?

Rumeli, «Roma ülkesi» demektir. Bu isim, Romalılar'dan gelir. Eskiden Anadolu'ya «Diyâr-ı Rûm» denirdi. Osmanlı devrinde ise, Balkan ülkelerinin tamamına «Rumeli» deniyordu.

İTİZAR

Geçen ocak sayımızın 12. sayfasında başlayan Ahmed Midhat Efendi makalemizin takdim yazısında, bir satır düşmesi sonucu önemli bir mâna değişikliği meydana gelmiştir. Bahis konusu takdim yazısı şu şekilde olacaktı:

Türk basınının en yaşlı üyelerinden Kâzım Nami Duru, geçen yılın son aylarında vefat etti. Merhumun hatırasını, tâziz etmek maksadıyle, 1912'de Ahmed Midhat Efendi'nin vefatı üzerine Türk Yurdu'na yazdığı üç makaleyi yayınlıyoruz.

Okuyucularımızdan özür dileriz.

Türkiye'nin
En Büyük
Kültür
Mecmuası

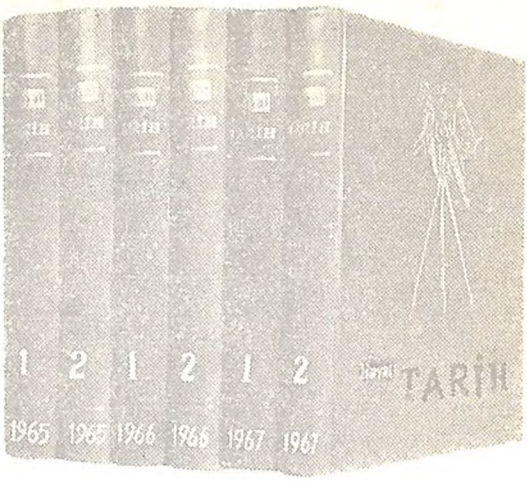

Hayat TARİH MECMUASI

6. cildini tamamladı.

Tarih Mecmuası iç içe konmuş ve sırtı tellenmiş formalardan mürekkep olduğu için bunların ciltlenmesindeki müşkülât göz önünde tutularak Avrupa'da bu türlü mecmualar için yapılmakta olan cilt kapağı nümuneleri getirtilmiş ve dibinde lâstik şeritler bulunan orijinal cilt kapakları hazırlanarak satışa arzedilmiştir.

Bu cilt kapaklarını alan okuyucularımız ellerindeki mecmuaları tam orta sayfalarından bu lâstiklere geçirecekler ve bu suretle ayrıca bir ciltçiye müracaat ederek bunları ciltletmek külfetinden de tamamen kurtulmuş olacaklardır.

Hayat Tarih Mecmuası'nın lâstikli cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır. Bunları Tarih Mecmuası'nı aldığınız kitapçıya veya müesseseye ısmarlıyabileceğiniz gibi (Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu, İstanbul) adresinden bizzat alabilir, ödemeli olarak veya posta pulu mukabilinde de isteyebilirsiniz.

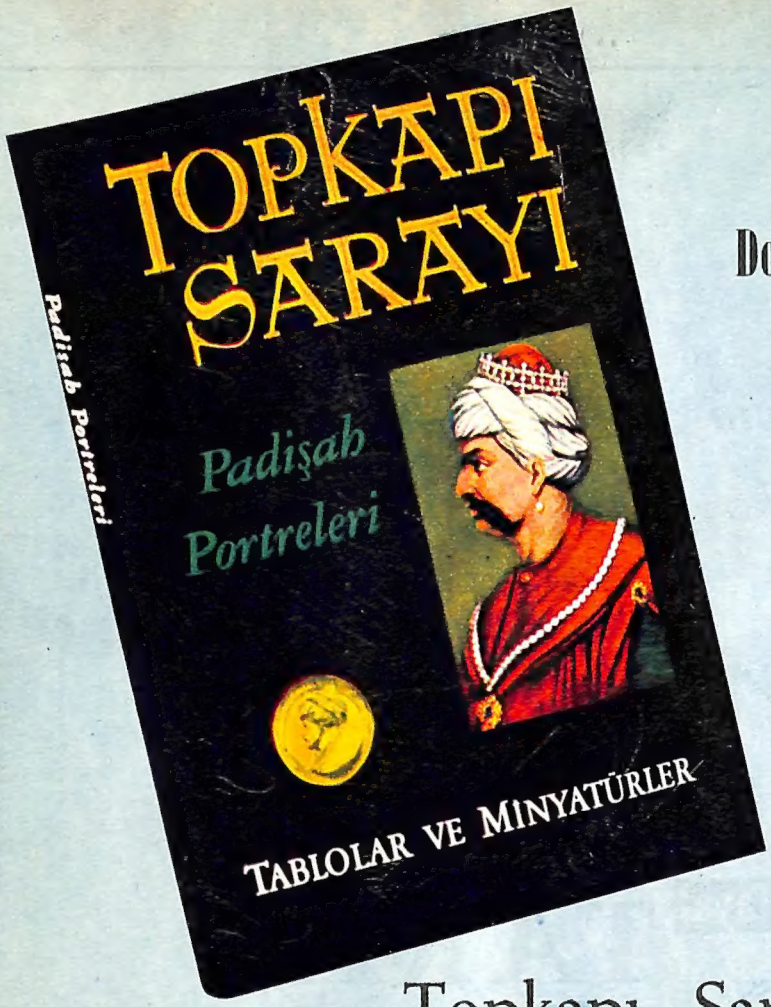

Türkiye'de Doğan Kardeş Ofset Baskı Tekniğinin Tereddütsüz En güzel Örneği

Topkapı Sarayı Padişah Portreleri

Tablolar ve Minyatürler

(Türkçe, İngilizce, Almanca basılmıştır.)

Bu kitap, Topkapı Sarayında bulunan ve yerli yabancı ressamlar tarafından muhtelif devirlerde yapılmış 24 tablo ve minyatürün, Doğan Kardeş Basımevinde asıllarına tamamen uygun olarak basılmış, renkli reprodüksiyonlarından mürekkeptir.

Nigâr Anafarta'nın bir ön söziyle 25 × 35 cm. boyunda, nefis kuşe bir gömlek içinde ve ciltli olan bu nefis eser sadece 1 000 nüsha olarak basılmış ve numaralanmış nadide bir eserdir.

FİATI 120 LİRA

Doğan Kardeş'ten ve Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu — İstanbul adresinden istenebilir.